

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การอนุรักษ์ตำรายาโบราณและรูปแบบการส่งเสริม
การใช้สมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า
จังหวัดนครพนม

โดย

นายวรรณดี โทสวนจิต

และคณะ

สนับสนุนโดย

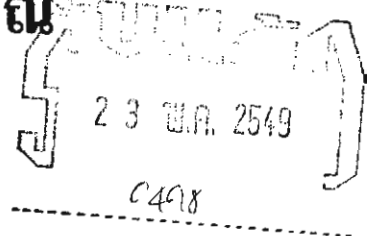
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

กุมภาพันธุ์ 2549

สัญญาเลขที่ RDG46E0005

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการอนุรักษ์ตำรายาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน
ตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

คณะผู้วิจัย

1 นายวรรณดี โทสวนจิต	หัวหน้าคณะวิจัย
2 นายปัญญา อุปศรี	นักวิจัย
3 นายอาคม กัดสาพิมพ์	นักวิจัย
4 นายสัน สาระปา	นักวิจัย
5 นายทองอยู่ ปีลอง	นักวิจัย
6 นายเรรัตน์ โทสวนจิต	นักวิจัย
7 นางวาริรัตน์ ศรีมงคล	ผู้ช่วยนักวิจัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ..

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ

ก

Abstract

ข

บทที่ 1 บทนำ

- ความเป็นมาและความสำคัญของการอนุรักษ์คำรับชา
- สภาพทั่วไปของคำบาลนาคุณใหญ่
- กรอบความคิดในการดำเนินงาน
- คำถามวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย
- ผลที่คาดว่าจะได้รับ
- ขั้นตอนการดำเนินงาน โดยละเอียด ช่วงที่ 1-2

บทที่ 2 ทบทวนเอกสาร วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง/งานพัฒนาที่ผ่านมา

- ภาษาและอักษร ไทยอีสาน
- ประเภทของวรรณกรรมและหลักฐานทางวรรณกรรม
- ความหมายของคำรับชาโบราณ
- แนวคิด พัฒนาการ และระบบการทำงาน

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

- ขอบเขตการวิจัย และวิธีวิจัย
- สถานที่การวิจัย
- กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย และวิทยาการหรือแหล่งวิทยาการที่สนับสนุน
- ข้อมูลทั่วไปและข้อมูลด้านสุขภาพ
- ข้อมูลทั่วไปของการใช้ยาสมุนไพร
- กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน
- วิธีการ ขั้นตอนการดำเนินงาน โดยละเอียด
- ตารางขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน ช่วงที่ 1 , 2

บทที่ 4 ผลการดำเนินงาน

- สถานภาพการรักษาผู้ป่วยโรคทางวัฒนธรรม
- ศักยภาพ / ข้อจำกัดการดูแลรักษาสุขภาพ
- การหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาล
- ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้าน

บทที่ 5 สรุปผล อภิปราย วิเคราะห์ และข้อเสนอแนะผล

- สรุปผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์
- กระบวนการจัดการและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย
- ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานและการแก้ไขปัญหาพร้อมกับชุมชน
- สรุปภาพรวมของการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน
- การวิเคราะห์องค์การที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
- บทเรียนการทำวิจัยท้องถิ่น
- ข้อเสนอแนะต่อศูนย์ประสานงาน – หน่วยงานของรัฐ
- ข้อเสนอแนะปัญหาอุปสรรคจากการทำงาน
- ข้อเสนอแนะในการศึกษาและพัฒนาต่อไป

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัตินักวิจัย

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยโครงการอนุรักษ์ตำรายาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคูใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค เพื่อมุ่งหวังจะพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดกิจกรรม ที่มุ่งศึกษาในเรื่องที่เป็นปัญหา หรือเรื่องที่มีความสนใจร่วมกันของคนในสังคม ตลอดจนวิธีการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อการดูแลสุขภาพ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงขอขอบคุณแหล่งเงินทุน เจ้าหน้าที่ สกว.สำนักงานภาค เจ้าหน้าที่ประสานงาน NODE แอ่งสกลนคร ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะและหาแนวทางแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ในการทำงานวิจัยมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

นอกจากนี้การศึกษาวิจัยครั้งนี้เสร็จลงได้ต้องขอขอบคุณทีมนักวิจัยทุกท่าน พี่เลี้ยงโครงการ ที่ปรึกษาโครงการ ที่ได้ให้คำแนะนำ ที่ได้กรุณาตรวจสำนวนการเขียนรายงานการวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบลนาคูใหญ่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลนาคูใหญ่ ที่ได้ให้การสนับสนุนข้อมูล งบประมาณ ตลอดจนคำแนะนำต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ขอกราบขอบพระคุณหลวงพ่อวีระ โชติธรรมโม พ่อบุญกว้าง บ้านหนองกุ้ง และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยชื่อนามในที่นี้ หากงานการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเกิดประโยชน์ในด้านการศึกษบ้างแล้ว ขอมอบความดีดังกล่าวให้กับบุพการี ครู อาจารย์ ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้มาให้

ทีมวิจัย

บทคัดย่อ

โครงการอนุรักษ์คำรับชาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาควนใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีคำถามการวิจัย และวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังนี้ คือ

คำถามวิจัย

จะมีวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดคำรับชาโบราณ และส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาควนใหญ่ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อหาวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดคำรับชาโบราณของไทบ้านตำบลนาควนใหญ่
2. เพื่อหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาควนใหญ่

สถานที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนตำบลนาควนใหญ่ จำนวน 7 หมู่บ้าน

- บ้านนาควนน้อย หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 6
- บ้านนาควนใหญ่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 3
- บ้านม่วง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7
- บ้านหนองหัวจั่ว หมู่ 5

แบ่งระยะเวลาการศึกษาวิจัยออกเป็น 2 ช่วง โดยมีขอบเขตการศึกษาวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลทั่วไปด้านบริบทชุมชน 4 หมู่บ้าน คือ บ้านนาควนน้อย บ้านนาควนใหญ่ บ้านม่วง และบ้านหนองหัวจั่ว
 2. รวบรวม คัดลอก แปลคำรับชาโบราณ และจัดทำเป็นรูปเล่ม
 3. ศึกษาศักยภาพขององค์กรชุมชน เครือข่ายหมอพื้นบ้าน ในด้านการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน
 4. ศึกษารูปแบบและวิธีการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านให้เข้มแข็งและยั่งยืนในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน
- กระบวนการและขั้นตอนการศึกษาวิจัย
1. ทำความเข้าใจกับชุมชนเป้าหมาย 4 หมู่บ้าน
 2. จัดประชุม และสำรวจชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลชุมชนหาแนวทางวิธีการทำงาน

4. แปลและจัดทำรูปเล่ม
5. จัดเวทีแลกเปลี่ยนแนวความคิดวิธีการอนุรักษ์คำรับยาโบราณ และการส่งเสริมการ

ใช้ยาสมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน

6. สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน เครือข่ายหมอพื้นบ้าน
7. จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ จัดสัมมนาหมอพื้นบ้าน ทำการสังคายนาตรวจสอบความ

ถูกต้องของเอกสาร

8. เวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานของเครือข่ายหมอพื้นบ้าน 4 หมู่บ้าน
9. ศึกษาดูงานเพื่อเสริมศักยภาพ
10. เวทีสรุปบทเรียนโครงการวิจัย การอนุรักษ์คำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริม

การใช้ยาสมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ผลการดำเนินงาน

1. ทีมนักวิจัย มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการศึกษาวิจัย ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้ความจริงอีกรูปแบบหนึ่ง
2. ทีมวิจัยได้ร่วมดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน องค์กรชุมชนและหน่วยงานอื่นๆ
3. ได้อนุรักษ์คำรับยาโบราณ โดยการเก็บรวบรวม แปลและจัดทำเป็นรูปเล่มที่บันทึกด้วยตัวอักษรไทยปัจจุบัน สามารถศึกษา เรียนรู้ได้ทุกคน
4. ได้สร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในระดับตำบล โดยการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรราชการ และอื่นๆ พร้อมมีกิจกรรมการดำเนินงานที่ต่อเนื่องชัดเจน

ข้อจำกัดของชุมชน

1. ความไม่เข้าใจของคนในชุมชนบางกลุ่มบางพวก
2. งบประมาณไม่เพียงพอในการดำเนินการและส่งเสริมกิจกรรมชุมชน
3. การประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนบางครั้งยังติดขัดที่ระบบระเบียบ
4. การประชาสัมพันธ์ให้คนอื่นได้รับรู้การทำกิจกรรมของตนเองค่อนข้างจำกัด

ปัญหาในการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน

1. ตำรับยาส่วนใหญ่ ทายาทผู้ครอบครองได้จำหน่าย แลกเปลี่ยนไปก่อนแล้ว
2. เอกสารหนังสือผูกโบราณเก่า ไม่รวมกันเป็นผูกเป็นเล่ม บางผูกฉีกขาด มีแมลงกัดแทะ ข้อความไม่ประติดประต่อ ยากแก่การอ่าน แปล และเรียบเรียง
3. ชาวบ้านบางส่วนยังหวง ปกปิด ไม่ยอมให้ทีมวิจัยได้ทำสำเนา หรือคัดลอก
4. การสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านและการขับเคลื่อนกิจกรรม ค่อนข้างจะทำได้ลำบาก

งานวิจัยในครั้งนี้คาดหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลที่ต้องการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณ และหารูปแบบการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน เพื่อนำไปเผยแพร่และขยายต่อไปให้กับชุมชนและผู้สนใจอื่นๆต่อไป

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการอนุรักษ์คำรับยาโบราณ

ผลจากวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม จากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคมเทคโนโลยี กระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลต่อการสูญสลายไปของสมบัติทางวัฒนธรรมหลายอย่าง ชนรุ่นหลังละเลย ไม่สนใจและใส่ใจที่จะศึกษาค้นคว้าและอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนตนเองอีกต่อไป แม้บางเรื่องบางสิ่ง เคยเป็นวิถีชีวิต เป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงาม ในปัจจุบันวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มกลืนและถูกยอมรับเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมสากล แม้แต่การรักษาพยาบาลการเจ็บป่วย สิ่งที่มีผลกระทบตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือภาวะการสูญเสียทางเศรษฐกิจ รายจ่ายเพื่อการรักษาสุขภาพ มีอัตราที่มีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย จึงทำให้คณะนักวิจัยมีความสนใจใคร่ศึกษาถึงวิถีความเป็นอยู่ โดยเฉพาะเกี่ยวกับสุขภาพและการรักษาพยาบาล

ความเป็นมาของโครงการ

ชุมชนตำบลนาเกลือใหญ่ซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม เป็นครอบครัวเชิงเดี่ยว มีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ เมื่อมีการเจ็บป่วย นิยมรักษาการเจ็บป่วยกับหมอพื้นบ้านที่รักษาด้วยสมุนไพร ซึ่งเป็นที่เคารพและศรัทธาของชุมชน แต่ปัจจุบันหมอพื้นบ้านที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุได้เสียชีวิตไปแล้ว องค์ความรู้ที่มีอยู่บางส่วนได้หายไปโดยปราศจากการถ่ายทอด ส่วนบางท่านที่มีชีวิตอยู่ก็สิ้นสุดความเป็นหมอ แม้ว่าจะมีการถ่ายทอดให้ลูกหลาน แต่ผู้รับการทอดก็ยังไม่แตกฉานเพียงพอทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้ต้องการรักษา อีกทั้งที่ผ่านมามีการสืบทอดยังมีข้อจำกัด เนื่องจากคำรับยาที่มีอยู่มีการบันทึกเป็นอักษรไทยน้อย อักษรตัวธรรม ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สามารถอ่านและทำความเข้าใจได้ กอปรกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีการเจ็บป่วยก็จะหันมารักษาด้วยยาแผนปัจจุบันแทน เนื่องจากมีการบรรจุหีบห่อพร้อมใช้ มีฉลากบอกรายละเอียด และหาซื้อได้ง่าย

อย่างไรก็ตามการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบันที่ผ่านมาก็เกิดปัญหาเกิดขึ้นหลายอย่าง เช่น การใช้ยาไม่ถูกต้อง โรคการใช้ยาไม่เหมาะสม ยาหมดอายุ ยาปลอม ส่งผลข้างเคียงให้เกิดขึ้นต่อการรักษา การซื้อยามารับประทานเองโดยไม่มีเภสัชกรแนะนำ และราคาขายที่ค่อนข้างแพง ดังนั้นทางทีมวิจัยจึงเห็นว่าการกลับมาทบทวนการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยคำรับยาพื้นบ้าน ยากกลางบ้าน หรือยาสมุนไพร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาและใช้ได้ผลมาแต่โบราณ น่าจะเป็นทางออกที่เหมาะสมและควรได้รับการสนับสนุนให้เกิดการใช้กันอย่างแพร่หลาย เนื่องจากมีราคาถูกและสรรพคุณไม่ด้อยไปกว่ายาแผนปัจจุบัน และหากไม่มีการอนุรักษ์และสืบทอด องค์ความรู้ และ

คำรับยาคังกล่าว อีกไม่นานองค์ความรู้ในการดูแลรักษาที่เคยถ่ายทอดกันมาก็คงจะสูญไปในที่สุด ดังนั้นจึงเห็นควรให้การอนุรักษ์คำรับยาโบราณและส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้านไว้ ก่อนที่ภูมิปัญญาอันมีคุณค่าจะหายไป

สภาพทั่วไปของตำบลนาควนใหญ่

ประวัติชุมชนตำบลนาควนใหญ่

ตำบลนาควนใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ประวัติชุมชนไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานแน่ชัด ได้แต่สืบเสาะเรื่องราวจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชน และเรื่องเล่าปรัมปรา

ตำบลนาควนใหญ่ ตั้งเดิมเป็นถิ่นฐานการตั้งที่อยู่อาศัยของชนเผ่าลาว โดยอพยพจากเมืองอุบลราชธานี จากจำปาสัก ประมาณ 8-10 ครอบครัว มาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านนาควนใหญ่ และบ้านม่วงในปัจจุบัน บางส่วนอพยพมาจากบ้านโป่งถึงประเทศลาว สมัยหลังศึกเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ประมาณ ปี พ.ศ. 2360 ประกอบกับมีการเกิดศึกแก่งจัน จึงได้หนีมาโดยการนำของท้าวโคตรวิชัย บ้านกลาง ท้าวนะ ท้าวพู มาทางปากน้ำชัยบุรี ล่องเรือมาตามลำน้ำสงคราม ลำน้ำอูน มาตั้งที่อยู่กัน 3 จุดด้วยกันได้สุดท้าวโคตรวิชัย บ้านกลาง ท้าวนะ บ้านเหนือ ท้าวพู ได้ตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ เพราะเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติคือลำห้วยแคน หนองขี้ทุต หนองหญ้าม้า หนองเบ็น และลำน้ำอูน โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งตะวันตกห้วยแคน มีบ่อน้ำซับธรรมชาติพุ่งไหลออกมาจากพื้นดินเหมือนน้ำพุเรียกว่า น้ำจั้น ซึ่งราษฎรใช้เป็นน้ำดื่ม น้ำกิน สืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังอุดมไปด้วยป่าไม้ ซึ่งมีสัตว์ป่านานาชนิด และเนื่องจากมีลำน้ำลำห้วยและหนองน้ำมาก จึงมีปลาชุกชุม เมื่อหามาได้มากก็นำมาทำปลาร้า และนำไปขายยังต่างถิ่น อาชีพหลักของชุมชนสมัยก่อนคือการทำนา รองลงมาคือการค้าขนควายไปขายที่กรุงเทพฯ หรือภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งเรียกว่า “การไปขายควายไทย” ผู้นำชุมชนพาลูกบ้านทำมาหากินแบบชนบท มีความเป็นอยู่อย่างสมบูรณ์พูนสุข ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาควน” เหตุที่ตั้งชื่อว่าบ้านนาควน เพราะผู้นำทั้ง 3 ได้ประชุมพิจารณาหาสิ่งที่เป็นมงคลสำหรับชื่อบ้าน ได้เห็นสิ่งหนึ่งโดดเด่นเป็นสำคัญอยู่ตรงกลางบ้านที่ยังเหลือจากการเป็นไม้ดงดิบ คือคันควนคู่ ขนาดใหญ่คู่หนึ่ง และได้ตั้งวัดจอมแจ้งบริเวณนั้นพอดี จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาควน” เมื่อชุมชนใหญ่ขึ้นจึงมีบางส่วนอพยพมาอยู่ฝั่งตะวันออกลำห้วยแคน และตั้งหมู่บ้านขึ้นอีก ผู้นำการตั้งคือ พ่อใหญ่บุญดี ประจันต์, พ่อใหญ่ภูญา แปโด และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านหนองผักพาย เรียกตามชื่อหนองผักพาย หรือหนองส้ม(บ้านนาควนน้อย ในปัจจุบัน) และมีหนองน้ำข้างวัดศรีสว่างในปัจจุบันด้วย มีบาง

ครอบครัวไปทำนาและสร้างกระท่อมไว้ที่นา (เถียงนา) เมื่อถึงฤดูทำนาก็จะอาศัยอยู่ที่เถียงนา ปลุกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ไปตามอริยาศัย ไม่กลับเข้าหมู่บ้าน และที่สุดก็ถึงกับตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านใหม่บริเวณนี้ จนชุมชนใหญ่ขึ้นซึ่งต่อมาคือ บ้านหนองหัวจั่วในปัจจุบัน

การปกครอง ในระยะแรกยังขึ้นอยู่กับตำบลบ้านเอื้อง อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เนื่องจากอาณาบริเวณกว้างขวางมากยากแก่การปกครอง ทางราชการแบ่งแยกการปกครองมาขึ้นกับกิ่งอำเภอบ่อศรีสงคราม (อำเภอศรีสงครามในปัจจุบัน) และใน พ.ศ. 2514 ทางจังหวัดตั้งกิ่งอำเภอนาหว้าขึ้น บ้านนาคุณใหญ่ จึงโอนพื้นที่มาขึ้นการปกครองกับตำบลนาหว้า จนถึงปี พ.ศ. 2518 บ้านนาคุณใหญ่ได้ยกฐานะเป็นตำบลขึ้นการปกครองกับอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม โดยมีนายทองอิน แปโค เป็นกำนันคนแรก ปัจจุบันตำบลนาคุณใหญ่มีหมู่บ้านทั้งหมด 7 หมู่บ้าน

ลำดับกำนันตำบลนาคุณใหญ่

1.นายทองอิน	แปโค
2. นายบาน	มันรง
3. นายสนธิ์	อินทรี
4. นายคำป็น	เรืองขวัญ
5. นายไครวิช	สุริวัฒน์
6. นายสมัย	ทัดสา คนปัจจุบัน

สภาพทั่วไป

ตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีพื้นที่ทั้งหมด 13 ตารางกิโลเมตร หรือ 8,125 ไร่เป็นพื้นที่ทางการเกษตรจำนวน 6,906 ไร่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 5 กิโลเมตร ภูมิประเทศส่วนใหญ่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีลำน้ำและลำห้วยไหลผ่านและมีหนองน้ำอยู่จำนวนมาก

อาณาเขตตำบลนาคุณใหญ่

ทิศเหนือ	จดบ้านหนองนกทา ตำบลโพนสว่าง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม
ทิศใต้	จดบ้านหนองบัว ตำบลนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันออก	จดบ้านนาคำ ตำบลบ้านค้อ อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันตก	จดบ้านตาล ตำบลนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

พิกัดที่ตั้ง

ตำบลนาควใหญ่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 34-38 องศาเหนือ และเส้นลองจิจูดที่ 06-13 องศาตะวันออก เป็นพื้นที่ในเขต อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม(เอกสารบรรยายสรุปของ อบต. นาควใหญ่)

การปกครอง

ตำบลนาควใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม จัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 มีจำนวนหมู่บ้านในเขต องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 7 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านม่วง	หมู่ที่ 2	บ้านนาควใหญ่
หมู่ที่ 3	บ้านนาควทุ่ง	หมู่ที่ 4	บ้านนาควน้อย
หมู่ที่ 5	บ้านหนองหัวจัว	หมู่ที่ 6	บ้านนาควน้อย
หมู่ที่ 7	บ้านม่วง		

การถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์

พื้นที่ทั้งหมด 11,442 ไร่

พื้นที่ทำนา 7,360 ไร่

- นาดี 4,027 ไร่

- นาหว่าน 3,363 ไร่

พื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง 220 ไร่

อื่นๆ 3,862 ไร่

2 สภาพทางสังคม

2.1 จำนวนประชากรตำบลนาควใหญ่

มีจำนวนประชากรทั้งหมด 4,512 คน

ชาย 2,239 คน

หญิง 2,273 คน

จำนวนครัวเรือนเกษตรกร 888 ครัวเรือน

2.2 การคมนาคมติดต่อกับภายนอก

การคมนาคมติดต่อกับภายนอก ตำบลนาควงใหญ่ สามารถติดต่อกับภายนอกได้ด้วยรถยนต์ตลอดทุกฤดูกาล มีถนนหลวงแผ่นดิน สายคอนเซียงบาล ศรีสงครามผ่าน มีรถโดยสารประจำทางจากอำเภอบ้านแพง ไปยังสกลนคร และจากอำเภอนาหว้าไปอำเภอศรีสงคราม วันละ 4-5 เที่ยว มีความสะดวกสบายพอสมควร

2.3 การศึกษา

การจัดการศึกษาในตำบลนาควงใหญ่ เป็นการจัดการศึกษาภาคบังคับ มีสถานศึกษาของรัฐบาลจำนวน 2 โรงเรียน เป็นโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครพนม เขต 2 มีรายละเอียด คือ

ประเภท	บุคลากร/ครู			นร.ก่อนประถม			นร.ประถม			นร.มัธยม			หมายเหตุ
	ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	
ร.ร.ชุมชน ประสานมิตร	11	16	27	55	49	104	96	125	221	57	44	101	
ร.ร.นาควงน้อย หนองหัวจั่ว	7	6	13	32	28	60	104	79	183	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก วัดอัมพวัน	-	2	2	16	19	35	-	-	-	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก วัดจอมแจ้ง	-	2	2	19	23	42	-	-	-	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก วัดศรีสว่าง	-	2	2	18	24	42	-	-	-	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก วัดชนะสงคราม	-	2	2	13	16	29	-	-	-	-	-	-	
รวม	18	29	42	153	159	312	200	204	404	57	44	101	

2.4 วัฒนธรรมและประเพณี

2.4.1 ประเพณีตามจารีตหรือฮีต 12 คอง 14

ฮีตหรือจารีต เป็นระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ชุมชน ตำบลนาควงใหญ่ โดยมากเป็นชุมชนเผ่าลาว ที่อพยพมาจากจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นความเชื่อ จารีตการปฏิบัติต่างๆจึงไม่แตกต่างกันมากนักกับชาวอุบลราชธานี นับถือและปฏิบัติตามฮีต 12 เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตโดยกำหนดไว้ทั้ง 12 เดือนว่าต้องทำอะไรบ้าง เป็นข้อกำหนดที่ ชุมชนต้องดำเนินกิจกรรมร่วมกัน คอง 14 เป็นแนวดำเนินชีวิตของบุคคลต่อบุคคล หรือบุคคล ต่อตำแหน่งหน้าที่ที่เรียกว่าคอง หรือครลอง ในปัจจุบันทั้งฮีต 12 คอง 14 ได้ละการปฏิบัติ ไปเป็นบางส่วน เนื่องจากสภาพทางสังคมเปลี่ยนไป แนวดำเนินชีวิตหรือข้อปฏิบัติของบุคคล ก็ เปลี่ยนไป จากคอง 14 ก็เปลี่ยนไปเป็นกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับของทางราชการแทน

2.4.2 ประเพณีและความเชื่อนอกเหนือจากหลักการทางศาสนา

ประเพณีที่เคยมีการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่นอกเหนือจากหลักการทาง ศาสนา หลายๆอย่างได้ถูกลืม และไม่นำมาปฏิบัติกันแล้ว เช่น การเลี้ยงผีตาแฮก การชูงัวชูงู ขาวชูงูลาน ฯ ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี การคมนาคม และอื่นๆ ทำให้ประเพณี หลายอย่างกลายเป็นความงมงาย ไร้ความหมาย คนแก่คนเฒ่าก็ไม่ได้ส่งต่อนอบรม หรือให้ ความหมาย ความสำคัญของประเพณี คนรุ่นใหม่จึงได้เลิกการปฏิบัติไป

2.5 ศาสนา ความเชื่อและการเคารพนับถือ

ชุมชนตำบลนาควงใหญ่ เดิมนับถือศาสนาพุทธ 100 % ต่อมาราวปี พ.ศ. 2510 มี บาทหลวงเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ นิกายโปแตสแตนท์ ปัจจุบันมีชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ ประมาณ 30 ครอบครัว ประมาณ 150-200 คน ประชากรส่วนใหญ่ยังนับถือศาสนาพุทธ มีวัด พุทธศาสนาทั้งสิ้น 6 วัด เป็นวัดในมหานิกาย 4 วัด ธรรมยุตินิกาย 2 วัด มีพระ 8 รูป สามเณร 7 รูป แม่ชี 3 คน

2.6 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกลุ่มชุมชน

2.6.1 ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ระบบกลุ่มและการช่วยเหลือกัน

ด้วยเหตุที่ประชากรของตำบลนาควงใหญ่ มีพื้นเพเดิมเป็นคนอพยพมาจากจังหวัด อุบลราชธานี เป็นคนเผ่าลาว โดยมากจึงเป็นเครือญาติกันมาก่อน ดังนั้นระบบเครือญาติถักถัก

การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตที่ได้ปฏิบัติกันมาจนเป็นปกติ แม้ระยะหลัง ประเพณีของการช่วยเหลือกันบางกิจกรรมจะลดละการปฏิบัติไปบ้างแล้ว แต่ก็ยังคงพบได้อยู่ เช่น ประเพณีการลงแขก

ทำงาน(การวาน หรือการขอแรง)

2.6.2 การจัดการความสัมพันธ์และการจัดการกลุ่ม และผลของกิจกรรม

การจัดการความสัมพันธ์หรือการจัดการกลุ่ม หากหมายถึงกลุ่มที่ถูกจัดตั้งขึ้นมา โดยการชักจูง ชี้นำของภาครัฐ แล้ว โดยมากมักต้องมีผลประโยชน์หรือข้อต่อรองเป็นเงื่อนไข หากแต่การรวมกลุ่มกันเองของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมใดๆที่มีความสนใจร่วมกันแล้ว จะเป็นไปในลักษณะที่เป็นธรรมชาติมากกว่า เช่นการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดกิจกรรมทำบุญตามประเพณีต่างๆ กิจกรรมด้านความเชื่อถืออื่นๆ ส่วนผลของกิจกรรมร่วมกันก็มักขึ้นกับรูปแบบของการรวมกลุ่มกันข้างต้น

2.6.3 ปัญหา ความขัดแย้งและการช่วยเหลือ

เดิม หากมีความขัดแย้งกันของบุคคลในท้องถิ่น จะมีผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนมากก็จะเป็นคนที่มีอาวุโสของตระกูลนั้นๆ เป็นผู้ไกล่เกลี่ยประนีประนอม หรือให้ความช่วยเหลือ ซึ่งชาวบ้านตำบลนาควมใหญ่เรียกว่า อ้าวโคตร ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นทั้งทนายความ และผู้พิพากษาไปในตัวและก็จะจบเรื่องราวต่างๆ ได้ด้วยดีเสมอๆ แต่จากการเจริญของการศึกษา การคมนาคมและกระแสโลกาภิวัตน์ ระบบจ้าวโคตร กำลังจะเสื่อมความน่าเชื่อถือ การยอมรับ จากชุมชนไปและหันไปหาระบบยุติธรรมตามกระบวนการกฎหมายบ้านเมืองไป

ชนเผ่าและชาติพันธุ์

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนหรือชนเผ่าดั้งเดิมของตำบลนาควมใหญ่ เป็นชนเผ่าลาวที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง(แม่น้ำโขง)และอพยพมาจากอุบลราชธานี จำปาศักดิ์และปากเซ ในภายหลังจึงปรากฏมีชนเผ่าอื่นๆมาผสมผสานกันอยู่ในลักษณะเป็นเขย เป็นสะใภ้ ได้แก่ชนเผ่าญ้อ เผ่ากูไท เผ่ากะเลิง เผ่าไทยกลาง เผ่าจีน เผ่าญวน และเผ่าฝรั่งจากตะวันตก

คำถามวิจัย

คำถามหลัก

จะมีวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดคำรับยาโบราณ และส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาควงใหญ่ได้อย่างไร

คำถามรอง

1. สถานการณ์ด้านสุขภาพของชาวตำบลนาควงใหญ่เป็นอย่างไร
2. องค์ความรู้ในคำรับยาโบราณมีอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อหาวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดคำรับยาโบราณของไทบ้านตำบลนาควงใหญ่
2. เพื่อหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาควงใหญ่

สถานที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนตำบลนาควงใหญ่ จำนวน 7 หมู่บ้าน

- บ้านนาควงน้อย หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 6
- บ้านนาควงใหญ่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 3
- บ้านม่วง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7
- บ้านหนองหัวจั่ว หมู่ 5

การดำเนินกิจกรรม

ระยะแรก 5 เดือน

1. ประชุมเตรียมความพร้อมทีมงาน
 2. ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับไทบ้าน
 3. ดำรวจข้อมูลสภาพชุมชน โดยการสำรวจข้อมูล สัมภาษณ์ ทำแผนที่ และประชุมกลุ่มย่อย
- ในประเด็นดังต่อไปนี้
- สภาพพื้นที่ชุมชน
 - ประวัติ

- ความเชื่อ ศาสนา
 - สังคม วัฒนธรรม
 - ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ และเรื่องสมุนไพร
 - การศึกษา
 - การปกครอง
 - การสาธารณสุข
4. จัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนชาวบ้าน ในด้านการดูแลสุขภาพคุณภาพ พฤติกรรมการใช้ยา ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงในการใช้ยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน
 5. สํารวจและรวบรวมคำรับยาพื้นบ้านที่เป็นหนังสือผูก ใบลาน
 6. แปลหนังสือผูก ใบลาน เป็นหนังสือภาษาไทย แล้วนำมาจัดทำเป็นรูปเล่มเพื่อใช้ในการฝึกอบรมหมอพื้นบ้านและชาวบ้าน
 7. จัดทำรายงานความก้าวหน้า

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ระยะแรก 5 เดือน

1. ทีมวิจัยเข้าใจในการดำเนินโครงการวิจัย
2. ชาวบ้านเกิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของโครงการวิจัยและให้ความร่วมมือ
3. ได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจสภาพชุมชนในประเด็นต่อไปนี้
 - สภาพพื้นที่ชุมชน
 - ประวัติความเป็นมาของชุมชน
 - ความเชื่อ ศาสนา
 - สังคม วัฒนธรรม
 - ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ และเรื่องสมุนไพร
 - การศึกษา
 - การปกครอง
 - การสาธารณสุข
4. ได้ข้อมูลในด้านการดูแลสุขภาพสภาพของชุมชน
5. ทราบพฤติกรรมการใช้ยาของชุมชนตำบลนาควนใหญ่ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในการใช้ยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน

6. ที่บ้านเห็นความสำคัญและเห็นคุณค่าของการดูแลสุขภาพและการใช้ยาสมุนไพร
7. ได้ข้อมูลคำรับยาพื้นบ้านจากหนังสือ ผูก ใบลาน และภาพถ่ายพืชสมุนไพร
8. ได้เอกสารแปลคำรับยาโบราณที่เป็นภาษาไทย
9. ได้หนังสือคู่มือคำรับยาสมุนไพรสำหรับใช้ในการอบรมหมอพื้นบ้านและที่บ้าน
10. ได้แนวทางในการอนุรักษ์คำรับยาโบราณ และแนวทางการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้านที่จะนำไปทดลองปฏิบัติช่วงต่อไป

กระบวนการ / วิธีการศึกษาวิจัย

1.1 การประชุมทีมวิจัย เป็นการเตรียมความพร้อมของทีมงาน การวางแผนร่วมกันในการกำหนดแนวทางการศึกษาวิจัย พร้อมกับการแบ่งภาระงาน หน้าที่ในทีมงานตามความถนัดและความสนใจ

การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ อีกทั้ง เป็นการซักซ้อมความเข้าใจ ความเห็น ความเข้าใจให้ตรงกันในงาน

1.2 การประสานกับแกนนำชุมชนและการประชุมร่วมกับผู้นำชุมชน เพื่อทำความเข้าใจในการปฏิบัติงานวิจัย ในวัตถุประสงค์การวิจัย วิธีการและกระบวนการวิจัย เพื่อให้ได้รับการอำนวยความสะดวกและความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากชุมชน เพื่อให้ได้รับข้อมูลที่เป็นจริงและความสำเร็จของการวิจัย

1.3 การสำรวจชุมชน เป็นการเก็บข้อมูลทั่วไปของชุมชน และข้อมูลที่เน้นหนักคือข้อมูลด้านสาธารณสุข การเจ็บป่วย การรักษาพยาบาล การใช้ยาแผนปัจจุบัน ยาสมุนไพร และค่าใช้จ่ายในการรักษาแต่ละครั้งแต่ละโรค การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.4 การจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนกับที่บ้านเรื่องสมุนไพร เป็นการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและทีมวิจัย มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การรักษาโรคด้วยสมุนไพร การแลกเปลี่ยนคำรับยาพื้นบ้าน พร้อมทั้งได้แทรกความรู้เรื่องยาสมุนไพร เรื่องโรคและการเกิดโรค การป้องกัน และการสร้างเสริมสุขภาพก่อนจะเจ็บป่วย การออกกำลังกายที่ถูกวิธีและเหมาะสมกับเพศและวัยของแต่ละคน

1.5 การสำรวจและรวบรวมคำรับยาโบราณ คำรายพื้นบ้าน เป็นการออกสำรวจเก็บ รวบรวมคำรับยาโบราณที่เป็นหนังสือผูกโบราณ หนังสือสมุดบันทึกเป็นภาษาไทยแต่เก่าเก็บ โดยการเช่า (เป็นการสร้างคำให้คำรับยาโบราณ)การยืม มาถ่ายเอกสาร จะไม่นำเอาต้นฉบับจริงมา พร้อมกับให้การแนะนำไทบ้านที่เป็นลูกหลานหมอยาสมุนไพร ที่ครอบครองคำรับยาโบราณ ดังกล่าวอยู่ ในการอนุรักษ์และเก็บคำรับยาโบราณเหล่านี้ไว้ก่อนที่จะถูกขายไป

1.6 การแปลหนังสือผูกโบราณเป็นภาษาไทยปัจจุบัน เป็นกระบวนการในการอนุรักษ์ คุณค่าของคำรับยาโบราณมิให้เสื่อมค่าไปโดยที่ผู้ครอบครองไม่รู้ค่าด้วยว่าไม่สามารถอ่านหรือสื่อ ความหมายได้ หนังสือผูกโบราณ เป็นคำรับยาที่หมอยาสมุนไพรสมัยก่อนได้บันทึกไว้ด้วยตัวอักษรที่ นิยมใช้ในภูมิภาคภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยไปตลอดประเทศลาวและ กัมพูชาบางส่วน โดยมีตัวอักษรที่นิยมใช้อยู่ 3 แบบ คือ

อักษรตัวธรรม ใช้บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนา ชาดก วรรณคดี ปรัชญาคำสอนชั้นสูง คำรับยา

อักษรขอม ใช้บันทึกเรื่องราวของคาถาอาคม บทสวด เรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์ วรรณคดี

อักษรไทยน้อย (ไม่ใช่อักษรตัวลาว) และอักษรลาว ใช้บันทึกบทกลอน กลอนลำ ผญา ภาษิต โดงโดย และเรื่องราวพื้นบ้านพื้นเมืองต่างๆ ไป และคำรับยาที่ถอดความจากโบราณที่เป็นตัว ธรรมอีกชั้นหนึ่ง

ปัจจุบันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ไม่ได้มีการเรียนการสอนตัวอักษร หลัก ภาษา หลักการใช้การอ่านตัวอักษรดังกล่าวอีกแล้ว คนที่สามารถอ่านได้ส่วนใหญ่คือพระหรือผู้ที่ เคยบวชเรียน

มาก่อน แต่ก็มีจำนวนน้อยมาก คนเฒ่าคนแก่ที่อ่านได้ กลับสายดาไม่ดี คนที่พอมีสายดาได้อยู่บ้างก็ หลงลืมไปเนื่องจากการไม่ได้อ่าน ไม่ได้ทบทวนมานาน จึงเป็นการลำบากที่ทีมวิจัยต้องเสาะ แสวงหา ทีมงานวิจัยมีผู้ที่สามารถพอจะอ่านได้บ้าง คือ นายอาคม กัดสาพิมพ์ ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของสำนวนภาษา

กระบวนการเรียนรู้ในขณะนี้ ทีมวิจัยได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์ เรียนกับพ่อใหญ่กว้าง บ้าน หนองกง, หลวงพ่อวิระ วัดบ้านหนองศาลา ตำบลเชียงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร พอมิ ความรู้ในการอ่านบ้าง

ประกอบกับการตรวจสอบข้อความจากหนังสือบันทึกของหมอยา ซึ่งเข้าใจว่าเป็นการถอดความมา จากหนังสือผูกโบราณ ผูกใดผูกหนึ่ง เพราะถึงแม้จะเขียนเป็นภาษาลาว และภาษาไทยปัจจุบันแล้ว แต่สำนวนยังเป็นสำนวนลาวอยู่ นอกจากนี้ ทีมวิจัยยังได้เสาะแสวงหาคำรับยาที่เป็นหนังสือโบราณ

ทั้งที่จารเป็นอักษรตัวธรรม และตัวอักษรลาว จากหมอยา ที่เมืองโพนโฮง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของคำรา อีกด้วย จึงทำให้สามารถแก้ไขได้ถึงความถูกต้องสมบูรณ์แห่งการแปลและเรียบเรียง จนสามารถจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มได้สำเร็จแม้จะล่าช้ากว่าแผนกิจกรรมไปมากก็ตาม

1.7 การเรียบเรียงและจัดพิมพ์ หลังจากการแปลจากหนังสือลูกโป่งบาน(หนังสือก๊อม)แล้ว ทีมวิจัยได้ช่วยกันตรวจความสมบูรณ์ ความถูกต้องทั้งในแง่ของคำรับยาและสำนวนภาษา แล้ว ฝ่ายเลขานุการได้พิมพ์ต้นฉบับด้วยคอมพิวเตอร์ ทีมงานอีกส่วนหนึ่งได้ออกสำรวจป่าเพื่อเก็บภาพตัวอย่างต้นยาด้วยกล้องถ่ายภาพ เพื่อประกอบในหนังสือคำรายาสมุนไพร และจะนำไปใช้ในการอบรมขยายผลและส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้ยาสมุนไพรควบคู่ไปกับยาแผนปัจจุบันต่อไป การสังพิมพ์เป็นรูปเล่ม นับเป็นความยากลำบากมากอีกขั้นหนึ่ง เนื่องจากจำนวนที่สังพิมพ์ในขั้นแรกเพียง 130 เล่ม เป็นจำนวนที่น้อยเกินไป โรงพิมพ์ไม่สามารถพิมพ์ให้ได้ อีกทั้งราคาต่อเล่มสูงมากเกินความเป็นจริง หัวหน้าทีมวิจัยได้ใช้กระบวนการบริหารจัดการ โดยการสั่งเพิ่มจำนวนเป็น 200 เล่ม โดยใช้งบประมาณเพิ่มเติมบางส่วนจากค่าตอบแทนทีมวิจัยรวมกับงบประมาณค่าพิมพ์คำรับยาตามที่ได้เสนอขอต่อ สกว.ภาคไปแล้ว

1.8 การรายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 เป็นการรายงานในสิ่งที่ทีมวิจัยได้ปฏิบัติไปแล้ว ตามแผนกิจกรรมที่ได้เสนอต่อ สกว.ภาค พร้อมทั้งรายงานการเงิน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ไขปัญหา

แต่ในส่วนของผลการวิจัยทั้งหมดยังไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถนำไปอ้างอิงเป็นงานทางวิชาการได้

นิยามศัพท์

คำรับยาโบราณ หมายถึง เอกสารหรือหลักฐานที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับยารักษาโรคต่างๆที่บรรพบุรุษได้จดบันทึกไว้เพื่อเป็นคำราหรือเอกสารทางการแพทย์ในสมัยโบราณ

หนังสือลูกโป่งบาน หมายถึง เอกสารที่จดบันทึกเรื่องราวต่างๆโดยมากมักจารหรือจดบันทึกบนใบลาน หรือใบตาล แล้วมัดรวมกันไว้เป็นเล่มโดยการเจาะแล้วใช้เชือกร้อยมัดไว้

หนังสือก๊อม หมายถึง หนังสือลูกโป่งบานขนาดเล็ก หรือหนังสือที่จดบันทึกเรื่องราวที่มีเนื้อความไม่ยาวนานและมักเป็นเอกสารส่วนบุคคล

ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินงานช่วงที่ 1

ลำดับ	กิจกรรม / ขั้นตอน	ระยะเวลาดำเนินการ / เดือน						
		1	2	3	4	5	6	7
	เป้าหมาย							
1	ทำความเข้าใจกับชุมชนเป้าหมาย 4 หมู่บ้าน							
2	จัดประชุมเตรียมแนวคิด และแนวทางกระบวนการทำงานร่วมกัน							
3	ทีมวิจัยและคณะทำงานร่วมกันศึกษาข้อมูล - เอกสาร - บุคคล							
4	การสำรวจชุมชน รวบรวมเอกสารหนังสือผู้ไ้ หลาน							
5	จัดการข้อมูล อ่านและแปลเอกสารหนังสือผู้ไ้ หลาน							
6	เรียบเรียงเอกสารคำรับยา และพิมพ์							
7	รายงานความก้าวหน้าของโครงการ							

ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินงานช่วงที่ 2

ลำดับ	กิจกรรม / ขั้นตอน	ระยะเวลาดำเนินการ / เดือน					
		8	9	10	11	12	13
1	เวทีทบทวนแผนการดำเนินงานกิจกรรมช่วงที่ 1 และ 2						
2	กิจกรรมสัมมนาหมอพื้นบ้านเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของคำรับยา แก้ไขเพิ่มเติม						
3	ศึกษาดูงานนอกพื้นที่ กิจกรรมเดินป่าสำรวจสมุนไพร						
4	จัดพิมพ์คำรับยาฉบับที่ถูกต้องเป็นรูปเล่ม						
5	จัดเวทีชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านทุกหมู่บ้าน						
6	แลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานโครงการพร้อม						
7	เสนอขอรับการสนับสนุนจากองค์กรชุมชน และสถานีนามัย						
8	เวทีสรุปบทเรียนโครงการวิจัยการอนุรักษ์คำรับยาโบราณ เขียนรายงานเป็นรูปเล่มและนำเสนอผลการวิจัย						

ทีมวิจัย

1. นายวรรณดี โทสวนจิต	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายปัญญา อุปศรี	ทีมวิจัย
3. นายสัน สาระปา	ทีมวิจัย
4. นายอาคม กัดสาพิมพ์	ทีมวิจัย
5. นายทองอยู่ ปิลง	ทีมวิจัย
6. นายเรรันต์ โทสวนจิต	ทีมวิจัย
7. นางวาริรัตน์ ศรีมงคล	ผู้ช่วยนักวิจัย

บทที่ 2

บททวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. ภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

ภาคอีสานมีประชากรหลากหลายวัฒนธรรม แบ่งตามภาษาพูดได้ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มไทย-ลาว กลุ่มเขมร-ส่วย (ญ) และกลุ่มไทยโคราชหรือไทยเบ็ง ทั้งสามกลุ่มนี้มีภาษาพูด ตัวอักษรแตกต่างกันไป นั่นคือ กลุ่มไทย-ลาว ใช้ภาษาถิ่นอีสาน อักษรธรรม (สกุลอักษรมอญ) และอักษรไทยน้อย (สกุลพ่อขุนรามคำแหง) ส่วนวรรณกรรมอีสาน มีรูปแบบและเนื้อหาเหมือนวรรณกรรมในด้านช้าง (คือประเทศลาวปัจจุบัน) กลุ่มเขมร ใช้ภาษาเขมร อักษรขอม ส่วนชาวส่วย (ญ) นั้น ไม่มีอักษรของตนเอง กลุ่มไทยโคราช ใช้ภาษาถิ่นภาคกลาง ใช้อักษรไทยและอักษรขอมเหมือนกับภาคกลาง (ธวัช ปุณโณ ทก. ๒๕๔๔ ข : ๑)

1.2 สภาพทางภาษาของท้องถิ่นอีสาน

ประชาคมอีสานในอดีต ผูกพันกับราชธานี (สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี) น้อยมาก ส่วนใหญ่จะผูกพันกับล้านช้าง เนื่องจากกลุ่มชนส่วนใหญ่อพยพมาจากล้านช้างนั่นเอง ประชาชนในภาคอีสาน ๒ ใน ๓ จึงพูดภาษาใกล้เคียงกับภาษาล้านช้าง ที่เรามักเรียกกันอย่างผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" (ธวัช ปุณโณ ทก. ๒๕๔๔ ข : ๒)

ภาษาถิ่นอีสานนั้น ใช้กันทั่วไปในจังหวัดอุบลราชธานี ขุขันธ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น อุรธานี นครพนม หนองคาย เลย ชัยภูมิ หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ และบางส่วนของจังหวัดสกลนคร ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และนครราชสีมา ภาษาที่ใช้นี้มีลักษณะทั่วไปเหมือนกัน เช่นการใช้คำ หน่วยเสียง พยัญชนะ สระ จะต่างกันบ้างที่วรรณยุกต์ มีระดับเสียงต่างกันบ้าง เช่นที่จังหวัดเลย ชัยภูมิ นครพนม สกลนคร

นอกจากนี้ยังมีภาษาถิ่นย่อยๆ อีก เช่น ภาษาภูไทย ภาษาญ้อ ภาษาแสก ภาษาพวน ภาษากะเลิง กะโล้ (ในจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหาร) ซึ่งน่าจะเป็นภาษาของชนกลุ่มน้อยที่ถูกเกลี้ยกล่อมอพยพมาจากลาวตอนบน ในสมัยรัชกาลที่ ๓

ส่วนภาษาเขมร ส่วย (กูย, กวย) เขอ ซึ่งใช้พูดในบางส่วนของจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ น่าจะเป็นวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิมสมัยก่อนเรื่องอำนาจในภูมิภาคนี้ สำหรับภาษาชาวบน เป็นภาษาของชนกลุ่มน้อย กระจายกระจายอยู่ในบริเวณเทือกเขาดงพระยาเขิน อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดนครราชสีมา จนถึง จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมประชากรที่พูดภาษาชาวบน ประมาณหมื่นคน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓)

ฉะนั้น ภาษาอีสานในที่นี้ จะหมายถึงภาษาที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ในภาคอีสาน ที่เรียกกันผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" หรือ "ลาวอีสาน" (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓) ซึ่งจริงๆ แล้ว ควรเรียกว่า "ภาษาไทยอีสาน"

1.3 ตัวอักษรไทยอีสาน

ศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๔ ข : ๒๕) ได้อธิบายเกี่ยวกับอักษรไทยอีสานไว้สรุปได้ว่า ในการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของกลุ่มชนในภาคอีสาน นิยมใช้ใบลานมากกว่ากระดาษ (ทั้งกระดาษสาและสมุดข่อย) ตัวอักษรที่ชาวอีสานใช้นั้นต่างไปจากตัวอักษรไทยในภาคกลาง เรียกว่า "อักษรตัวธรรม" อย่างหนึ่ง และ "อักษรไทยน้อย" อีกอย่างหนึ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 อักษรตัวธรรม

มีรูปร่างคล้ายกับอักษรตัวเมืองของภาคเหนือ จากการศึกษาของนักวิชาการพบว่า เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรอมฤตโอบราณ ตัวอักษรมีรูปแบบเฉพาะ และเป็นอักษรที่ใช้เฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ทางภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น ไม่ปรากฏอักษรชนิดนี้ในภาคกลางหรือภาคใต้เลย (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑)

อักษรธรรม ทางภาคเหนือเรียกว่า "อักษรตัวเมือง" ทางภาคอีสานเรียกว่า "อักษรธรรมอีสาน" เพราะมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน อาจเรียกสั้นๆ ว่า อักษรธรรมหรือหนังสือธรรม พบหลักฐานการใช้อักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุด ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นอักษรร่วมสมัยอยุธยา คือจารึกวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

เป็นศิลาทรายสีแดงรูปใบเสมา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้น เชื่อว่า คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน (พบที่จังหวัดหนองคาย) จารเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓ ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุด ปัจจุบันเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑) ส่วนหลักฐานที่พบในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่เก่าแก่ที่สุด ได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด ในนครเวียงจันทน์ (พ.ศ. ๒๐๓๓) ตรงกับสมัยพระราชแสนไทย รองลงมาได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดพันหลู่ง ที่หลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๐๖๗) ตรงกับสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ล้านช้าง ใช้อักษรธรรมก่อน พ.ศ. ๒๐๓๓ และใช้จารึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาถึหินยานเรื่อยมา พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปซึ่งมีความใกล้ชิดกับวัด จึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย ถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

1.3.2 อักษรไทยน้อย

เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยสุโขทัย มีอักขระวิธีของอักษรธรรมปะปนอยู่บางส่วน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๒๕) รัฐบาลลาวในยุคต่อมาได้พัฒนาอักษรไทยน้อย ทั้งรูปแบบและอักขระวิธีแตกต่างไปบ้าง ใช้เป็นภาษาราชการของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน อาจารย์มนัส สุขสาย (๒๕๔๓ : ๑๒๗) กล่าวคล้ายกันว่า อักษรธรรมและอักษรไทยน้อยเข้ามาสู่ภาคอีสานจากล้านนา ผ่านมาทางล้านช้าง โดยอักษรธรรมนั้น จะใช้บันทึกเรื่องราวทางศาสนา ถือเป็นอักษรชั้นสูง และได้ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องราวคำสอนทางศาสนานั้นจะไม่พบว่ามีมีการจารด้วยอักษรไทยน้อยเลย ส่วนชาวบ้านทั่วไป ก็ไม่กล้าเอาอักษรธรรมมาเขียนเรื่องทั่วๆ ไป เพราะกลัวบาป จึงใช้ตัวอักษรที่เขียนง่าย ๆ คืออักษรไทยน้อย

อักษรทั้งสองแบบนี้ ชาวอีสานและชาวลาว ได้ใช้เขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่นเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ตำนานบ้านเมือง ตำราต่างๆ ตลอดจนคัมภีร์พุทธศาสนา จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และดินแดนอื่นๆ ให้แก่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๕๕) จึงได้จัดการปกครองหัวเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขงใหม่ โดยจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล ต่อมา ในสมัย

รัชกาลที่ ๖ มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา

(พ.ศ. ๒๔๖๔) อิทธิพลจากราชธานีได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอีสานมากขึ้น ประชาชนเริ่มเรียนภาษาไทยกลางและใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อราชการ อักษรอีสานทั้งสองแบบเริ่มหมดความสำคัญลง ในปัจจุบันจะพบอักษรเหล่านี้อยู่ในใบลาน ในวัดเท่านั้น

สำหรับอักษรขอมนั้น จากหลักฐานจารึกต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอีสาน ตามกลุ่มน้ำมูล พบว่าขอมเคยมีอิทธิพลและครอบครองดินแดนแถบนี้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ พบว่ามีการใช้อักษรขอมสมัยพระนคร หรือขอมโบราณ ซึ่งคลี่คลายมาจากอักษรปัลลวะ (อินเดียนใต้) เช่น จารึกเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา จารึกอุบลมุง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี จารึกปราสาทหินพนมวัน จารึกปราสาทหินพิมาย จารึกสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๒) ขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง จึงไม่ปรากฏหลักฐานทางภาษาขอมใดๆ ต่อเนื่องมา จนกระทั่งเกือบ ๓๐๐ ปีต่อมา จึงปรากฏวัฒนธรรมไทย-ลาวในดินแดนแถบนี้ แต่ไม่พบว่า กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวได้ใช้อักษรขอมในการเขียนหนังสือใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งต่างจากสุโขทัย ที่ใช้อักษรขอมเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีมาตลอด จนถึงสมัยกรุงเก่า (รัช ๒๕๔๔ ก : ๑๔)

วรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น มหาชาติคำหลวง มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ และปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น มีต้นฉบับเป็นอักษรขอม ในพงศาวดารพบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระไตรปิฎก ให้แสงหาพระไตรปิฎกลาวรามัญ มาชำระแปลออกเป็นหนังสือขอมแบบไทย ในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ เป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้เวลา ๕ เดือนจึงสำเร็จ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับครุเดิม

ในการสอบพระปริยัติธรรมชั้นต้น ใช้วิธีสอบด้วยปากเปล่า ได้ใช้หนังสือขอมใบลานเป็นข้อสอบแปล สถานที่สอบคือวัดพระศรีรัตนศาสดารามข้าง วัดสุทัศน์ข้าง อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงเรียกว่า สอบในสนามหลวง และในการพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยด้วยอักษรขอมเป็นภาษามคร ถือเป็นพระราชประเพณีมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ การใช้อักษรไทยพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา เพิ่งจะมีขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบด้วยปากเปล่า เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนภาษาไทย ซึ่งเป็นหลักสูตรมาจนถึงปัจจุบัน อักษรขอมแบบไทยจึงหมดความจำเป็นไป (สวัสด์ วงศ์วิเศษ. ๒๕๑๘ : ๑ - ๓)

จึงน่าจะสรุปได้ว่า อักษรขอมนั้นเคยมีการใช้ในภาคอีสานเมื่อ ประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว และผู้ใช้นั้น ไม่อาจชี้ชัดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ ที่สืบทอดวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบันหรือไม่ แต่ผู้ใช้และสืบทอดอย่างต่อเนื่องมา กลับเป็นคนไทยในราชธานี ซึ่งได้ใช้อักษรขอมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา ใช้อักษรไทยในการบันทึกเรื่องราวทั่วไป คล้ายกับบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานที่ใช้อักษรธรรมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา และใช้อักษรไทยน้อยในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไป ดังนั้นในการศึกษาเรื่องราวของภาษาไทยอีสาน จึงน่าจะกำหนดขอบเขตด้านตัวอักษรเฉพาะ "อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย" เพราะเป็นอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเป็นภาษาไทยอีสานเป็นส่วนมาก ส่วนอักษรขอมนั้น ใช้บันทึกพระไตรปิฎก ซึ่งน่าจะเป็นผลงานของชาวไทยเมืองหลวง กระนั้นก็ตาม ไขว่การศึกษาอักษรขอมจะไม่สำคัญก็หาไม่ ยังมีคัมภีร์ฎีกาทางพระพุทธศาสนาอีกจำนวนมากที่จารึกด้วยอักษรขอมซึ่งเรายังแปลไม่หมด (สวัสด์ วงศ์วิเศษ. ๒๕๑๘ : ๔)

ปัจจุบัน มีชาวต่างชาติอีกหลายกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน เช่น ชาวจีน ชาวเวียดนาม เป็นต้น ได้สืบทอดสายเผ่าพันธุ์ผสมกลมกลืนกับชาวอีสานดั้งเดิมบ้าง บางส่วนรับและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย-ลาว บางส่วนยังยึดถือวัฒนธรรมประเพณี ใช้ภาษาและอักษร เฉพาะในกลุ่มของตน แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยอีสาน

ตารางแสดงกลุ่มชน ตัวอักษรและภาษาที่ใช้ในภาคอีสาน

ภาษา	อักษร	บริเวณที่ใช้
ไทยอีสาน (ลาว)	ธรรมอีสาน ไทยน้อย	ส่วนใหญ่ของทุกจังหวัดในภาคอีสาน (ยกเว้น นครราชสีมา) เช่น อุบลราชธานี ขุขันธ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ เพชรบูรณ์ ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม หนองคาย เลย ชัยภูมิ หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ
เขมร ส่วย (กวย หรือ กูย) เขอ	ขอม (ไม่ปรากฏอักษรภาษาส่วยและภาษาเขอ)	บางส่วนของจังหวัด ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์
ไทยโคราช	ขอม ไทย	ส่วนใหญ่ของจังหวัด นครราชสีมา
ภูไท ช้อ แสก พวน กะเลิง กะโล่	ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับตัวอักษร	บางส่วนของจังหวัด สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร
ภาษาชาวนา	ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับตัวอักษร	กระจัดกระจายอยู่บริเวณเทือกเขาดงพระยาเย็น (จังหวัดนครราชสีมา จนถึง เพชรบูรณ์)
ภาษาไทยกลาง	ไทย	เป็นภาษาราชการ ใช้ในทุกจังหวัด
ภาษาต่างประเทศ เช่น จีน เวียดนาม	จีน โรมัน	มีการใช้เล็กน้อย ตามกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาอยู่ในช่วงหลัง

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

หากจะศึกษาเพื่อให้เข้าใจถึงรากหรือพื้นเดิมทางวัฒนธรรมของชุมชนคำบสนา คุณใหญ่ คงหนีไม่พ้นต้องศึกษาถึงวรรณกรรม ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนคนอีสานหรือวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน คือการยอมรับวัฒนธรรมจากอินเดียที่มีพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน แต่การผสมผสานความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณของชาวท้องถิ่นย่อมแตกต่างกันไป ชาวไท-ลาวที่อยู่ในภาคอีสานส่วนใหญ่ได้รับสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง แล้วเข้ามาตั้งภูมิลานปะปนกันกับชาวท้องถิ่นเดิมที่ได้รับวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงบางส่วนแล้ว การอพยพของชาวไท-ลาวจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัยในดินแดนอีสานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาจากผลทางการเมืองมากกว่าการสมัครใจอพยพมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน

ดังนั้นกลุ่มคนลาวที่อพยพมาอยู่ในดินแดนอีสานในครั้งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเป็นส่วนใหญ่ของภาคอีสาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงมาตลอด ทำให้จารีตประเพณีความเชื่อและบรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจนปรัชญาชีวิตของวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงจึงมีความสำคัญมากในภูมิภาคอีสาน ดังนั้นจึงต้องกล่าวถึงการพัฒนาทางวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงอันมีอาณาจักรล้านช้างเป็นศูนย์กลางควบคู่ไปกับการสืบทอดวัฒนธรรมอีสาน การศึกษาวรรณกรรมอีสานพบว่าส่วนใหญ่ได้รับสืบทอดมาจากวรรณกรรมในลุ่มแม่น้ำโขง และบางส่วนปราชญ์อีสานได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ความเชื่อและธรรมเนียมในการประพันธ์ วรรณกรรมที่นักปราชญ์ชาวอีสานสร้างสรรค์ยังคงรักษารูปแบบเดิมทั้งสิ้น วรรณกรรมอีสานจึงมีลักษณะเช่นเดียวกันกับวรรณกรรมล้านช้าง

การสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของล้านช้างมาจากอาณาจักรล้านนา ในสมัยราชวงศ์มังราย และได้เข้มข้นมากขึ้นในปลายราชวงศ์มังรายเมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช รัชทายาทล้านช้าง เสด็จไปครองราชย์ที่ล้านนาใน พ.ศ. 2089-2090 แล้วจึงกลับไปครองล้านช้าง ต่อ

จากพระบิดา พระเจ้าไซยเซษฐาธิราชได้นำเอาสรรพวิชาและนักปราชญ์ราชบัณฑิต
ติดตามพระองค์กลับไปล้านช้างจำนวนมาก รวมทั้งนำเอาพระแก้วมรกต พระแทรกคำ
ไปด้วย การสืบทอดพุทธศาสนาของล้านช้างก็เช่นเดียวกัน นักปราชญ์ในอาณาจักรล้าน
ช้างส่วนใหญ่ได้ศึกษาพระธรรมวินัย คัมภีร์พุทธศาสนาจากล้านนาเป็นส่วนใหญ่ สมัย
พระเจ้าโพธิสาราช ทรงส่งราชทูตไปขอพระไตรปิฎก 60 คัมภีร์

ฉะนั้นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาซึ่งเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยราชวงศ์มัง
รายของล้านนา จึงได้เข้าสู่อาณาจักรล้านช้างอย่างมากในช่วงนี้พร้อมกับที่ล้านช้างได้
แพร่วัฒนธรรมอย่างอื่นเข้าไปยังล้านนาด้วยในลักษณะผสมผสานและเป็นเอกลักษณ์
ของแต่ละถิ่น นอกจากนี้วรรณกรรมนิทานและนิยาย ของล้านนาคงได้เข้าไปสู่อาณาจักร
ล้านช้างในช่วงสมัยนี้มากเช่นกัน วรรณกรรมที่สืบทอดจากล้านนาได้มีความ
เจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านช้างสืบต่อมาและได้แพร่กระจายไปตามลุ่มแม่น้ำโขง ชาว
ไท-ลาวที่อยู่ในดินแดนอีสานได้รับเอาวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงสืบมา และไม่แปลกอะไร
ที่วรรณกรรมอีสานจำนวนมากมีเนื้อเรื่องเดียวกันกับวรรณกรรมล้านนา วรรณกรรม
เหล่านี้แม้จะมีแหล่งกำเนิดเดียวกัน แต่เมื่อไปเจริญในท้องถิ่นอื่นเป็นเวลานาน สมัยต่อมา
ย่อมมีการเสริมแต่ง จนวรรณกรรมได้คลี่คลายไปตามแนวปรัชญาของสังคมนั้น
วรรณกรรมเรื่องใดที่สามารถตอบสนองแนวความคิด ความเชื่อของสังคมได้มาก เรื่อง
นั้นย่อมเป็นที่ชื่นชอบของคนในท้องถิ่น เมื่อมีการแพร่หลายมากกว่าวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ
ฉะนั้นวรรณกรรมท้องถิ่นหนึ่งย่อมตอบสนองค่านิยม แนวคิด และปรัชญาชีวิตสังคม
ท้องถิ่นนั้น วรรณกรรมนั้นจึงจะเจริญรุ่งเรืองอยู่ในสังคมได้นาน การบันทึกวรรณกรรม
อีสาน มีอักษรที่ใช้อยู่สองแบบคือ อักษรตัวธรรมและอักษรไทยน้อย อักษรทั้งสองแบบ
นี้ใช้ควบคู่กันมาตั้งแต่โบราณ อักษรตัวธรรม เป็นอักษรที่มีลักษณะรูปกลมมนคล้าย
อักษรมอญ หรืออักษรพื้นเมืองภาคเหนือเรียกว่า อักษรตัวเมือง หรืออักษรลานนา หรือ
อักษรยวน ชาวอีสานนิยมใช้อักษรตัวธรรมในการบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา
หรืออีกนัยหนึ่งคือ เขียนเรื่องราวที่เป็นคติธรรม อักษรไทยน้อย เป็นอักษรที่มีรูปคล้าย
อักษรไทย และอักษรลาวรวมกัน กล่าวคือ ตัวอักษรส่วนใหญ่เหมือนอักษรไทยปัจจุบัน
แต่มีอักษรวิธีบางอย่างต่างกัน และตัวอักษรลาวในปัจจุบันก็ได้พัฒนาการจากอักษรไทย
น้อย อักษรไทยน้อยนิยมเขียนเรื่องราวที่เป็นคติโลก หรือบันทึกเรื่องราวทั่วไป

ลักษณะของวรรณกรรมอีสาน

วรรณกรรมของอีสานจากการศึกษาพบว่าแตกต่างจากวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น เพราะวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่เป็นของชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรม โดยมีวัดเป็นผู้เก็บรักษาและเผยแพร่วรรณกรรม เนื่องจากวรรณกรรมอีสานรุ่งเรืองในหมู่บ้าน รูปแบบวรรณกรรมจึงเป็นรูปแบบเฉพาะตัว คือ วรรณกรรมต่างๆ ตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสาน เป็นภาพสะท้อนของสังคมอีสาน มีความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคมที่เป็นเฉพาะของชาวท้องถิ่นอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไท-ลาวที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง เมื่อพิจารณาแก่นของวรรณกรรมอีสาน พบว่าโดยส่วนใหญ่ได้รับแนวคิดมาจากพุทธศาสนา และวรรณกรรมอีสานอีกไม่น้อยที่ได้รับแนวคิดมาจากความเชื่อเรื่องภูติผี วิญญาณ และตอบสนองความต้องการของชาวท้องถิ่นในเรื่องความเชื่อ ค่านิยมของสังคม เช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ เป็นความเชื่อเรื่องการขอฝน และตำนานการแห่บั้งไฟ ธรรมชาติสอนโลก เป็นความเชื่อเรื่องวิญญาณและจารีต โดยเฉพาะการปรับปรุงและพัฒนาการประสมประสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณแบบดั้งเดิมเข้ากับปรัชญาทางพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน และกลายเป็นพุทธศาสนาแบบอีสาน กล่าวคือพิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อเรื่องวิญญาณเหล่านั้น ชาวท้องถิ่นอีสานรวมทั้งพระสงฆ์ได้นำเข้ามาผนวกเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้อย่างสนิท เช่น การไหว้ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) การแห่บั้งไฟ การไหว้ผีปู่ตา (ผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน) ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมขอฝน มีการนำเอาวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟังด้วย ขณะเดียวกันพระสงฆ์จะสวดคาถาปลาค้อ(ปลาช่อน) 108 จบ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความกลมกลืนระหว่างพิธีกรรมทางด้านความเชื่อและพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นอีสานวรรณกรรมทางด้านพุทธศาสนาของอีสานเป็นเรื่องที่เน้นถึงแนวทางดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ และมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านจดจำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและถึงกุศโลบายซึ่งนักปราชญ์อีสานได้สร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นเพื่อการสอนศีลธรรม จริยธรรมและปรัชญาพุทธศาสนาแก่สังคม การจัดประเภทวรรณกรรมอีสานจะพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเป็นเกณฑ์พิจารณา เนื่องจากวรรณกรรมอีสานในเรื่องเดียวอาจแทรกเรื่องตำนานที่มีการสอนศีลธรรมด้วย ในขณะเดียวกันก็เป็นการเทศน์วิปัสสนาด้วย ดังนั้นจึงจำแนก

กว้างๆ โดยพิจารณาจากสาระในเรื่องเป็นเกณฑ์ ดังนี้

1. วรรณกรรมพุทธศาสนา

ได้แก่เรื่องราวทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องชาดก ตำนานทางพุทธศาสนา นิทานคติธรรม บางเรื่องน่าจะจัดอยู่ในวรรณกรรมพุทธศาสนาได้ เพราะชาวอีสานเชื่อว่าเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า วรรณกรรมพุทธศาสนาน่าจะจำแนกได้ดังนี้

ก. วรรณกรรมชาดก คือ วรรณกรรมที่ปรากฏในนิบาตชาดกของพุทธศาสนา ได้แก่

- ลำมหาชชาติ คือเรื่องพระเวสสันดรชาดก แต่งเป็นตำนานโวหารอีสาน โดยยกคำบาลีมาและแปลเป็นภาษาถิ่นอีสาน ร้อยกรองตามลักษณะคำประพันธ์อีสานเรียกว่ากลอนลำ
- ท้าวสุทนต์ (พระสุทนต์มโนราห์)
- ท้าวปาจิต (เป็นเรื่องเดียวกันกับปาจิตกุมารชาดก)
- ท้าวคันทนาม
- นกกระเจอก
- พระชาคันทน

การลำมหาชชาติ หรือ พระเวสสันดรชาดก

ที่มาของมหาชชาติ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่อยู่ในเรื่อง ทศชาติ หรือเรียกว่า พระเจ้าสิบชาติ จากความเชื่อของชาวพุทธถือว่า พระเวสสันดรเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่และบำเพ็ญบารมีอันแรงกล้าก่อนเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้า ตำนานมหาชชาติของอีสานมีหลายตำนาน แต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกัน มหาชชาติของอีสานอาจจะได้รับอิทธิพลจากมหาชชาติของล้านช้าง เพราะเหตุผลที่ว่าอีสานรับเอาวัฒนธรรมจากกลุ่มแม่น้ำโขง(ล้านช้าง)มาตลอด และพิธีกรรมบุญพระเวสส์ของอีสานจะมีลักษณะเช่นเดียวกับมหาชชาติของล้านช้าง เนื้อหาของมหาชชาติเหมือนกับภาคกลาง แตกต่างเพียงภาษาและตำนานโวหารอีสานเท่านั้น ในการเทศน์มหาชชาติ(บุญพระเวสส์) ของอีสานจะเทศน์พระมาลัยหมื่น พระมาลัยแสนด้วย

1. พระมาลัยหมื่น กล่าวถึงพระมาลัยเสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อนมัสการพระจุฬามณีเจดีย์ ได้พบพระอินทร์และพระศรีอารย์ ได้สนทนาเรื่องบุญ-บาป

กับพระศรีอารย์

2. มาลัยแสน ต่อจากมาลัยหมื่น คือพระมาลัยกลับสู่โลกมนุษย์ นำความมาเล่า แก่มนุษย์ เรื่อง บุญ-บาป และให้เร่งทำบุญ เน้นเรื่องพระศรีอารย์จะมาโปรดโลกในกาลต่อไปผู้ใดได้ฟังมหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้เกิดทันศาสนาพระศรีอารย์

3. สังกัส คือการเทศน์บอกศักราช กล่าวถึงอายุกาลพุทธศาสนาที่ล่วงมาและ ตอนท้ายเป็นพุทธทำนาย

4. ทศพร เริ่มเรื่องพระเวสสันดร

5. หิมพานต์

6. ทานขันธ์ หรือ ทานกัมมัต

7. วนปเวศน์

8. ชูชก

9. จุลพน

10. มหาพน

11. กุมารปั้นตัน เริ่มตั้งแต่คันจันถึงมะที่ฝืนร้าย

12. กุมารปั้นปลาย มะที่ออกป่า ชูชกเข้ามาขอสองกุมาร

13. มะที่

14. สักกะบัน

15. มหาราช

16. สะชะติ หรือ ฉกษัตริย์

17. นครกัมมัต

18. สะหลอง (ฉลอง) เทศน์อันสงฆ์ของพระเวสสันดร เน้นเรื่องที่ฟังเรื่องพระเวสสันดรจะได้พบพระศรีอารย์ พรรณนาความสุขสบายในสมัยพระศรีอารย์

พญาคันคาก

ชาวอีสานทั่วไปเชื่อกันว่าพญาคันคากเป็นเรื่องชาดก แต่จริงแล้วไม่มีปรากฏในนิบาตชาดก โดยทั่วไปของวรรณกรรมอีสานที่พยายามยกให้เป็นชาดก ดังนั้นเรื่องพญาคันคากจึงจัดเป็นชาดกนอกนิบาตการที่ชาวอีสานจัดให้พญาคันคากอยู่ในวรรณกรรม

พุทธศาสนาด้วยเพราะความเชื่อของชาวบ้านและเห็นว่าเป็นวรรณกรรมที่ใช้ในทางพุทธศาสนา คือ นิยมเทศน์ เพื่อขอฝนเช่นเดียวกันกับการแห่บั้งไฟ ดังนั้นในการเทศน์เรื่อง พญาคันคากนี้ชาวบ้านจัดเป็นพิธีใหญ่และถือกันเป็นพิธีเช่นเดียวกันกับ บุญพระเวสส์ (พะเหวด)

พญาคันคากเป็นเรื่องความเชื่อมากกว่าธรรมะของพุทธศาสนา แต่พระสงฆ์ได้ปรับความเชื่อให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในลักษณะเช่นนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งในขณะเดียวกันก็พบว่าในท้องถิ่นอีสานพยายามปรับความเชื่อเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาได้อย่างสนิทกลมกลืน เรื่องพญาคันคากมีปรากฏอยู่ทั่วไปเกือบทุกวัดภาคอีสาน เพราะยังใช้ในการเทศน์ในพิธีกรรมขอฝนอยู่ เนื่องจากมีความเชื่อว่า หากฝนไม่ตกตามฤดูกาล เป็นเพราะพญาแถนไม่ยอมให้ฝนตกลงมา พญาคันคากจึงชักชวนสัตว์ทั้งหลายไปปราบพญาแถน พระยาแถนจึงส่งฝนลงมาตามปกติ ฉะนั้นความเชื่อนี้เองที่เวลาฝนไม่ตกตามฤดูกาลชาวบ้านจึงจัดพิธีกรรมอย่างเอิกเกริก

เมื่อเรื่องมีว่า เจ้าเมืองอินทปัตถนคร มีโอรสผิวพรรณเหมือนคางคก แต่สีเหลืองเหมือนทองคำ ท้าวคันคากเจริญวันอยากได้นางเทวีที่มีโฉมงามเป็นภรรยา แต่หาไม่ได้ แต่ท้าวคันคากหาขอมลคความพยายามไม่ จึงได้อธิษฐานว่า หากคนมีบุญบารมีที่สร้างไว้แต่ชาติปางก่อนก็ขอให้ได้หญิงงามเป็นภรรยา เรื่องได้ร่อนถึงพระอินทร์ จึงได้ลงมาตามเนรมิตปราสาทและให้พญาคันคากเป็นหนุ่มรูปงาม พระยาอินทปัตถนครเห็นว่าโอรสตนหมดเวรกรรมแล้วจึงให้ครองราชสมบัติ แต่พญาแถนไม่พอใจ เห็นว่าพญาคันคากมีฤทธิ์มากเกรงจะเป็นภัยต่อตน จึงกลั่นแกล้งไม่ให้ฝนตกลงมาบนพื้นโลก เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว พญาคันคากจึงต่อสู้กับพญาแถน ในที่สุดพญาแถนแพ้ฤทธิ์พญาคันคาก จึงต้องยอมให้ฝนตกตามคำสั่งพญาคันคาก ในการต่อสู้ครั้งนี้เป็นการต่อสู้ครั้งใหญ่ เพราะพญาคันคากได้พาบริวาร กบ เขียด และสัตว์ต่อสู้กับพญาแถน พญาแถนเสกงูมาไล่จกกบเขียดกิน พญาคันคากจึงจัดให้เหยี่ยว แร้ง มาช่วยกำจัดงู ฉะนั้นสัตว์ดังกล่าวจึงเป็นศัตรูกันมาตั้งแต่นั้นมา

ค่านิยมที่แทรกอยู่ในเรื่องพญาคันคากคือ ชี้ให้เห็นว่าคาถาอาคมมีอำนาจน้อยกว่าบุญบารมี ซึ่งได้ปรับเอาคติทางพุทธศาสนามาแทรกให้เห็นตาม โดยเป็นการล้มล้างความเชื่อเดิมคือเรื่องแถน ซึ่งต้องพ่ายแพ้แก่พระยาขันคากผู้มีคุณธรรมมากกว่า และปลุกฝังความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คือ พยายามให้เห็นถึงบารมีที่ได้สร้างไว้เมื่อชาติปางก่อน ย่อมมีผลสนองในชาตินี้หรือชาติหน้า และเป็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่เหนืออำนาจใด ให้พญาแถนพ่ายแพ้แก่พญาคันคาก ซึ่งเป็นเพียงสัตว์ แต่มีบุญญาธิการที่ได้สร้างมาเมื่อชาติปางก่อนมาตอบสนอง และยิ่งไปกว่านั้นบทสรุปในท้ายเรื่องยังเป็นการเน้นย้ำให้เข้าใจอีกครั้งหนึ่งว่า

" อันว่าบุญสมภารแพ้(ชนะ) อาคมจบเพท จริงคชย์
แม่นว่าตัวเองกะคัด(เกินไป)รู้ไว้คนกระด้อ(เก่งกาจ)หากมี เจ้าเอย
อันว่าศาสตร์ศิลป์นี้พาตัวตกต่ำ ก็มี
लगเพื่อ(ครั้ง)ได้ฆ่าเจ้าบุญกว้างบาปเต็ง(ทับไว้)เจ้าเอย
บ่ได้หลัง(มองดู)เบ็งกำ(ฝ่าย)ผู้เพิ่นมีคุณ
เขียนบิคาบารดาบาปกรรมนำกัน(ตามหลัง)
เนรคุณตนเจ้าอาจารย์สั่งสอน
บาปเล่นต้องเวรเกี่ยวจุ่มจม
เห็นว่าตนจบเพทด้วยอาคมแข็งขนาด
ตั้งว่าจิต(แปลกใจ)จากแก่น(อยากมาก)พินฆ่าไขว่จีน
ชาติว่าชาชนี้लगมีจบเพทจริงแล้ว
แม่นว่ารู้ยังล้นอ้า(ปิดไว้)ไว้จึงคิ"

ข. วรรณกรรมตำนานพุทธศาสนา ได้แก่เรื่องการสืบสานศาสนาประวัติปูชนียสถาน
เรื่องเหล่านี้จัดอยู่ในวรรณกรรมได้ เช่นเรื่อง

- มูลสถาปนา หรือ ปฐมรูปนา
- สมาสสงสาร

- อรุณนิทาน(ตำนานการสร้างพระธาตุพนม)
- ปุณณพชากรรม เป็นเรื่องคล้ายพุทธทำนาย
- มาลัยเลียบ โลก คล้ายมาลัยคำหลวง
- พื้นเมือง
- พื้นพระธาตุพนม (ตำนานพระธาตุพนม)
- ฯลฯ

2. วรรณกรรมประวัติศาสตร์

วรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์มีอยู่น้อย เพราะว่าวรรณกรรมอีสานเจริญอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่ไม่ได้อยู่ในราชสำนัก เรื่องราวทางประวัติศาสตร์จึงมีความสนใจน้อยกว่าพุทธศาสนา วรรณกรรมประวัติศาสตร์ได้แก่วรรณกรรมเรื่อง ท้าวสุ่งขุนเจือง เป็นเรื่องราวของนักรบกลุ่มแม่น้ำโขง ที่มีบทบาทในการขยายอาณาเขตของกลุ่มคนชาติไทยไปได้กว้างขวาง ทิศเหนือจดเมืองแดน (น่าน้อยฮ้อยหนู) ทิศตะวันตกจดเมืองมอญ เมืองม่าน ทิศตะวันออกได้เมืองแก้วประกัน(ญวนเหนือ) มีศูนย์กลางที่เมืองเงินยาง เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากเพราะตรงกับพงศาวดาร โยนกและตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ยกย่องพระยาเจือง เมืองเงินยางเป็นวีรบุรุษองค์ที่ 19

จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่นั้นกล่าวถึงวีรกรรมของพระยาเจืองสอดคล้องกับเรื่องท้าวสุ่งหรือ เจือง ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงขุนเม็งรายเป็นกษัตริย์องค์ที่ 25 จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าท้าวสุ่ง ท้าวเจืองหรือพระยาเจืองคงเป็นบรรพบุรุษของคนไทยที่ได้รวบรวมอาณาจักรไทยเป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง ก่อนสมัยสุโขทัย จึงเป็นวีรบุรุษของคนไท-ลาวกลุ่มแม่น้ำโขง และล้านนา แต่นักวิชาการบางคนบอกว่าขุนเจืองเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของคนในอุษาคเนย์ โดยอาจจะเป็นทั้งคนลาว หรือข่าก็อาจเป็นได้(สุจิตต์ วงษ์เทศ , บรรณธิการ.2540) วรรณกรรมเรื่อง พื้นเมืองเวียงจันทน์ เป็นตำนานการสร้างเมืองเวียงจันทน์ และเมืองนครพนมในเรื่องเรียกว่า ศรีโคตรบูรณ์ หรือโคตรบอง วรรณกรรมเรื่อง พื้นเวียง เป็นเรื่องราวเหตุการณ์กรณีกบฏ

เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์และสงครามกับชนวน สมัยรัชกาลที่ 3 วรรณกรรมเรื่อง ขุนบรม เป็นตำนานพงสาวดารของกลุ่มคนไทยที่มีภูมิลำเนาลุ่มแม่น้ำโขง

3. วรรณกรรมนิทาน

วรรณกรรมอีสานอุดมไปด้วยวรรณกรรมนิทาน นิยาย เพราะสมัยก่อนวรรณกรรมเป็นหนึ่งในมหรสพของชาวอีสาน เป็นปัจจัยให้กวีเสริมสร้างวรรณกรรมประเภทนิทาน ออกมามากมาย จุกมั่งหมายต่างๆ ในนิทานมีอยู่ทุก ผู้ประพันธ์ได้พยายาม สอดแทรกเพื่อเป็นการสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคมไปด้วย ตลอดจนอุปนิสัย ของตัวเองในเรื่องมักเป็นแบบอย่างสอนในการดำรงชีวิตในสังคมตามคติพุทธศาสนา ตัวอย่างวรรณกรรมนิทาน เช่น

- บัวสม บัวทอง
- กำพรวีผีน้อย
- จำปาสี่ต้น
- นางผมหอม
- สินไซ (สังข์ศิลป์ชัย)
- พระลัก พระลาม ฉบับกลอนลำ เรื่อง คล้ายรามเกียรติ์ แต่มีส่วนที่แตกต่างอย่างมากทั้ง โครงเรื่อง และชื่อตัวละคร
- การะเกด
- นางแดงอ่อน
- ขุนทิง ขุนเทือง
- ท้าวผาแดง นางไอ่
- ขุน นางอ้ว

นิทานเรื่อง สินไซ

นิทานเรื่องสินไซ เป็นนิทานหนึ่งในปัญญาชาดก เป็นนิทานที่แพร่หลายใน ท้องถิ่นต่างๆ ของไทยมาก กวีอีสานได้นำเอาโครงเรื่องมาประพันธ์ตามแบบฉันทลักษณ์ ของท้องถิ่นเรียกว่ากลอนลำหรือ โครงสาร เพื่อใช้ในการอ่านในจินเฮือนคี่ (งานศพ) เนื้อ

เรื่องของสินไชแพร่หลายมากในความทรงจำของชาวอีสานสมัยก่อน และนิยมนำมาเล่าให้ลูกหลานฟัง

เนื้อเรื่องของสินไช ท้าวภูสราครองเมืองปัญจาลมมีมเหสีชื่อ นางจันทาเทวี น้องสาวท้าวภูสราชื่อนางสมณฑาถูกยักษ์ลักพาตัวไป ท้าวภูสราเดินทางไปตามหาที่เมืองจำปา ได้ธิดาทั้งเจ็ดของเศรษฐีเป็นชายา ภายหลังกลับเมืองปัญจาล ชายาทั้งแปดมีครรภ์พร้อมกัน ชายาองค์สุดท้ายคลอดบุตรมาเป็น สังก์ ชื่อว่า สินไช และมเหสีนางจันทา ก็คลอดบุตรเป็น ราชสีห์ ชื่อท้าวสีโห ชายาอื่นๆ คลอดบุตรออกมาเป็นชายทั้ง 6 คน ที่สาวทั้งหกคนคิดฉ้อฉลาริษยาน้องคนสุดท้ายอยู่แล้วจึง หาเหตุร่วมมือกับหมอนุสา(โหร) ทำนายเท็จ ท้าวภูสราจึงเนรเทศนางและลูกออกจากเมือง ท้าวสีโหขอติดตามไปด้วย ต่อมาโอรสทั้งหกได้เจริญเติบโตท้าวภูสราจึงให้โอรสทั้งหกออกตามหานางสมณฑา กุมารทั้งหกมาพบสินไชและท้าวสีโหจึงหลอกลวงบิดาให้มาชวนให้ตามหาอา ทั้งแปดคนจึงเดินทางไปเมือง อโรรสถึงแม่น้ำใหญ่ข้ามไม่ได้ นอกจากท้าวสินไชเท่านั้น จึงให้สีโหและกุมารทั้งหกรออยู่ ส่วนสินไชไปเมืองยักษ์ ได้พบนางสมณฑาเล่าเรื่องให้ฟังแต่นางสมณฑายังกลับไม่ได้เพราะห้วงธิดาชื่อ สุดาจันทร์ ซึ่งตกเป็นเมียท้าววรุณนาค เพราะผู้เป็นบิดาแพ้พนันสกา ครั้นยักษ์ทราบวาทสินไชเข้ามาอยู่ในเมืองจึงรีบกันสินไชฆ่ายักษ์ตาย และไปทำท้าววรุณนาคพนันสกาเอานางสุดาจันทร์ สินไชชนะได้นางสุดาจันทร์ กลับคืน ทั้งสามจึงพากันกลับเมือง เมื่อพบกุมารทั้งหกๆ ได้ออกอุบายฆ่าสินไช ได้โอกาสจึงหลักลงเหวพร้อมสีโห กุมารทั้งหกพานางสมณฑากลับเมือง นางสมณฑาเศร้าโศกมาก จึงถอดเครื่องทรงและอริฐานแขวนไว้กับต้นไม้เพราะไม่เชื่อว่าสินไชตาย เมื่อมาอยู่เมืองปัญจาล วันหนึ่งพ่อค้าได้นำเครื่องทรงของนางมาถวายแก่ท้าวภูสรา นางจึงรู้ว่าสินไชยังไม่ตาย (เพราะนางอริฐานไว้ว่าได้เครื่องทรงกลับคืนมา) นางจึงเล่าเรื่องที่สินไชถูกทำร้ายให้ท้าวภูสราฟัง ฝ่ายสินไชเมื่อถูกผลักตกเหวพระอินทร์ได้มาช่วยและมาอยู่กับมารดาตามเดิม ท้าวภูสราทราบเรื่องทั้งหมดจึงกริ้ว จับหมอนุสาประหารและส่งกุมารทั้งหกไปอยู่ที่เมืองจำปา ท้าวภูสราได้เชิญสินไชและมารดากลับมา และเวนราชสมบัติให้สินไชครองเมืองสืบต่อมา ส่วนท้าววรุณนาคได้ติดตามมาขอนางสุดาจันทร์กลับไปเป็นมเหสีตามเดิม บ้านเมืองจึงได้สงบสุขด้วยบ้านเมืองอยู่ในราชธรรม มโนทัศน์ทางสังคม จะเห็นได้ว่า ปมเรื่องได้ยึดเอาแนวความเชื่อของท้องถิ่น และคติ

นิยมของอิสานโบราณที่เชื่อในเรื่องโชคและดวงสังหรณ์ที่เกิดขึ้น เชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ เชื่อในเรื่องเทพเจ้า และเชื่อกฎแห่งกรรม เช่นตัวเอกถึงจะถูกใส่ร้ายจากพวกมิฉาทธิ แต่ผลแห่งการปองร้ายไม่สามารถทำลายตัวเอกได้ แม้อุกรังแกเทพเจ้าก็มาช่วยไว้ และกวีมักอธิบายว่าการที่ถูกปองร้ายเพราะอดีตเคยทำกรรมไว้ และขณะเดียวกันในอดีตกรรมได้สร้างกุศลกรรมไว้มาก การปองร้ายจึงไม่ประสบผล เพียงแต่ให้เกิดความรำคาญบ้างก็เป็นการชดใช้หนี้กรรมนอกจากนี้วรรณกรรมสิบไซได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดในการอยู่ร่วมกันในสังคมว่า ผู้ใหญ่(กษัตริย์) ต้องเห็นแก่ความสุขของไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ และมนุษย์ในสังคมนั้นทุกคนต่างมีหน้าที่ต่อสังคมตามบทบาทของตน

4. วรรณกรรมคำสอน

วรรณกรรมคำสอนของอิสานเป็นแบบสุภาษิตคำเตือนและเน้นถึงการทำความดี ประกอบอาชีพรวมทั้งหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดินด้วย โดยให้ตั้งอยู่ในสมมติฐานว่า กษัตริย์ ชนชั้นผู้ปกครองเป็นเจ้าของสรรพสิ่งทั้งปวงในแผ่นดิน ฉะนั้นปวงประชามีหน้าที่รับใช้แผ่นดิน ป้องกันบ้านเมือง เคารพผู้ปกครอง ตลอดจนเสียภาษีอากร นอกจากนี้วรรณกรรมคำสอนส่วนมากยังเน้นเรื่องการจัดระบบของสังคม เป็นประหนึ่งบทบัญญัติแห่งสังคม และปลูกฝังแนวคิดเหล่านั้นในสังคมจนเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต เช่น ในสือสิบสองคลองสิบสี่สำหรับประชาชน มีใจความ ถึงการโกงเอารัดเอาเปรียบว่า "อย่าโลบลายตาชิงดาบอย อย่าจ่ายเงินแดง อย่าแบ่งเงินกว้างและอย่ากล่าวคำหยาบช้ากันแข็งคออีก" ความว่า "อย่าโกงตาชั่ง อย่าจ่ายเงินกู้ อย่าปลอมแปลงเงินตรา และอย่ากล่าวคำหยาบช้ากันแข็งคออีก" เป็นต้น

ฉะนั้นวรรณกรรมอิสานจึงมีหน้าที่ควบคุมสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะบทบัญญัติในวรรณกรรมคำสอนมีบทลงโทษปรากฏอยู่ด้วย เช่น ถ้าฝ่าฝืนจะเกิดคะลำ บางลักษณะฝ่าฝืนจะ ขวง หรือ เช็ดขวง (เสียดจัญไรความฉิบหายมาสู่ตนและญาติพี่น้อง) ชาวอิสานจึงเกรงกลัวต่อบทบัญญัติแห่งสังคม อันมีปัจจัยให้วรรณกรรมคำสอนของอิสานมีอำนาจเหนือจิตใจชาวอิสานอย่างยิ่ง อีกปัจจัยเพราะวรรณกรรมอิสานจำนวนมากยึดแนวปรัชญาทางพุทธศาสนากับแนวความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ มาประมวลเป็นแก่นของเรื่องในวรรณกรรมคำสอน ในภาคอิสานวรรณกรรม

คำสอนมีอยู่จำนวนมาก ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้เป็นแบบเทศนาโวหารหรือคำสอนตลอดเรื่อง เช่น

- ธรรมคาสอนโลก
- สิตสิบสองกองสิบสี่
- พระยาคำกองสอนไพร่
- อินทนิมิตสอนลูก
- กาพย์ปู่สอนหลาน
- ยอดคำสอน
- ข่าสอนหลาน

ธรรมคาสอนโลก

กล่าวถึงข้อห้ามไม่พึงควรปฏิบัติ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการ เลือกรู้ครอง การปลูกบ้าน การเผาศพ สามาร-ภรรยาครองเรือน รวมถึงหน้าที่พึงปฏิบัติต่อกัน ต่อญาติ ชนชั้นผู้ปกครอง ข้อห้ามที่จะก่อให้เกิดอาเพศต่อบ้านเมือง เน้นราชธรรมสืบประการ และยึดความเชื่อเรื่องวิญญูณ ประกอบแนวคิดนิยมทางพุทธศาสนา

สิตสิบสองกองสิบสี่

คือ จาริดในสิบสองเดือน ได้กล่าวถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่จะต้องทำภายในรอบ 1 ปีของชุมชน ซึ่งเป็นพิธีกรรมจำนวนทางพุทธศาสนา และมีพิธีกรรมทางความเชื่อเรื่องภูติผี เช่น การเลี้ยงปู่ตา การเลี้ยงผีตาแฮก(ผีประจำไร่นา) ก่อนฤดูกาลทำนา ส่วนกองสิบสี่ เป็นครรลองแห่งธรรมสิบสี่ประการของเจ้าของบ้านผ่านเมือง พึงประพฤติปฏิบัติในรอบหนึ่งปี พิธีกรรมจำนวนมากที่เจ้าเมืองจะต้องทำร่วมกับพลเมือง สอดคล้องกับสิตสิบสอง การสอนการปกครองบ้านเมืองแก่เจ้าขุนมูลนาย

พระยาคำกองสอนไพร่ เป็นวรรณกรรมสอนหน้าที่และจริยธรรมแก่บุคคลระดับต่างๆ เช่น

- สอนเจ้าเมือง ขุนนาง รวมถึงสอนภรรยาของชนชั้นปกครองด้วย
- สอนไพร่ฟ้า เน้นการทำมาหากิน การฝีมือ การช่างต่างๆ ของชาย และหญิงวิธีทอหูก

ช่างทอง ช่างปั้น การเพาะปลูก

- สอนการปรุงอาหารท้องถิ่นอีสานชนิดต่างๆ
- สอนศีลธรรม โดยยึดหลักธรรมของพุทธศาสนา

อินทนิพนธ์สอนลูก

กล่าวถึงอินทนิพนธ์บั้งจิต สอนการเลือกคู่ครองให้แก่ลูกสาว การดูแลลักษณะชาย โดยจะเน้นชายที่รู้จักทำมาหากิน ขยันหมั่นเพียร มีปัญญา นับถือคณาญาติ มีจริยธรรม ยึดมั่นในจารีต รวมถึงสอนคตินิยมสอนความเชื่อทางสังคม

5. วรรณกรรมตำนานบ้าน ตำนานเมือง

วรรณกรรมประเภทนี้เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ คนไท-ลาวในภูมิภาคอีสานมีความเชื่อเรื่องเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องจริงจึงกันส่วนใหญ่ วรรณกรรมเหล่านี้ได้แก่ พระลัก พระลาม ฉบับร้อยแก้ว เป็นการกล่าวอ้างถึงเรื่องชื่อบ้านนามเมือง ต่างๆ ชื่อภูเขา ชื่อแม่น้ำ สถานที่สำคัญในภูมิภาคอีสานและดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง และเป็นการเล่าถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมืองผสมผสานกับเนื้อเรื่อง ท้าวคันธนาม เป็นการกล่าวถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมือง ชื่อภูเขา แม่น้ำ เช่น แก่งลิศคดพญาไฟ (คงพญาเย็น) ผสมผสานกับเนื้อเรื่อง ท้าวปะจิต หรือนางอรพิมพ์(อรพิน) ตำนานการสร้างปราสาทหินพิมาย ท้าวผาแดงนางไอ่ การเกิดทะเลสาบหนองหาน นอกจากนี้เรื่องที่ถูกกล่าวถึงแล้ว ยังมีนิทานเป็นจำนวนมากที่ชาวบ้านมักจะเข้าใจว่าเป็นเรื่องตำนานบ้านนามเมือง โดยดึงเข้าความเชื่อในเรื่อง หรือเหตุการณ์ในเรื่งนิทานมาเป็นชื่อบ้านนามเมืองของตน

6. วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด

วรรณกรรมเหล่านี้สร้างขึ้นมามีจุดมุ่งหมายต่างกัน เช่น

- จุดประสงค์เพื่อใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ บทสวดขวน (สวดขวัญ) มีสวดขวัญอยู่กรรม สวดขวัญเด็ก สวดขวัญหนุ่มสาว(แต่งงาน) สวดขวัญเสือน(เรือน)
- จุดประสงค์เพื่อใช้เทศน์ในพิธีขอฝน ได้แก่ พระยาขันคาก พระยาปลาโค
- จุดประสงค์เพื่อเกี่ยวพาราศีระหว่างหนุ่มสาว ได้แก่ คำผญา (เป็นแบบมุขปาฐะ)

- จุดประสงค์เพื่อเล่ากันเล่นสนุกสนาน ได้แก่ เรื่องเซียงเมียง (คล้ายเรื่องศรีธนญชัย)
นิทานโดงโคย(มุขปาฐะ) และนิทานก้อม

ความเชื่อและโลกทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมอีสาน

ความเชื่อของชาวอีสานที่เชื่อว่าวรรณกรรมนิทานนั้นเป็นชาคกจึงนิยมนำมาเทศน์ในที่
ชุมชนเพื่อเป็นการสอนจริยธรรมของสังคม และเพื่อความบันเทิง และยังพบอีกว่า
วรรณกรรมนิทานเหล่านั้น ยังนิยมนำมาอ่านในที่ประชุมชน โดยชาวบ้านเป็นผู้อ่าน เช่น
ในงานเฮือนคี่(งานศพ) เป็นประหนึ่งมหรสพ และยังเชื่อกันว่าได้อ่านสงส์เช่นเดียวกับการ
ฟังเทศน์ ซึ่งการที่ชาวอีสานมีทัศนคติต่อวรรณกรรมนิทานว่าเป็นเรื่องชาคกจะทำให้
เป็นผลดีต่อการอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้นด้วยแรงศรัทธา แล้วนำมาอ่านในที่ชุมชน
ซึ่งแก่นเรื่องเน้นในด้านการสอนจริยธรรม และดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ เมื่อ
วรรณกรรมนิทานอีสานแพร่หลาย จะมีส่วนในการควบคุมจริยธรรมของสังคมทางอ้อม
ทั้งเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมในสังคมพุทธศาสนาอีกด้วย
วรรณกรรมนิทานอีสานมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ การดำเนินเรื่องก็ดี แก่นของเรื่องก็ดี
ความเชื่ออันปรากฏอยู่ในวรรณกรรมก็ดี ตลอดจนการแก้วิกฤตการณ์ของเรื่องเหล่านั้นทำ
ให้โลกทัศน์ของวรรณกรรมนิทานอีสานต่างไปจากวรรณกรรมของภาคกลาง
โลกทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์กับธรรมชาติ วรรณกรรมนิทานอีสานแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติ
เป็นอำนาจเหนือมนุษย์ และมีความโหดร้ายต่อมนุษย์ จึงเน้นเรื่องการเคารพนับถือ
วิญญาณอันสถิตในธรรมชาติเหล่านั้น เพื่อที่จะให้อำนาจเหล่านั้นเปลี่ยนพฤติกรรมมา
เกื้อกูลมวลมนุษย์โลกทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์กับมนุษย์ วรรณกรรมนิทานอีสานชี้ให้เห็น
ความผูกพันระหว่างมนุษย์ เน้นความสัมพันธ์กันระหว่างเครือญาติ ซึ่งวรรณกรรมนิทาน
อีสานพยายามชี้ให้เห็นตระหนักถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์โดยเน้นมากใน
ส่วนที่เป็นวงศ์ญาติ

นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นโทษของบุคคลที่มีความอิจฉาริษยาช่วยให้คนแตก
กันก็จะได้รับผลกระทบตอบสนองในทางที่เลวร้ายทุกทรมานอย่างแสนสาหัส
โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง วรรณกรรมนิทานอีสานได้เน้นเรื่องความสำคัญ
ของประชาคม และไพร่ฟ้าประชาชนมากกว่ากษัตริย์ การเน้นเรื่องการปกครองของ

ผู้ปกครองอุกฤษฏ์จิต ว่าแม้มีอำนาจล้นฟ้าสักเพียงใดก็ไม่สามารถเอาชนะใจไพร่ฟ้า
ประชาชน และหากผู้ปกครองมีใจอุกฤษฏ์ รังแกไพร่ฟ้าประชาชนภายหลังกษัตริย์ย่อมเป็น
ผู้พ่ายแพ้ในที่สุด ธรรมะยอมชนะอธรรม โลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาล วรรณกรรม
อิสานสร้างให้เห็นโลกที่เป็นอุดมคติมากกว่าโลกที่เป็นจริง คือ โลกในสมัยของพระศรี
อารย ซึ่งก็ได้กำหนดให้พยายามบำเพ็ญเพียร อยู่ในศีลในธรรมบ้างเพื่อมุ่งไปสู่สังคม
อุดมคตินั้น ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ได้มาจาก ตำราทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น ไตรภูมิพระร่วง
เรื่องพระมาลัย และคัมภีร์พุทธศาสนาอื่นๆ

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา แทบทุกเรื่อง มีการบรรยายถึงวิถี
ชีวิตของชุมชนคนอิสาน แสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนการ
รักษาพยาบาลในยามเจ็บป่วย มีบางวรรณกรรมถึงกับมีการบันทึกตำรับยาไว้ด้วยก็มี ใน
ลักษณะเป็นบทกลอน(กาพย์) กลอนคำ เป็นโคลง โคลง ๔ ซึ่งเป็นการยืนยันถึงความสำคัญ
ของการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาลในสมัยก่อนนั่นเอง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

1 ขอบเขตการวิจัย

1.1 ด้านเอกสาร รวบรวม แปล และเรียบเรียงใหม่โดยใช้ภาษาไทยกลางอย่างปัจจุบัน จากเอกสารหนังสือผูกโบราณ หนังสือก๊อม และเอกสารที่หมอพื้นบ้านได้แปลและคัดลอกไว้แล้วด้วยตัวอักษรไทยปัจจุบัน เฉพาะที่หาได้ในตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เท่านั้น และรวมทั้งที่เอกสารเหล่านั้นตกไปสู่ทายาทหมอพื้นบ้านแล้วอพยพย้ายไปอยู่ที่อื่นและทีมวิจัยตามไปทำสำเนาได้

1.2 ด้านบุคคล คือหมอพื้นบ้านที่มีที่อยู่อาศัยในเขตตำบลนาคุณใหญ่เท่านั้น โดยแบ่งเป็นหมอพื้นบ้านที่ชำนาญในการรักษาโรคแตกต่างกันไปกับผู้สนใจใคร่ศึกษาเพื่อใช้รักษาตนเองและครอบครัวเป็นหลัก โดยมีวิทยากรที่ได้รับเชิญเข้าร่วมการสัมมนาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของคำรับยาโบราณซึ่งเป็นหมอยาพื้นบ้านจากตำบลใกล้เคียง และวิทยากรที่เลี้ยงที่เป็นที่ปรึกษาโครงงานโครงการอีกจำนวนหนึ่ง

2 สถานที่วิจัย

ทุกหมู่บ้านในตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

3 กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย และวิทยากรหรือแหล่งวิทยาการที่สนับสนุน

3.1 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มประชากรหรือตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สำหรับการเก็บข้อมูลทางสถิติ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบอัตราส่วนการใช้ยาสมุนไพร และยาแผนปัจจุบัน หรือเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายสำหรับการรักษาพยาบาลของชุมชนตำบลนาคุณใหญ่

2 กลุ่มประชากรที่ใช้ศึกษาเพื่อการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยกระบวนการสังคม โดยวิธีการจัดเวทีหมู่บ้าน การสัมมนาหมอพื้นบ้าน การศึกษาสำรวจป่าสมุนไพร

3.2 วิทยาการหรือแหล่งวิทยาการที่สนับสนุน

1 วิทยาการที่ใช้เพื่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ ที่เลี้ยงโครงการ หมอพื้นบ้าน และผู้ที่สามารถอ่านและแปลความหมายของเอกสารคำรับยาโบราณ

2 แหล่งวิทยาการที่ใช้ศึกษาค้นคว้าเพื่ออ้างอิงและค้นคว้าเพิ่มเติม ได้แก่ หอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร หอสมุดประชาชนอำเภอศรีสงคราม หอสมุดประชาชนอำเภอนาหว้า วัดศรีสว่างบ้านนาคุณน้อย วัดบ้านหนองศาลา บ้านพ่อใหญ่กว้าง บ้านหนองกุ้ง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ทีมวิจัย

1. นายวรรณดี ไทสวนจิต	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายปัญญา อุปศรี	ทีมวิจัย
3. นายสัน ตาระปา	ทีมวิจัย
4. นายอาคม กัดสาพิมพ์	ทีมวิจัย
5. นายทองอยู่ ปีลอง	ทีมวิจัย
6. นายเรณัด ไทสวนจิต	ทีมวิจัย
7. นางวาริรัตน์ ศรีมุงคกุล	ผู้ช่วยนักวิจัย

4 ข้อมูลทั่วไปและข้อมูลด้านสุขภาพ

4.1 ข้อมูลด้านการสาธารณสุข

จากการสำรวจชุมชน ได้พบว่าข้อมูลที่น่าสนใจที่ทีมงานวิจัยก็ยังไม่เคยทราบมาก่อน เป็นภาพสะท้อนถึงสภาพปัญหา และความต้องการพัฒนา ด้านสาธารณสุข คือ

4.1 จำนวนคนเจ็บป่วยในรอบปี 2546 (1 ม.ค. – 31 ต.ค. 2546)

หมู่บ้าน	โรคเกี่ยวกับ ทางเดิน อาหาร	โรคเกี่ยวกับ ทางเดินลม หายใจ	โรคเกี่ยวกับ ระบบ ประสาท ,กล้ามเนื้อ	โรคเกี่ยวกับ กระดูก	อุบัติเหตุ	โรคอื่นๆ
บ้านม่วง	29	87	1	3	9	1
บ้านนาคุณใหญ่	37	156	3	2	13	6
บ้านนาคุณน้อย	22	146	2	3	8	2
บ้านหนองหัว จัว	13	74	0	1	4	1
รวม	101	463	6	9	34	10

4.2 อัตราค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล

โรค	คลินิก/รพ. เอกชน	สถานพยาบาลของ รัฐ	ซื้อยากินเอง	สมุนไพร
โรคทางเดินอาหาร	9,350	3,200	4,700	150
โรคทางเดินลมหายใจ	7,380	2,720	3,515	75
โรกระบบประสาท, ระบบกล้ามเนื้อ	4,055	6,050	2,235	0
โรคเกี่ยวกับกระดูก	10,500	2,210	2,355	350
อุบัติเหตุ	1,560	2,100	500	450
โรคอื่นๆ	6,400	8,050	6,500	580
รวม	39,245	24,330	19,805	1,605

ค่าใช้จ่ายดังกล่าวข้างต้น เป็นเพียงตัวเลขที่สำรวจได้จากชุมชนที่เป็นเฉพาะค่ายาและอุปกรณ์ทางการแพทย์ เท่านั้นผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยจำได้ และยังไม่ได้รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่นๆของญาติผู้ป่วย ค่ารถ และค่าเสียเวลาทางเศรษฐกิจ

หมายเหตุ โรคอื่นๆที่พบ 1 โรคตับ คับแข็ง คับอักเสบ 2 โรคมะเร็ง 3 โรคเอดส์ 4 โรคคอพอกเป็นพิษ ค่อมไทรอยด์ เป็นพิษ

4.3 สัดส่วนการใช้ยาแผนปัจจุบันต่อยาแผนโบราณหรือยาสมุนไพร

จากการไปเก็บข้อมูลและการสัมภาษณ์ชุมชน ได้พบข้อมูลอัตราการใช้ยาแผนปัจจุบันกับยาสมุนไพร ในการรักษาพยาบาลเป็นประจำๆ เสมอเป็นยาสามัญประจำบ้าน ดังนี้

ชุมชน หมู่ที่	อัตราส่วนการใช้ยาแผนปัจจุบัน:ยาสมุนไพร(ร้อยละ)	หมายเหตุ
บ้านม่วง หมู่ 1	95 : 5	ยาสมุนไพรหรือยา กลางบ้าน ไม่นับยา แผนโบราณที่ผลิต เพื่อการค้าโดยตรง หรือปรุงสำเร็จรูป พร้อมใช้
บ้านม่วง หมู่ 7	90 : 10	
บ้านนาคุณใหญ่ หมู่ 2	94 : 6	
บ้านนาคุณใหญ่ หมู่ 3	95 : 5	
บ้านนาคุณน้อย หมู่ 4	88 : 12	
บ้านนาคุณใหญ่ หมู่ 6	90 : 10	
บ้านหนองหัวจั่ว หมู่ 5	85 : 15	

5 ข้อมูลทั่วไปของการใช้ยาสมุนไพร

สัดส่วนการใช้ยาแผนปัจจุบันต่อยาแผนโบราณหรือยาสมุนไพร

จากการไปเก็บข้อมูลและการสัมภาษณ์ชุมชน ได้พบข้อมูลอัตราการใช้ยาแผนปัจจุบันกับยาสมุนไพร ในการรักษาพยาบาลเป็นประจำๆ เสมอเป็นยาสามัญประจำบ้าน ดังนี้

ชุมชน หมู่ที่	อัตราส่วนการใช้ยาแผนปัจจุบัน:ยาสมุนไพร(ร้อยละ)	หมายเหตุ
บ้านม่วง หมู่ 1	95 : 5	ยาสมุนไพรหรือยา กลางบ้าน ไม่นับยา แผนโบราณที่ผลิต เพื่อการค้าโดยตรง หรือปรุงสำเร็จรูป พร้อมใช้
บ้านม่วง หมู่ 7	90 : 10	
บ้านนาคุณใหญ่ หมู่ 2	94 : 6	
บ้านนาคุณใหญ่ หมู่ 3	95 : 5	
บ้านนาคุณน้อย หมู่ 4	88 : 12	
บ้านนาคุณใหญ่ หมู่ 6	90 : 10	
บ้านหนองหัวจั่ว หมู่ 5	85 : 15	

6 กระบวนการและขั้นตอนดำเนินงาน

การดำเนินกิจกรรม

ระยะแรก 5 เดือน

1. ประชุมเตรียมความพร้อมทีมงาน
2. ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับชาวบ้าน
3. สำรวจข้อมูลสภาพชุมชน โดยการสำรวจข้อมูล สัมภาษณ์ / ทำแผนที่ และประชุมกลุ่มย่อย
ในประเด็นดังต่อไปนี้
 - สภาพพื้นที่ชุมชน
 - ประวัติ
 - ความเชื่อ ศาสนา
 - สังคม วัฒนธรรม
 - ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ และเรื่องสมุนไพร
 - การศึกษา
 - การปกครอง
 - การสาธารณสุข
4. จัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนชาวบ้าน ในด้านการดูแลสุขภาพสภาพ พฤติกรรมการใช้ยา ตลอดจน
ความเปลี่ยนแปลง
แปลงในการใช้ยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน
5. สำรวจและรวบรวมคำรับยาพื้นบ้านที่เป็นหนังสือผูก ใบลาน
6. แปลหนังสือผูก ใบลาน เป็นหนังสือภาษาไทย แล้วนำมาจัดทำเป็นรูปเล่มเพื่อใช้ในการ
ฝึกอบรมหมอพื้น
บ้านและชาวบ้าน
7. จัดทำรายงานความก้าวหน้า

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ระยะแรก 5 เดือน

1. ทีมวิจัยเข้าใจในการดำเนิน โครงการวิจัย
2. ชาวบ้านเกิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของโครงการวิจัยและให้ความร่วมมือ
3. ได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจสภาพชุมชนในประเด็นต่อไปนี้

- สภาพพื้นที่ชุมชน
- ประวัติความเป็นมาของชุมชน
- ความเชื่อ ศาสนา
- สังคม วัฒนธรรม
- ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ และเรื่องสมุนไพร
- การศึกษา
- การปกครอง
- การสาธารณสุข

4. ได้ข้อมูลในด้านการดูแลสุขภาพสุขภาพของชุมชน

5. ทราบพฤติกรรมการใช้ยาของชุมชนคำบลนาคุณใหญ่ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในการใช้ยาสมุนไพรและ

ยาแผนปัจจุบัน

6. ไทบ้านเห็นความสำคัญและเห็นคุณค่าของการดูแลสุขภาพสุขภาพและการใช้ยาสมุนไพร

7. ได้ข้อมูลคำรับยาพื้นบ้านจากหนังสือผูก ใบลาน และภาพถ่ายพืชสมุนไพร

8. ได้เอกสารแปลคำรับยาโบราณที่เป็นภาษาไทย

9. ได้หนังสือคู่มือคำรับยาสมุนไพรสำหรับการอบรมหมอพื้นบ้านและไทบ้าน

10. ได้แนวทางในการอนุรักษ์คำรับยาโบราณ และแนวทางการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้านที่จะนำไปทดลองปฏิบัติช่วงต่อไป

2. วิธีการ ขั้นตอนโดยละเอียด

กิจกรรมที่ 1 : ประชุมเตรียมความพร้อมทีมงาน

วัตถุประสงค์ - เพื่อให้ทีมวิจัยรู้และเข้าใจ พร้อมทั้งจะปฏิบัติการวิจัย

- เพื่อให้ทีมวิจัยร่วมมือร่วมใจกันในการปฏิบัติงาน

วัน/เวลา/สถานที่ วันที่ 9 กรกฎาคม 2545 ณ. บ้านเลขที่ 89 ม.4 ต.นาคุณใหญ่

อ.นาหว้า จ.นครพนม

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 7 คน

2. ผู้ประสานงาน Node 1 คน

3. ผู้ประสานงานภาคอีสาน 1 คน

รวม 9 คน

วิธีการ/กระบวนการ

1. ประสานงาน นัดแนะทีมวิจัย ที่ปรึกษาโครงการ ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกลนคร เข้าร่วมประชุม
2. เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ และข้อมูล เหตุผลเบื้องต้น
3. ดำเนินการประชุม โดยยึดโครงการ แผนกิจกรรม และแนวทางปฏิบัติ
 - ชี้แจงทำความเข้าใจให้ตรงกันทุกประเด็น
 - ซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากที่ปรึกษาโครงการ-ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกลนคร
 - กำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานร่วมกันภายในทีมวิจัย โดยยึดตามแผนกิจกรรม
 - กำหนดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในทีมงาน
4. ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกลนคร เสนอแนะในเรื่องการบริหารจัดการด้านงบประมาณ หลักฐานการใช้จ่าย รายการใดบ้างที่จ่ายได้ จ่ายไม่ได้ ใบเสร็จรับเงิน ใบสำคัญรับเงิน และเอกสารที่จำเป็นอื่นๆ โดยให้ศึกษาจากคู่มือการบริหารจัดการงบประมาณ โครงการ(ฉบับย่อ และฉบับปรับปรุง)
5. ที่ปรึกษาโครงการ ให้ข้อเสนอแนะในเทคนิคการประสานชุมชน การเก็บข้อมูล
6. สรุปและปิดประชุม

ผลการดำเนินกิจกรรม

1. ทีมวิจัยมีความรู้ความเข้าใจในแนวทางการทำการศึกษาวิจัย
2. มีความรู้ความเข้าใจในระบบการบริหารจัดการโครงการตามเงื่อนไขของ สกว. ภาค
3. มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบภายในทีมร่วมกัน ดังนี้
 - หัวหน้าทีมวิจัย นายวรรณดี โทสวนจิต
 - ฝ่ายประสานการแปลเอกสารโบราณ นายอาคม กัดสาพิมพ์
 - ฝ่ายการเงินการบัญชีและเลขานุการ นางวาริรัตน์ ศรีมุงคกุล
 - ฝ่ายประสานงานพื้นที่และชุมชน
 - บ้านม่วง หมู่ 1 และหมู่ 7 นายสัน สาระปา
 - บ้านนาคุณใหญ่ หมู่ 2 และหมู่ 3 นายปัญญา อุปศรี
 - บ้านหนองหัวจัว หมู่ 5 นายทองอยู่ ปิลง
 - บ้านนาคุณน้อย หมู่ 4 และหมู่ 6 นายเรรันดร์ โทสวนจิต

4. มีการร่วมกำหนดแผนกิจกรรมในการปฏิบัติงานดังนี้

กิจกรรม	ช่วงระยะเวลา	กลุ่มเป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ
1. ประชุมเตรียมความพร้อมทีมงาน	1 – 10 ก.ค. 2546 (1 วัน)	ทีมวิจัย,ที่ปรึกษา,ผู้ประสานงานNode	ทีมวิจัย
2. ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับไทบ้าน ชุมชน	11 - 15 ก.ค.2546 (4 วัน)	ไทบ้าน ทุกหมู่บ้าน จำนวน 4 บ้าน	ทีมวิจัย, ที่ปรึกษา, ผู้ประสานงานNode
3. ดำรวจข้อมูลชุมชน	16 – 30 ส.ค.2546 (10 วัน)	ไทบ้าน ,ผู้เฒ่า ,กรรมการหมู่บ้าน อสม.พระ,ครู ฯ ใน ตำบลนาควงใหญ่	ทีมวิจัย
4. จัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนกับไทบ้านเรื่องสมุนไพร	1 – 10 ก.ย. 2546 (4 วัน)	ไทบ้าน ทุกหมู่บ้าน จำนวน 4 บ้าน	ทีมวิจัย, ที่ปรึกษา, ผู้ประสานงานNode
5. ดำรวจและรวบรวมคำรับยาโบราณ,ตำรายาพื้นบ้าน	11 – 16 ก.ย. 2546 (5 วัน)	ไทบ้านที่มีคำรับยา	ทีมวิจัย

กิจกรรม	ช่วงระยะเวลา	กลุ่มเป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ
6. แปลหนังสือผูกโบราณ	17 ก.ย.-15 ต.ค.46	ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรโบราณ,หมอยาพื้นบ้าน	ทีมวิจัย
7. เรียบเรียงและจัดพิมพ์รูปเล่ม	16 ต.ค.-15 พ.ย.46	หมอยาพื้นบ้าน โรงพิมพ์	ทีมวิจัย
8. รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1	16 – 30 พ.ย.2546	ทีมวิจัย,รายงานจำนวน 3 เล่ม	ทีมวิจัย

5. ปัญหาและอุปสรรค

ถึงแม้ทีมวิจัยจะเข้าใจในกระบวนการทำงานตามแผนกิจกรรมแล้ว แต่ยังคงมีความกังวลใจในการจะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างที่เราคาดหวังไว้ เกรงจะดำเนินการไม่ทันเวลา เนื่องจากการอนุมัติโครงการล่าช้า ประกอบกับการไม่คุ้นเคยในการจะใช้เครื่องมือ และวิธีการวิจัย

6. ข้อเสนอแนะ

เห็นควรให้มีการประชุม อบรม ศึกษาดูงานในพื้นที่ ที่มีการวิจัยชุมชนก่อนหน้านี้แล้ว หรืออบรมเชิงปฏิบัติการด้านการเก็บข้อมูลในการวิจัยชุมชน

กิจกรรมที่ 2 ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับไ้บ้านและแกนนำชุมชน

วัตถุประสงค์ - เพื่อให้ไ้บ้านและชุมชนเข้าใจ พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือในการวิจัย

- เพื่อให้ทีมวิจัย ปฏิบัติงานการเก็บข้อมูลได้สะดวก รวดเร็ว ตรงตามวัตถุประสงค์

วัน/เวลา/สถานที่ ตามแผนกิจกรรม ที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นในกิจกรรมที่ 1

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 7 คน

2. ผู้ประสานงาน Node 1 คน

3. ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน

รวม 9 คน

วิธีการ/กระบวนการ

1. ประสาน นัดแนะกับผู้นำชุมชน แกนนำไ้บ้าน ไ้บ้านทั่วไป ทีมวิจัย ที่ปรึกษาโครงการ ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกลนคร เข้าร่วมประชุม

2. เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ ข้อมูลความเป็นมาของโครงการ และเหตุผลเบื้องต้น

3. ดำเนินการประชุม โดยยึดโครงการ แผนกิจกรรม และแนวทางปฏิบัติ

- ชี้แจงทำความเข้าใจกับไ้บ้าน แนะนำทีมวิจัยทั้ง 7 คน

- ซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากไ้บ้าน ผู้นำชุมชน

- ชี้แจงแนวทางในการปฏิบัติงานและขอความร่วมมือจากไ้บ้าน ผู้นำชุมชน

4. ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกลนคร ที่ปรึกษาโครงการได้กล่าว ชี้แจง และขอความร่วมมือจากชุมชน พูดถึงสิ่งที่ชุมชนจะได้จากการวิจัยครั้งนี้

5. สรุปและปิดประชุม

ผลการดำเนินกิจกรรม

1. ไทบ้านมีความรู้ความเข้าใจในแนวทางการทำการศึกษาวิจัย
2. ไทบ้านพร้อมให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวกในการวิจัย แม้จะยังไม่ค่อย

แน่ใจนัก ถึงผลการวิจัย

3. ปัญหาและอุปสรรค

แม้ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนจะรู้จักทีมวิจัยจะเข้าใจในกระบวนการทำงานตามแผนกิจกรรม และพร้อมให้ความร่วมมืออำนวยความสะดวกให้แล้ว แต่ยังมีความกังวลใจในการจะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างที่คาดหวังไว้ เนื่องจากไม่คิดว่าชาวบ้านธรรมดาจะทำการวิจัยได้

4. ข้อเสนอแนะ

เห็นควรนำไทบ้านไปร่วมประชุม อบรม ศึกษาผลงานในพื้นที่ ที่มีการวิจัยชุมชนก่อนหน้านี้แล้ว

กิจกรรมที่ 3 สำรวจข้อมูลชุมชน สังคม วัฒนธรรม การศึกษาและการสาธารณสุข

วัตถุประสงค์ - เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงตามความเป็นจริงของชุมชนตำบลนาควงใหญ่ในด้านสภาพทั่วไป ด้านสังคม วัฒนธรรม การศึกษาและการสาธารณสุข

- เพื่อให้ทีมวิจัย มีความสามารถในการเก็บข้อมูลการวิจัย

วัน/เวลา/สถานที่ ตามแผนกิจกรรม ที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นในกิจกรรมที่ 1

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 7 คน
2. ไทบ้าน ผู้นำชุมชน คนแก่เผ่า อสม. เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครู
3. หัวหน้าครอบครัว

วิธีการ/กระบวนการ

1. ประสาน นัดแนะกับทีมวิจัย โดยยึดแผนกิจกรรม แผนชุมชน
2. เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ ในการเก็บข้อมูล
 - เครื่องมือเก็บข้อมูล แบบสอบถาม
 - ปากกา ดินสอ น้ยาลบคำผิด
 - เครื่องมือการสุ่มตัวอย่างประชากร

3. ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยแยกกันไปเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 2 คน

นายวรรณดี โทสวนจิต และนายปัญญา อุปศรี ไปเก็บข้อมูลบ้านนาคุณใหญ่
นายสัน สารระป่าและนายอาคม กัดสาพิมพ์ ไปเก็บข้อมูลบ้านม่วง
นายเรณัด โทสวนจิต และนางวาริรัตน์ ศรีมุงคุด ไปเก็บข้อมูลบ้านนาคุณน้อย
นายทองอยู่ ปีลอง ไปเก็บข้อมูลบ้านหนองหัวจั่ว

การสุ่มตัวอย่างประชากรในการเก็บข้อมูล เนื่องจากชุมชนในตำบลนาคุณใหญ่ มีจำนวน
มาก การเก็บข้อมูลจึงต้องอาศัยการสุ่มตัวอย่าง โดยอาศัยเทคนิควิธีสุ่มธรรมดา(Simple random
sampling) และการสุ่มตัวอย่างเชิงระบบ (Systematic random sampling)ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างที่
ง่าย แต่ละหน่วยของประชากรมีโอกาสถูกเลือกเท่าๆกัน อีกทั้งมีความสะดวกและเหมาะสมกับการ
วิจัยระดับชาวบ้านในครั้งนี้

4. ในวันรุ่งขึ้นถัดจากวันที่ไปจัดเก็บข้อมูล ทีมวิจัยจะมาปรึกษา ชักซ้อมความเข้าใจ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขก่อนลงเก็บข้อมูลภาคสนามอีกครั้งต่อไป

ผลการดำเนินกิจกรรม

1. ได้ข้อมูลชุมชนเพียงพอในการศึกษาวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูล
2. ทีมบ้านพร้อมได้ให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูล การตอบ
แบบสอบถาม การต้อนรับการพูดคุยสนทนากับคณะนักวิจัยเป็นอย่างดี

4. ปัญหาและอุปสรรค

แม้ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนจะรู้จักทีมวิจัยจะเข้าใจในกระบวนการทำงาน การเก็บข้อมูลการ
วิจัย และพร้อมให้ความร่วมมืออำนวยความสะดวกให้แล้ว แต่ยังมีบ้างบางคนบางครัวเรือนที่แสดง
ความรำคาญ หรือการตอบแบบสอบถามแบบไม่ค่อยเต็มใจนัก และให้ข้อมูลไม่น่าจะตรงตามจริง
อาจจะอาย ไม่กล้าเปิดเผยข้อมูลจริงของโรคที่ป่วย

5. ข้อเสนอแนะ

ให้คณะวิจัยพยายามหาเวลา หาโอกาส หาจังหวะที่ชาวบ้านอารมณ์ดี มีความพร้อมที่จะตอบ
แบบสอบถาม พร้อมทั้งจะพูดคุย หากเขายังไม่พร้อม ให้เลี้ยงไปบ้านหลังอื่นก่อน

**กิจกรรมที่ 4 จัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านและแกนนำชุมชน ในเรื่องความเคลื่อนไหว
สถานการณ์การใช้ยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน**

วัตถุประสงค์ - เพื่อให้ชาวบ้านและชุมชนเข้าใจ พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือในการวิจัย
- เพื่อให้ทีมวิจัย ปฏิบัติงานการเก็บข้อมูลได้สะดวก รวดเร็ว ตรงตามวัตถุประสงค์
วัน/เวลา/สถานที่ ตามแผนกิจกรรม ที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นในกิจกรรมที่ 1
กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 7 คน
 2. ผู้ประสานงาน Node 1 คน
 3. ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน
- รวม 9 คน

วิธีการ/กระบวนการ

1. ประสาน นัดแนะกับผู้นำชุมชน แกนนำหมู่บ้าน ไทบ้านทั่วไป ทีมวิจัย ที่ปรึกษา
โครงการ ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกตนคร เข้าร่วมประชุม
2. เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ ข้อมูลความเป็นมาของโครงการ และเหตุผล
เบื้องต้น
3. ดำเนินการประชุม โดยชี้โครงการ แผนกิจกรรม และแนวทางปฏิบัติ
 - ชี้แจงทำความเข้าใจกับชาวบ้าน แนะนำทีมวิจัยทั้ง 7 คน
 - ชักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากชาวบ้าน ผู้นำชุมชน
 - ชี้แจงแนวทางในการปฏิบัติงานและขอความร่วมมือจากชาวบ้าน ผู้นำชุมชน
 - ประเด็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับชาวบ้าน เรื่องสถานการณ์การใช้ยาแผนปัจจุบัน
ยาสมุนไพร โรค การเกิดโรค การป้องกันรักษา
4. ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกตนคร ที่ปรึกษาโครงการได้กล่าว ชี้แจง และขอความ
ร่วมมือจากชุมชน พูดถึงสิ่งที่ชุมชนจะได้จากการวิจัยครั้งนี้
5. สรุปและปิดประชุม

ผลการดำเนินกิจกรรม

1. ไทบ้านมีความรู้ความเข้าใจในแนวทางการทำการศึกษาวิจัย
2. ไทบ้านพร้อมให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวกในการวิจัย

4. ปัญหาและอุปสรรค

แม้ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนจะรู้จักทีมวิจัยจะเข้าใจในกระบวนการทำงานตามแผนกิจกรรม และพร้อมให้ความร่วมมืออำนวยความสะดวกให้แล้ว แต่ยังมีความกังวลใจในการจะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างที่คาดหวังไว้ เนื่องจากไม่คิดว่าชาวบ้านธรรมดาจะทำการวิจัยได้

5. ข้อเสนอแนะ

เห็นควรนำไทบ้านไปร่วมประชุม อบรม ศึกษาดูงานในพื้นที่ ที่มีการวิจัยชุมชนก่อนหน้านี้แล้ว

กิจกรรมที่ 5 ดำรงและรวบรวมหนังสือผูกโบราณที่เป็นคำรับยา

วัตถุประสงค์ - เพื่อรวบรวมคำรับยาโบราณที่ได้บันทึกไว้เป็นหนังสือผูก(หนังสือก้อม)

- เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะใช้ในการศึกษาวิจัย และการอนุรักษ์ต่อไป

- เพื่อให้ไทบ้านได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของคำรับยาโบราณ และภูมิปัญญาของ

บรรพบุรุษ - เพื่อสร้างคุณค่าให้กับหนังสือผูก โบราณและมรดกทางวัฒนธรรม

วัน/เวลา/สถานที่ ตามแผนกิจกรรม ที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นในกิจกรรมที่ 1

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 7 คน

2. ผู้ประสานงาน Node 1 คน

รวม 8 คน

วิธีการ/กระบวนการ

1. ประสาน นัดแนะกับผู้นำชุมชน แกนนำไทบ้าน ไทบ้านทั่วไป

2. เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้

3. ดำเนินการออกไปพบปะพูดคุย และสำรวจรวบรวมหนังสือผูกโบราณ(หนังสือก้อม) ที่ไทบ้านได้ครอบครองอยู่ โดยขอเข้าไปศึกษาวิจัยเท่านั้น มิใช่การซื้อขายขาดตัว โดยยึดโครงการแผนกิจกรรม และแนวทางปฏิบัติ

- ชี้แจงสร้างความตระหนักและเห็นคุณค่าทางด้านภูมิปัญญากับไทบ้าน

- ซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากไทบ้าน และขอทราบถึง

แหล่งที่มีหนังสือผูกโบราณ

4. ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกลนคร ได้ร่วมชี้ให้ไทบ้านได้เห็นความจำเป็น และ ความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของบรรพบุรุษ และขอความร่วมมือจากชุมชน และพูดถึงสิ่งที่ชุมชนจะได้จากการวิจัยครั้งนี้
5. ทีมวิจัยรวบรวมจัดเป็นระบบระเบียบ โดยนำไปถ่ายเอกสารเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

1. ได้หนังสือผูกใบลานมาทั้งสิ้นประมาณ 30 ผูก
2. ได้หนังสือสมุดบันทึกเป็นภาษาไทยปัจจุบัน แต่เป็นสำนวนลาว จำนวน 1 เล่ม

4. ปัญหาและอุปสรรค

แม้ชาวบ้าน จะรู้จักทีมวิจัยและพอจะเข้าใจในกระบวนการทำงานตามแผนกิจกรรม และ พร้อมให้ความร่วมมือ แต่ยังมีความกังวลใจในการจะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างที่คาดหวังไว้ เนื่องจากไม่คิดว่าทีมวิจัยจะสามารถอ่านและแปลความหมายหนังสือตัวธรรมได้เข้าใจ และแม้จะอ่านได้ ก็ไม่แน่ใจว่าจะสามารถหาด้วยตามที่ระบุไว้ในคำรามาใช้ให้เกิดผลจริงๆ ได้ อีกทั้งชาวบ้านยังมีความเชื่อเบื้องต้นว่า หนังสือผูกใบลาน หรือหนังสือตัวธรรม เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ไม่ควรนำมาอ่านหรือศึกษาโดยไม่มีการขึ้นครูหรือนุชาครู

5. ข้อเสนอแนะและการแก้ปัญหา

ทีมวิจัยได้อธิบายเพิ่มเติมถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งในสองประเด็น คือการอนุรักษ์ คำรับยา และการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพร การจะดำเนินการได้สำเร็จหรือไม่อย่างไร ต้องอาศัยความร่วมมือจากไทบ้านและชุมชน ทีมวิจัยไม่อาจจะดำเนินการเองโดยลำพังได้

กิจกรรมที่ 6 การแปลและเรียบเรียงเอกสารหนังสือผูกใบลาน(หนังสือก้อม)เป็นภาษาไทยปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ - เพื่อให้ทราบข้อความ ความหมายในคำรับยาโบราณที่บันทึกไว้เป็นอักษรตัวธรรม คีวลา

- เพื่อให้ทราบถึงคำรับยาที่บันทึกไว้ว่ามีคำรับยาอะไรบ้าง สามารถนำไปใช้ได้หรือไม่อย่างไร

- เพื่อให้ทราบวิธีที่จะส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาลโรคได้
วัน/เวลา/สถานที่ ตามแผนกิจกรรม ที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นในกิจกรรมที่ 1
กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 7 คน
 2. ผู้ประสานงาน Node 1 คน
 3. ผู้เชี่ยวชาญภาษาโบราณ 3 ท่าน
- รวม 10 คน

วิธีการ/กระบวนการ

1. ปรีกษาขอคำแนะนำการอ่านอักษรภาษาตัวธรรม จากพระในวัดศรีสว่าง บ้านนาฉวนน้อย ท่านพระครูโสภาสุทฺธิวิจิตร ซึ่งสามารถอ่านหนังสือตัวธรรมได้ แต่เนื่องจากท่านได้ชรามากแล้ว สายตาไม่ค่อยดี จึงไม่สามารถอ่านได้ ท่านได้แนะนำให้ไปพบหลวงพ่อวีระ โชติธรมโม ที่วัดบ้านหนองศาลา ตำบลเชียงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นศิษย์ท่านและสามารถอ่านหนังสือตัวธรรมได้ แต่ก็ไม่สามารถอ่านได้ทุกถ้อยคำ อ่านได้เป็นบางตัว ท่านจึงแนะนำให้ไปพบพ่อบุญกว้าง ที่บ้านหนองกุ้ง ทีมวิจัยคือ นายวรรณดี โทสวนจิต หัวหน้าทีมวิจัย และนายอาคม กัดสาพิมพ์ ได้ลงทุนสมัครเป็นศิษย์ มีการยกครูตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมา แล้วศึกษาจากพ่อบุญกว้าง พบมีความสามารถในการอ่านได้บ้าง และทำการแยกแยะหนังสือผูกโบราณที่ได้รวบรวมมาเลือกเอาเฉพาะที่เป็นคำรับยาจริงๆ ได้เพียง 2 ผูก นอกนั้นเป็นการบันทึกคาถาอาคม บันทึกเรื่องฤกษ์ยาม การแต่งแก้เสียเคราะห์ และที่เป็นคำรับยาแต่ไม่ทราบผูก ข้อความประติดประต่อกันไม่ได้

2. เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ ในการเก็บข้อมูล เช่น เครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก และเครื่องคอมพิวเตอร์

3. เชิญพ่อบุญกว้าง บ้านหนองกุ้ง มาเป็นที่ปรึกษาในการอ่านและแปลภาษาตัวธรรมเป็นเวลา 3 วัน และทีมวิจัยได้อ่านและแปลผูกที่เป็นภาษาไทยน้อย และตัวลาว

4. เมื่อสามารถอ่านถอดความได้แล้ว ทีมวิจัยได้ปรึกษาและตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของสำนวนภาษา มีบ้างที่เวลาจาร(จดบันทึกลงใบลาน) สะกดผิดหรือเขียนผิด

5. เรียบเรียงเป็นภาษาไทยปัจจุบัน โดยพยายามคงสำนวนลาวเอาไว้ โรคและสมุนไพร ทั้งที่เป็นต้นไม้หรืออวัยวะสัตว์ บางครั้งจำเป็นต้องใช้สำนวนลาว(ท้องถิ่น) เพื่อให้คนใน

ชุมชนตำบลนาควงใหญ่ได้เข้าใจได้โดยตรง และสามารถหาตัวยาได้ทันที ไม่ต้องแปลความหมายอีกทอดหนึ่งเหมือนเช่นตำรายาสมุนไพรที่มีขายทั่วไปในท้องตลาด

6. เรียบเรียงและตรวจสอบกับหนังสือสมุนไพรฉบับที่ของหมอยาพื้นบ้านที่ได้จากการสำรวจรวบรวมตำรับยา ซึ่งมีข้อความใกล้เคียงกัน

7. พิมพ์ต้นฉบับลงคอมพิวเตอร์

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

1. สามารถอ่านหนังสือผูกโบราณได้ ทั้งอักษรตัวธรรมและตัวลาว
2. สามารถถอดความและทราบความหมายในตำรับยาโบราณ

3. ปัญหาและอุปสรรค

เนื่องจากการจดบันทึกตำรับยาดังกล่าว เป็นการจารด้วยมือ ลายมือจึงแตกต่างกัน บางผูกปรากฏมีลายมือผู้จารหลายคน ลายมือก็แตกต่างกันไปหลายแบบ ทำให้การอ่านมีความยุ่งยากมากขึ้น บางท่านที่จาร การสะกดการผสมคำไม่เป็นแบบแผน โดยธรรมชาติอักษรตัวธรรม ตัวขอม หรือตัวไทน้อย มีการผสมคำที่มีแบบแผนที่ค่อนข้างสับสน(ตามความเข้าใจของทีมวิจัย) ไม่บังคับตายตัว เช่นตัวสะกด บางครั้งก็อยู่ด้านหลัง บางครั้งก็อยู่ด้านล่างเรียกว่าตัวห้อย และยังเปลี่ยนรูปร่างได้อีก เป็นการยากในการทำความเข้าใจ อีกทั้งยังมีการคลาด(ข้อห้าม)ไม่ให้สตรีเขียน เขียนอ่านตัวธรรม แม้แต่การจับถือก็ไม่ได้ จึงทำให้คนที่อ่านได้น้อยลงไปเกือบจะหมดแล้วในตำบลนาควงใหญ่

4. ข้อเสนอแนะ

น่าจะสามารถสอนให้กับผู้สนใจเรียนได้ทุกเพศทุกวัย และควรกำหนดไวยากรณ์ที่แน่นอนตายตัว เพื่อสะดวกต่อการสืบสาน อนุรักษ์ต่อไป

กิจกรรมที่ 7 เรียบเรียงและพิมพ์เป็นรูปเล่ม

วัตถุประสงค์ - เพื่อให้ได้ตำรับยาแผนโบราณ ไว้ใช้ในครัวเรือน

- เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับยาและการใช้ในการรักษาโรคด้วยตนเอง สะดวก รวดเร็ว

ตรงตามอาการเจ็บป่วย

- เพื่อให้ทราบต้นไม้ ตัวยา ที่ใช้เป็นสมุนไพร และสามารถหาмаไว้ใช้

ประจำบ้านได้

วัน/เวลา/สถานที่ ตามแผนกิจกรรม ที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นในกิจกรรมที่ 1
กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 7 คน
 2. ผู้ประสานงาน Node 1 คน
 3. ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน
- รวม 9 คน

วิธีการ/กระบวนการ

1. ประสาน นัดแนะกับทีมวิจัย ผู้ประสานงาน Node แอ่งสกลนคร ที่ปรึกษาโครงการ ในการจัดเรียงเรียง ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่งและตั้งพิมพ์เป็นรูปเล่ม
2. ประสานกับโรงพิมพ์ เพื่อสั่งพิมพ์คำรับยา จำนวน 130 เล่ม
3. ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์กับโรงพิมพ์
4. ได้คำรับยา พร้อมต่อการขยายผล การอบรมหมอและไต่บ้านต่อไป

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

1. ได้คำรับยาที่บันทึกเป็นภาษาไทยปัจจุบัน พร้อมรูปภาพต้นยาสมุนไพร
2. ได้คำรับยา วิธีการใช้ ภูมิปัญญาในการรักษาโรค และความรู้เรื่องยาสมุนไพร

3. ปัญหาและอุปสรรค

ในการสั่งพิมพ์คำรับยา จำนวน 130 เล่ม หนาประมาณ 130 หน้า พร้อมรูปประกอบที่เป็นรูปสี โรงพิมพ์ทุกโรงพิมพ์ ไม่สามารถจัดพิมพ์ให้ได้ เนื่องจากมีจำนวนน้อยเกินไป ทำให้ค่าใช้จ่ายในการพิมพ์สูงมาก ไม่คุ้มกับการพิมพ์

4. การแก้ปัญหา

ทีมวิจัยได้แก้ปัญหาโดยเพิ่มจำนวนเป็น 200 เล่ม และจะแจกจ่ายให้กับไต่บ้านที่สนใจทั่วไป โดยใช้งบประมาณเพิ่มบางส่วนจากคำตอบแทนนักวิจัย

บทที่ 4

ผลการดำเนินงาน

4.1 สถานภาพการรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม

การรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยหลักกรรมชาตินั้น วัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีการดำรงอยู่ของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งต้องมีหลักการร่วมกันในการปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของชุมชนนั้นๆ ซึ่งการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมหรือวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามบริบทชุมชนและเงื่อนไขทางสังคม การรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในส่วนของการอนุรักษ์คำรับยาโบราณ ของชุมชนตำบลนาคุณใหญ่นั้น จากการศึกษาของคณะวิจัยชุมชน ปรากฏมีเรื่องหรือหัวข้อที่พอจะสรุปเป็นประเด็นศึกษา คือ

4.2 การรักษาและสืบทอดการเรียนรู้ การอ่านการเขียนตัวอักษรตัวธรรม ตัวไทยน้อย และตัวขอม ปรากฏว่า ไม่มีการถ่ายทอดหรือการเรียนการสอนจากรุ่นสู่รุ่นอีกเลย ผู้ที่สามารถอ่านและเขียนได้บ้าง มีเพียงคนเฒ่าคนแก่ หรือคนที่เคยบวชเรียนมาก่อน มีจำนวนเพียง 4 คน อายุเฉลี่ย 67 ปีขึ้นไป ได้แก่

- 1 พระครูโสภาทพุทธีวัฒน์ เจ้าคณะตำบลนาคุณใหญ่ อายุ 78 ปี
- 2 หลวงพ่อบาง เจ้าอาวาสวัดชนะสังวร บ้านม่วง อายุ 81 ปี
- 3 หลวงพ่อวีระ อายุ 58 ปี ปัจจุบัน ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านหนองศาลา ตำบลเชียงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
- 4 นายอาคม กัดสาพิมพ์ อายุ 52 ปี

1.2 การอนุรักษ์เอกสารคำรับยาที่เป็นหนังสือผูก หนังสือก้อม และใบลาน

จากการสำรวจชุมชน และการจัดเวทีพบปะชุมชนของคณะวิจัย ได้พบเห็นเอกสารที่เป็นหนังสือผูกใบลาน หนังสือก้อม และเอกสารที่จดบันทึกเป็นภาษาไทยปัจจุบันโดยหมอพื้นบ้าน มีจำนวนน้อยมาก และบางฉบับ มีการเก็บรักษาอย่างไม่ถูกวิธี ไม่มีความพยายามในการบำรุงรักษา หรือการเก็บรักษาอย่างถูกวิธี บางฉบับถูกหนูและแมลงกัดแทะจนมีสภาพทรุดโทรม ไม่สามารถจะศึกษาวิเคราะห์ได้ บางฉบับกระจัดกระจายไม่เป็นหมวดหมู่ ไม่สามารถจะเรียบเรียงเป็นเล่มหรือเรื่องราวเดียวกันได้

1.3 ปัญหาและอุปสรรคของการเก็บรักษา การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมด้านการใช้ยาสมุนไพร

4.3 ศักยภาพ ข้อจำกัดการดูแลรักษาสุขภาพของชุมชน

เนื่องจากชุมชนตำบลนาควงใหญ่ เป็นชุมชนเกษตรกรรม มีรายได้ต่อหัวอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ การอพยพแรงงานของคนหนุ่มสาว การหลั่งไหลลาไถ่ของกระแสโลกาภิวัตน์ และวัฒนธรรมตะวันตก อีกทั้งการละเลยไม่สนใจต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การบริโภคที่มีกระบวนการที่ซับซ้อนและเปลี่ยนไปตามความนิยมและการโฆษณา จึงนับเป็นปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการสำรวจชุมชนในเรื่องอัตราส่วนการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคกับการใช้ยาแผนปัจจุบันในการรักษาโรค เป็นสัดส่วนที่แทบจะเทียบกันไม่ได้

4.4 การแสวงหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาล

ผลจากการสัมมนาหมอพื้นบ้าน การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัยและไต่บ้านและหมอพื้นบ้าน ทำให้สามารถเลือกแนวทางหรือรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาพยาบาลในรูปแบบยาสมุนไพรประจำบ้าน ซึ่งทีมวิจัยและหมอพื้นบ้าน ได้เสนอแนวทางและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพร คือ

- 1 การสร้างสวนสมุนไพรประจำบ้าน โดยทีมวิจัยและหมอพื้นบ้าน และเจ้าของบ้านที่ร่วมโครงการ ได้จัดตั้งกล้าสมุนไพร เป็นการสนับสนุน อีกทั้งยังได้ให้ความรู้ในการใช้ยาตำรับยาที่แปลเป็นภาษากลางอย่างปัจจุบันแล้วให้เป็นคู่มือ

- 2 การสร้างเครือข่ายชมรมหมอพื้นบ้านร่วมกับสถานีนามัย โดยการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาควงใหญ่ แล้วปลูกแปลงสาธิตสมุนไพรร่วมกัน

- 3 การส่งเสริมการแปรรูปสมุนไพรให้อยู่ในรูปแบบพร้อมใช้ โดยการผ่านเป็นแผ่นเพื่อใช้ดื่ม บดเป็นผง อัดเป็นเม็ด บรรจุแคปซูล การทำน้ำมันสกัด ลูกประคบ เป็นต้น

4.5 ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้าน

การสร้างเครือข่าย หมอพื้นบ้าน เป็นกระบวนการสร้างรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาลที่ยั่งยืน ในกระบวนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ทีมวิจัยได้สร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านจากกลุ่มคนที่มีความรู้ความสนใจในเรื่องสมุนไพร โดยมีชมรมหมอพื้นบ้านอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เป็นพี่เลี้ยงและเป็นตัวเชื่อมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการคือสถานีนามัยตำบลนาควงใหญ่ มีการจัดทำโครงการสร้างแปลงเพาะ แปลงปลูกพืชสมุนไพร ทั้งเพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานของนักเรียนและผู้สนใจทั่วไป และเป็นแปลงสาธิตการปลูก

การเพาะต้นกล้าสมุนไพร โดยขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาคูณใหญ่ ทีมวิจัยได้เข้าร่วมเป็นทีมงานและเป็นผู้ประสานโครงการอีกด้วย

ผลจากการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้าน มีการสัมมนาหมอพื้นบ้าน รวมทั้งการได้พบปะพูดคุย ทำให้ทีมวิจัยได้รับข้อมูลและความรู้ในด้านสมุนไพรและตำรับยาเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังมีการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเคล็ดการรักษา การเก็บตัวยา การแปรรูป การเก็บรักษา และการนำไปใช้อย่างสะดวก

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายและวิเคราะห์ผล และข้อเสนอแนะ

1 สรุปผลการดำเนินงาน

จากการศึกษาวิจัยการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณ และรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ทำให้ทราบว่า เดิมชุมชนมีการรักษาพยาบาลเมื่อยามเจ็บไข้ด้วยยาสมุนไพรชนิดต่างๆ โดยมากจะเป็นพืชสมุนไพร ทั้งที่หาได้จากป่าในละแวกใกล้เคียง และส่วนน้อยจากป่าแหล่งอื่นๆ โดยที่มีตำรับยาที่บันทึกด้วยอักษรตัวธรรม ตัวไทยน้อย และตัวขอม โดยบันทึกลงในใบลาน ในรูปของหนังสือผูกและหนังสือก๊อม

การรักษาพยาบาล กระทำโดยหมอพื้นบ้าน ได้รับการร้องขอจากญาติของผู้ป่วย หรือตัวผู้ป่วยเอง ทำการรักษาที่บ้านของหมอหรือที่บ้านคนป่วย ก่อนการรักษาพยาบาล หมอแต่ละท่านจะมีพิธีกรรมในการเตรียมการก่อนการรักษาคล้ายๆ กันแต่ไม่เหมือนกันจะทีเดียว ขึ้นอยู่กับการได้รับการสั่งสอนจากครูบาอาจารย์ของแต่ละท่าน ส่วนในเรื่องค่ารักษาพยาบาล โดยมากหมอจะไม่เรียกจ่ายค่ารักษา แต่เรียกค่าคาย ซึ่งเป็นเงิน ไม่มากมายอะไร เช่น สิบสตางค์ สิบสองสตางค์ แต่หากผู้ป่วยได้รับการรักษาจนหายขาดแล้วมักจะสมนาคุณต่างหากแล้วแต่ฐานะหรือความศรัทธาหรือข้อตกลงกัน

รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ด้านตำรับยาและวิธีการรักษา

รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ด้านการรักษาและตำรับยา เท่าที่พบในตำบลนาคูณใหญ่ มีวิธีการประกอบด้วย

- 1 การถ่ายทอดจากพ่อสู่ลูก โดยการสอนโดยตรง จะเป็นการเรียนที่เริ่มตั้งแต่เล็กๆ โดยการเป็นลูกมือของพ่อหรือแม่ก่อน หากผู้เป็นพ่อหรือแม่เห็นว่าเป็นผู้มีใจรักด้านนี้อย่างแท้จริงจึงถ่ายทอดความรู้ให้ หรือบางครั้ง ก็เป็นการถ่ายทอดให้เฉพาะเคล็ดวิชาของตระกูล เพื่อปิดเป็นความลับนั่นเอง

- 2 การถ่ายทอดให้กับบุคคลอื่น โดยมากก็จะเป็นการฝากตัวเป็นศิษย์ตั้งแต่ยังเล็กๆ เริ่มตั้งแต่เป็นลูกมือ เป็นผู้ช่วย หากผู้เป็นครูเห็นว่ามีความสมบัติเหมาะสม ก็จะมีการถ่ายทอดวิชาให้โดยทางอ้อม นั่นคือการขโมยวิชา ซึ่งนับว่าเป็นวิธีที่ทำให้ขลัง โดยผู้เป็นครูจะนั่งสาธยายคำรับยาวิธีการรักษา เค็ลล์ลับต่างๆอยู่บนเรือน ส่วนลูกศิษย์ต้องลงไปแอบฟังอยู่ใต้เรือนพร้อมกับจดบันทึกเอาเองตามที่ได้ยิน ได้ฟังมา
- 3 การถ่ายทอดโดยการเรียนจากสำนักของหมอที่ชำนาญเฉพาะทาง โดยมากจะเป็นพระที่วัด หรือคนที่เคยบวชเรียนเขียนอ่านมาก่อน จึงสามารถตั้งตำราหมอได้ การเรียนสามารถเรียนได้ครั้งละหลายๆคน โดยเรียนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

การบันทึกเอกสารคำรับยาโบราณ

- การจดบันทึกคำรับยาโบราณ เป็นการจดเพื่อการท่องจำและการเรียนการสอนของหมอเองตามความเข้าใจและตามที่ครูได้สั่งสอนมาอีกทอดหนึ่ง โดยมากจะจดบันทึกลงในหนังสือผูก หนังสือก้อม โดยใช้ตัวอักษรตัวธรรม อักษรขอม
-

2 กิจกรรมในการดำเนินงาน

มีกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งที่สามารถตอบสนองการอนุรักษ์และการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้าน เช่น

- การสำรวจชุมชน
- การสัมภาษณ์ที่ชาวบ้าน
-

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน

- 1 ความไม่มั่นใจ ไม่ไว้วางใจ ของชาวบ้านต่อคณะวิจัย ก่อให้เกิดการสับเปลี่ยนเอกสารคำรับยา

การแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชน

1. ประชุมชี้แจงถึงรายละเอียดของการดำเนินงาน วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย
2. พูดคุย พบปะ ทำความรู้จัก ความเข้าใจต่อกัน
3. ใช้วิธีการคัดลอกโดยอัดสำเนาหรือการถ่ายเอกสาร คำรับยาฉบับจริงส่งคืนให้กับเจ้าตัว

สรุปภาพรวมของการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน

1. การดำเนินกิจกรรมตามแผนที่วางไว้นั้นได้ทำครบทุกกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวน่าจะเกิดประโยชน์ทางด้านความคิดและวิธีการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้ถูกต้องและเกิดประโยชน์

รวมถึงการพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนเองในการรวบรวมข้อมูลและใช้ข้อมูลในการวางแผนการดำเนินกิจกรรมเครือข่ายหมู่บ้าน

2. กิจกรรมหลายๆ กิจกรรมที่ระบุไว้ในแผนงานศึกษาวิจัย เป็นเพียงกิจกรรมเอื้อประโยชน์ในการแลกเปลี่ยน ระหว่างชาวบ้านกับทีมวิจัย อาจไม่สามารถใช้เป็นตัวชี้วัดต่อกระบวนการอนุรักษ์คาร์บอน และการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพร บางกิจกรรมไม่อาจสะท้อนให้เห็นถึงการแก้ไขปัญหาโดยตรงขององค์กรชุมชน เนื่องจากงานวิจัยเป็นเพียงการศึกษาหาข้อมูลและหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ของชุมชนตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เท่านั้น

การวิเคราะห์องค์กรที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

หน่วยงานรับผิดชอบในพื้นที่

กลไกการดำเนินงาน

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ค่อนข้างเป็นอิสระจากระบบราชการ หน่วยงานราชการเพียงเป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินงานของทีมวิจัยเท่านั้น อีกทั้งในการวิจัยในครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทั้งด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ นอกจากนี้ องค์กรชุมชน สถาบันหลักๆ ในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ยังได้ให้ความอนุเคราะห์หลักในการดำเนินงาน

กระบวนการทำงาน

กระบวนการทำงานของทีมวิจัยดำเนินไปในลักษณะร่วมกันทำงาน อาจมีบางกิจกรรมที่ต้องแยกกลุ่มย่อยเพื่อปฏิบัติกิจกรรม เพื่อความคล่องตัว เช่น การสำรวจชุมชน การเก็บรวบรวมเอกสารหนังสือผูก ใบลาน บางกิจกรรมอาจมีที่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาโครงการมาร่วมดำเนินกิจกรรมเพื่อช่วยอธิบาย อภิปราย การประชุมชี้แจง การทำกิจกรรมอื่นๆ ในการประสานงาน ในช่วงแรกของการดำเนินงาน เนื่องจากการสนับสนุนงบประมาณค่อนข้างล่าช้า จึงทำให้การเตรียมงาน การเตรียมดำเนินกิจกรรม ค่อนข้างคิดไปบ้าง แต่อยู่ในวิสัยที่จะแก้ปัญหาก็ได้

องค์กรชุมชน

กลไกการดำเนินงาน

กลไกการทำงานหลักคือทีมวิจัยไทบ้าน แต่จากการสังเกตและประเมินผลในหลายๆ กิจกรรม พบว่า ลำพังทีมวิจัยและคณะที่ปรึกษานั้น ไม่เพียงพอ เนื่องจากตำบลนาคุณใหญ่ แม้จะมี

จำนวนหมู่บ้านไม่มาก แต่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ จึงจำเป็นต้องอาศัยกลไกขององค์กรชุมชนและองค์กรราชการ เข้ามาช่วย เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลนาาคูณใหญ่ สถานีอนามัยตำบลนาาคูณใหญ่ โรงเรียนชุมชนประสานมิตร โรงเรียนนาาคูณน้อยหนองหัวจั่ว กลุ่มสตรี กลุ่มผู้อาวุโส โดยมีแนวความคิดในการอนุรักษ์และเผยแพร่เพื่อให้มีการนำสมุนไพรไปใช้คล้ายเป็นยาสามัญประจำบ้าน ริเริ่มจาก ผู้อาวุโสก่อน จึงมีการนำความคิดและแนวทางดำเนินงานไปสู่แผนปฏิบัติ

กระบวนการทำงาน

กระบวนการทำงาน พบว่า การศึกษาวิจัย เน้นกระบวนการทำงานที่ไม่เป็นทางการ ส่วนมากเป็นการพูดคุย หรือ จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างไทบ้านกับทีมวิจัย หรือไทบ้านกับไทบ้าน มีบ้าง บางครั้งต้องติดต่อกับหน่วยงานที่ต้องใช้กระบวนการระบบราชการ แต่ก็ยังถือว่าการติดต่อประสานงานอย่างไม่เป็นทางการยังต้องมีความจำเป็นต้องใช้

นักวิจัยและทีมงาน

กลไกการดำเนินงานด้านการศึกษาข้อมูล การอ่านการแปลเอกสาร และร่วมกันหารูปแบบ การส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบกันในการทำงาน นักวิจัยกำหนดหัวข้อแลกเปลี่ยน จุดประเด็นคำถาม จัดรูปแบบเวที และเก็บข้อมูลผู้ช่วยนักวิจัย ร่วมจัดเวที ร่วมแลกเปลี่ยน เก็บประเด็นสำคัญและรวบรวม พร้อมจัดเก็บเอกสารในรูปแบบไฟล์ข้อมูล ไฟล์รูปภาพ และร่วมทำกิจกรรมทุกขั้นตอน

กระบวนการทำงาน

ในเชิงกระบวนการทำงานนั้น การทำกิจกรรมมุ่งเน้นการทำงานภายใต้แนวความคิดของชุมชนเป็นหลัก การตัดสินใจเป็นของชุมชน แต่ทีมงานสามารถเสนอแนวความคิดได้ เป็นการให้ข้อมูลการตัดสินใจ หัวใจสำคัญอยู่ที่การเสริมสร้างความสามารถขององค์กรชุมชน ดังนั้นกระบวนการทำการวิจัยจะเริ่มต้นที่กระบวนการทำความเข้าใจในประเด็นที่ศึกษาวิจัย ขยายผลด้านแนวคิด นำไปสู่การปฏิบัติแบบยั่งยืน และสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านที่เข้มแข็งในระดับตำบล

บทเรียนการทำวิจัยท้องถิ่น

1. งานวิจัยเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ยากดังที่คิด หากแต่เพียงว่า โครงการนั้นต้องมาจากฐานชุมชนอย่างแท้จริง งานวิจัยที่หลายคนว่ายาก เพราะว่าการเสนอโครงการวิจัยส่วนใหญ่มาจากความ

- ต้องการของนักวิจัยเองที่คิดกิจกรรม แผนงาน แล้วนำสู่ชุมชน โดยชุมชน ที่ชุมชนไม่ได้รับรู้มาก่อนว่ามันคืออะไร นักวิจัยไปทำความเข้าใจที่หลังกระบวนการแบบมีส่วนร่วมจึงไม่เกิดขึ้น
2. การทำวิจัยท้องถิ่น เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งองค์ความรู้ที่นี้อาจจะมาจากปัญหาและความต้องการของชุมชน อาจจะต่างจากงานพัฒนาที่แผนงานและกิจกรรมที่มาจากหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด แต่งานวิจัย ชุมชนเป็นผู้กำหนดและร่วมปฏิบัติ เมื่อทำแล้วสามารถถ่ายทอดให้คนอื่นได้รับรู้ และเอาวิธีการที่ได้ทดลองปฏิบัติมาแล้วไปใช้เป็นแนวทางของการพัฒนาในช่วงต่อไป
 3. ผู้วิจัยเองบางครั้งยังยึดติดกับกรอบของงานวิจัยที่ต้องยึดกรอบระเบียบวิธีวิจัยอย่างเคร่งครัดจนบางครั้ง การทำงานจึงเป็นลักษณะเกร็ง ค่อนข้างเป็นวิชาการ บางครั้งการใช้คำ คำถาม หรือคำศัพท์ที่ใช้กับชาวบ้าน จึงมีการแปลความหมายไม่ค่อยตรงประเด็นนัก ข้อมูลที่ได้ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แท้จริงแล้วนักวิจัยควรจะทำทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อน จึงจะเกิดการเรียนรู้ การร่วมคิดร่วมวิเคราะห์ สุดท้ายนักวิจัยน่าจะเป็นผู้นำสรุปข้อมูล และคืนข้อมูลกับชุมชนเพื่อหาความชัดเจนและถูกต้อง ก่อนการบันทึกเป็นรูปเล่ม
 4. งานวิจัยสร้างคนให้มีความคิดที่เป็นระบบ และยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น สอนให้รู้จักอดทนและอดกลั้น ไม่เอาแต่ใจตนเอง
 5. งานวิจัยเป็นงานที่พัฒนาคน ให้มีทักษะ รู้จักบันทึก รู้จักวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลให้เป็นเรื่องราว โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมเอามาอ้างอิงเป็นคำตอบของงานวิจัย
 6. นอกจากเป็นงานพัฒนาตัวนักวิจัยเองแล้ว ยังพัฒนาทีมงานให้รู้จักใช้ข้อมูลที่มีอยู่เอามาแก้ไข
 7. ปัญหาบนพื้นฐานของชุมชน และทำให้คนในทีมงานเกิดความมั่นใจ กล้าแสดงออก และกล้าแสดงความคิดเห็นในเวทีได้

ข้อเสนอแนะต่อศูนย์ประสานงานฯ สกว.

1. การทำความเข้าใจระหว่างนักวิจัยกับผู้ประสานงานเกี่ยวกับงบประมาณค่าใช้จ่าย ต้องทำความเข้าใจ ให้ถูกต้องกับการเขียนโครงการ เนื่องจากบางครั้งนักวิจัยไม่รู้ว่าค่าใช้จ่ายอะไร ต้องส่งเอกสารอย่างไร งบประมาณใช้จ่ายได้หมวดใดอะไรบ้าง รายการอะไร?
2. ค่าใช้จ่ายในกิจกรรมในแต่ละหมวดในงานวิจัยส่วนใหญ่ จะเป็นการจัดเวที การพิมพ์เอกสาร งบประมาณการทำกิจกรรมนั้นมีจำกัด บางครั้งนักวิจัยต้องใช้เทคนิคเอาเองเป็นเรื่องค่อนข้างลำบาก

3. การพิจารณาโครงการวิจัยในพื้นที่ และให้ชุมชนได้รับรู้และตัดสินใจร่วมว่า ชุมชนต้องทำงานวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหของชุมชน และควรมีกรอบระยะเวลาการพิจารณาและอนุมัติโครงการที่แน่นอนชัดเจน
4. ศูนย์ประสานงานจังหวัดต้องเป็นพี่เลี้ยง และหาทีมงานเข้าไปช่วย เรื่องการเก็บข้อมูลและการทำเอกสารค่าใช้จ่าย เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญ

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ

1. ควรทบทวนและแก้ไข พรบ. เกี่ยวกับยาสมุนไพร ให้ชุมชน หรือองค์กรชุมชน สามารถแปรรูปใช้ จำหน่ายยาสมุนไพรได้ และให้อำนาจกับชุมชนในการเข้าไปดูแล และจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม
2. หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรปรับแผนงานให้เข้ากับแผนของชุมชนและจัดงบประมาณให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม
3. หน่วยงานของรัฐควรปรับกระบวนการ การทำงานจากส่วนกลางให้สอดคล้องกับความต้องการในส่วนท้องถิ่น และมีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาไทยอย่างจริงจัง
4. บทบาทหน้าที่ของรัฐ ต้องปรับจากการปราบปรามเป็นการทำงานร่วมกับชุมชน

ข้อเสนอแนะปัญหาอุปสรรคจากการทำงาน

1. ในส่วนของโครงการวิจัยบรรดตามเป้าหมายของกิจกรรมที่ได้กำหนด เนื่องจากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมวิเคราะห์และร่วมสรุป
2. การทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน ประสบผลสำเร็จเพราะองค์กรชุมชนเป็นกลไกในการขับเคลื่อน
3. การประสานงานกับหน่วยงานต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวและดึงเข้ามาร่วมกิจกรรม หากไม่ได้ร่วมงานหรือรู้จักกันมาก่อน การทำงานร่วมกันค่อนข้างจะยากในเรื่องของระบบคิดและวิธีการ
4. กิจกรรมบางอย่างที่กำหนดไว้บางกิจกรรมไม่สามารถจะได้ข้อมูลหรือข้อสรุปจากเวที ต้องอาศัยเวลาและการพบปะพูดคุยเป็นการส่วนตัว

ข้อเสนอแนะในการศึกษาและพัฒนาต่อไป

การขยายรูปแบบการดำเนินการ ไปสู่หมู่บ้าน ตำบลอื่นๆ ที่มีความสนใจและพร้อมจะดำเนินการ ที่ยังไม่ได้ดำเนินการ กระตุ้นให้เกิดความเข้าใจและอยากมีการศึกษาวิจัยในท้องถิ่นและชุมชนตนเอง

รัฐต้องสนับสนุนงบประมาณให้เอกชน องค์กรชุมชน ในการอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพร
หรือภูมิปัญญาไทย
เจ้าหน้าที่ของรัฐควรเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนและกันพื้นที่สำหรับเป็นป่าสมุนไพรที่ชาวบ้านทั่วไป
สามารถใช้ร่วมกันได้
ควรมีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับการเรียนรู้ใน โรงเรียนตั้งแต่การศึกษาขั้นพื้นฐาน ถึง
ระดับอุดมศึกษา

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วรรณกรรมท้องถิ่น : กรณีอีสานถิ่นช้าง. อุบลราชธานี ;
มหาวิทยาลัย

มหาสารคาม, 2539

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิเคราะห์นิทานชาวบ้านอีสานจากสามหมู่บ้าน. มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2522.

คุณพล ไชยสินธุ์ ทองสุข จารุเมธีชน. วรรณกรรมตำนานประวัติศาสตร์อีสาน เรื่อง
ท้าวขี้-บาเจือง. เลย : สถาบันราชภัฏเลย, 2528.

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2525.

ผ่าน วงศ์อ่อน. พญาคันคาก. มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมมหาสารคาม วิทยาลัยครู
มหาสารคาม, 2525.

มัน จงเรียน. สังคัลป์ชัย : วรรณศิลป์ถิ่นเลิศจของอีสาน ฉบับสำนวนท้าวปางคำ.

มปท : มปป.

สมหมาย เปรมจิตต์. มหาเวสสันดรชาดก :วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่ :
มปป, 2544.

สาร สารเทศนานันท์. วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน : นิทานชาดกเรื่องพญาคันคาก. เลย :
มปท,

2531.

ดวงเดือน บุนยวง โอทอง คำอินชู ; ชาย โพธิ์สีดา, สมชาย นิลอาธิ, แปล .แนวคิดและซี
ตคอง ท้าวสูง ท้าวเจือง; สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ .กรุงเทพฯ : มติชน, 2540

ภาคผนวก

ตำรับยาโบราณ

ตำรับยาโบราณจากการสำรวจพบ เป็นเอกสารหนังสือผูก ใบลาน (หนังสือก้อม) บันทึกของหมอชาพื้นบ้านที่ได้ถอดความออกมาจากหนังสือก้อมอีกทอดหนึ่ง และตำรับยาที่ได้จากการสำรวจชุมชนของทีมนักวิจัย พร้อมทั้งภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล

๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาโรคตามตำรับยาโบราณ

การรักษาพยาบาลโรคต่างๆในสมัยโบราณ นอกจากการรักษาด้วยยาสมุนไพรแล้ว คนโบราณยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาอีกหลายอย่างควบคู่กันไปจนเกิดเป็นวัฒนธรรม เป็นจารีตประเพณีสืบทอดกันมา เฉพาะในชุมชนตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยในครั้งนี้ ได้พบภูมิปัญญาดังกล่าวและสามารถจำแนกได้ ดังนี้

ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องก่อนการรักษาพยาบาล

การคุมอ (คุมหมอ) เมื่อมีการเจ็บไข้ อันไม่สามารถระบุเหตุของการเจ็บไข้ได้ การคุมอ เป็นวิธีที่นิยมมากที่สุดที่ใช้ในการวินิจฉัยโรคหรือเหตุแห่งการเจ็บป่วย วิธีการก็โดยที่ญาติผู้เจ็บป่วยได้นำดอกไม้ม้าขาว ๑ คู่ เทียน ๑ คู่ ไปหาหมอมอ เพื่อทำการเสี่ยงทายถึงเหตุแห่งการเกิดการเจ็บป่วย เมื่อหมอมอทำการเสี่ยงทายทราบถึงเหตุแล้วก็จะมีการแนะนำหมอรักษา หรือวิธีการแก้ หากการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากการกระทำของผีสาวนางไม้ เจ้าที่หรือเทวดาคลต่างๆ บางครั้งก็หมอมอเองเป็นผู้สามารถแก้การกระทำของเจ้าต่างๆนั่นเอง

การล่าเขา หรือเหย้า เป็นวิธีการวินิจฉัยโรคอีกแบบหนึ่ง โดยมากเป็นการสงฆ์การเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของผีชนิดต่างๆ จะใช้วิธีการล่าเขานี้ก็ต่อเมื่อมีการรักษาไปไ้ระยะหนึ่งแล้วแต่อาการไม่ทุเลาเบาบาง สาเหตุการเจ็บป่วยจึงไม่น่าจะเกิดจากโรคภัยธรรมดา การล่าเขากระทำโดยร่างทรงหรือผู้นับถือผีฟ้า ผีน้ำ ซึ่งปัจจุบันในตำบลนาคุณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีร่างทรงหรือผู้นับถือผีน้ำผีฟ้าอยู่ไม่กี่คน เป็นคนแก่ทั้งหมด

การตั้งคาย เมื่อสามารถวินิจฉัยโรคหรือเหตุของการเกิดการเจ็บป่วย และสามารถ
เสาะหาหมอยาที่จะรักษาได้แล้ว ก็จะมีพิธีการตั้งคาย อันเป็นพิธีหรือภูมิปัญญาที่ลึก
ล้ำมากอย่างหนึ่ง เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้เจ็บป่วยและญาติๆว่า การเจ็บป่วยนั้น
มีทางเยียวยารักษาได้ อีกทั้งเป็นการบอกถึงการตั้งใจที่จะมารักษาจริงๆจังของหมอยาอีก
ด้วย ตามธรรมเนียมโบราณ การตั้งคายจะมีขันธ ๕ (ดอกไม้, เทียน อย่างละ ๕ คู่) ขัน
หนึ่งผืนแพรหนึ่งผืน เงินอีกไม้ก็สวดคำแล้วแต่โรค แต่จะไม่มีการเรียกร้อยเอาค่ารักษา
มาๆอย่างปัจจุบัน แม้ไม่มีหมอก็ต้องรักษาด้วยมาตรฐานเดียวกัน ไม่มีการเล็งโรคหรือ
เกี่ยงจน อันเป็นผลจากการสั่งสอนกันมาจากครูรุ่นก่อนๆ

การบ๋า หรือบน เป็นการขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่เราพนันถือ ช่วยให้การรักษาเป็นไป
ในทางที่ดีหรือหายจากการเจ็บป่วยนั้นๆ การบ๋าหรือบนนี้ หากเป็นการบนเทวดาหรือ
เทพอื่นๆหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา นิยมบ๋าหรือบนด้วยเครื่องหวาน หรือพาหวาน แต่
ถ้าเป็นผีหรือวิญญาณต่างๆ มักบ๋าด้วยของคาว เมื่อผลการรักษาหายดังที่ได้บ๋าหรือบน
ไว้แล้ว ก็จะมีการแก้บนหรือการปลงคาย

ภูมิปัญญาในระหว่างการรักษา

ข้อกำหนดข้อกะด่า กะด่า หมายถึงข้อห้ามกระทำ หรือของแสลงโรคที่หมอห้ามผู้ป่วย
ล่วงละเมิด อาหารหรือยาสมุนไพรบางชนิด หรือการกระทำ อาจเป็นการแสลงโรคได้ จึง
ได้กำหนดเป็นข้อกะด่า ซึ่งขึ้นอยู่กับโรคด้วย

การกำหนดวิธีการให้ยา การปรุงยา การต้มยา การฝน การแช่ยา

การรักษาโรคแต่ละชนิด มีข้อปฏิบัติในการให้ยา การปรุงยา การต้มยา
การฝน การแช่ยา แตกต่างกันไป ขึ้นกับโรค ขึ้นกับตัวยา หรือความชำนาญของหมอยา
และความเชื่อที่สืบทอดจากครูอาจารย์ที่ถ่ายทอดประสิทธิ์ประสาทวิชามา เป็นสิ่งที่ต้อง
คำนึงถึงอีกอย่างหนึ่ง

ผลการรักษา

ในกรณีหายจากการเจ็บป่วย

การให้ยาตัดราก เป็นการให้ยารักษาจนสุดท้ายเพื่อกันไม่ให้โรคนั้นกลับมาเป็นซ้ำอีก และเป็นภูมิปัญญาให้กำลังใจแก่ผู้เจ็บป่วยและญาติว่าโรคภัยได้หายขาดแล้ว จะได้มีขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไป

การปลงศพ เมื่อหายขาดแล้ว ญาติหรือผู้ป่วยจะจัดการปลงศพ หรือการตอบแทนบุญคุณที่หมอได้ให้การรักษายาจนนอกเหนือจากการตั้งศพที่รับรักษาตอนต้น จะมากหรือน้อยอยู่ที่ความศรัทธา ฐานะผู้ป่วย หรือข้อตกลงก่อนการรักษา สมัยโบราณ หมอส่วนมากจะไม่มีเครื่องอาภรณ์ยศแล้วแต่ผู้ป่วยหรือญาติจะสำนึกบุญคุณ อาจเป็นเงิน ทอง ของมีค่า หรือช้างม้าวัวควายก็มี

กรณีไม่หาย หรืออาจตาย หมอจะไม่ปลงศพหรือไม่เอาค่ารักษาพยาบาล ตรงกันข้าม อาจจะช่วยทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ด้วย และญาติผู้ป่วยก็จะไม่คิดใจเอาความกับหมออีกด้วยเช่นกัน

๒ ตำรับยาโบราณ

๒.๑ ตำรับยาที่ถอดความจากหนังสือผูก ใบลาน(หนังสือก้อม)

ผูกที่ ๑

๑ ยาประคอง เลือดเป็นก้อนในมดลูกเหนือท้องน้อยดีขึ้นหน้าอก

ฮากสะมัด

ฮากสองฟ้า

ฮากหมากตูม

ฮากหญ้าโคยงใหญ่

แก่นแปก

ฝนกินดี ถ้าดีขึ้นอย่างหลาย ให้เอา

หวายสะลอย

ฮากหมากตูม

ขมิ้นจีน

ต้มกินดีแล

๒ ยาแก้เยี่ยวไม่ออก

เถ่ากลางคี่ไฟ มาห่อท้องน้อย เยี่ยวออกแล

อีกขนานหนึ่ง ฮากคัดเค้า ต้มกินดี

๓ ยาแก้ขี้บ่ออก

ใบดอกซ้อนขาว

กล้วยตึบน้อย

ข้าวหมื่นไซ

ตำประสมกันแช่น้ำกินดีแล

๔ ยาแก้เจ็บเมื่อยจับคิง คัดดอกคัดไห้ ให้เอา

เครือหมากบ้า

เปลือกเค็ง

เปลือกขาม

เปลือกก่อสัน

ต้มกินดี

๕ ยาแก้ไอบ่ออกเสียง ให้เอา

ใบชุก

ผักหมแดง

หญ้าแห้วหมู

หญ้าหอมแถว

พริก ๔ เม็ด

กระเทียม ๔ กีบ

ตำประสมกันแช่น้ำกินดี

๖ ยาแก้ไข้สะดุ้ง ให้เอา

ฮากเฮื่อนกวาง

เปลือกส้มพอ

ฝนกิน หรือแช่น้ำกินดี

อีกขนานหนึ่ง

ฮากส้มป่อย

ฮากคัดเค้า

ฮากมทา

เปลือกส้มโอง ต้มกินดี

๗ ยากุ้งองบิตทองเสี้ย มุกเลือด ให้เอา

หัน ๕ ยอด

หญ้าหับมีน ๕ ยอด

มือหมากน้ำ ๕ มือ

หญ้าโคยง ๕ ยอด

เครือคดหมา ๕ ยอด

หมากไฟ ๕ ยอด

เครือเขาสอ ๕ ยอด

พริก ๔ เม็ด

กระเทียม ๔ กีบ

ชิง ๔ กีบ ตำประสมกัน ปั่นเป็นลูกกลอนใส่น้ำร้อนกิน

๘ ยากุ้งไอบากบได้ปากบ่ออกเสียง ให้เอา

ใบสุรา(โหระพา)

หญ้าแห้วหมู

หญ้าหอมแถว

หญ้าหอมแดง

พริก ๔ เม็ด

กระเทียม ๔ เม็ด

ตำประสมกัน แชน้ำกิน

๙ ยากุ้งใช้คัดอก ให้เอา

หญ้าขัด

หญ้าคา

หญ้าหับมีน

เปลือกเคื่อ

ข้าวเจ้า

อ้อยดำ ประสมกันแช่น้ำกินดีแล

๑๐ ยาแก้ท้องผูก ท้องเลือด ท้องหมักหมม ให้เอา

เครือเขาม

ฮากมูกน้อย

ข้าวเจ้า

อ้อยดำ ต้มกินดี

๑๑ ยาแก้ท้องเสียท้องยี่ ให้เอา

ฮากพวงคี

เขากวางชี

ไลปลาฝา

นอ

งา ผ่นกินดี

๑๒ ยาแก้ท้องผูกเลือด ให้เอา

กกมูกน้อย

ฮากบอน

เครือเข้าขน ต้มกินดี

อีกพวกหนึ่ง

หญ้าเอ็นอ่อน

หญ้าคมปาว

เครือหมากยาง ต้มกินดี

อีกพวกหนึ่ง

หัวกก

หญ้าคา ต้มกินดี

๑๔ ผีว่าผู้หญิงปวดท้องเลือดตก ให้เอา
คาบงูมาเผาไฟ แล้วเอาผักก้านตง ฮากหมากน้ำ เอน้ำหม้อหนึ่ง ประสมกับน้ำ
หมากน้ำ

แล้วเอา

ฮากหมากแต่

ฮากหมากก่อ

ฮากหมากทัน

ฮากหมากผู้ ฝนกินดีแล

๑๕ ผีว่าท้องล่ง (ท้องร่วง) ให้เอา

เปลือกม่วงปาน

กล้วยดิบน้อย

เปลือกเตือกวาง

เอน้ำหมากนาวตัดกินดี

๑๖ ผีว่าเป็นตาแดง ให้เอา

ปึงเหลื่อม

น้ำหอม

หมากขามส้ม

ใบส้มเสี้ยว

ใบส้มขึ้น

เอามาตำประสมกันเอน้ำประสมแล้วปั้นเอน้ำจะ ดี

อีกพวกหนึ่ง ให้เอาหญ้าโคยง มาตำแช่น้ำหมากนาวจะ ดี

อีกพวกหนึ่ง ให้เอา จิงแดงป่า

ฮากผิเสื่อ

เปลือกไข่ ตำประสมกับน้ำ กรองเอน้ำจะ ดี

๑๓ ยาบัวเมงคาเข้าหู
ใบหมากก้อส้ม
แก่นหมากส้มมอ
หางนกยูง เผาไฟแล้วบดคองน้ำเหล้า หยอดหูเมงคาจะตาย

๑๔ ยาบัวมะเร็ง
ยางเดื่อป่อง
ขายเบ็น
ปิดปีแดง ต้มกินดี

๑๕ ยาบัวป่านดำปานแดง
ใบหมากทั้น
ใบสอ่งฟ้า เอามาหย่องใส่น้ำเหล้าทา และกินดี

๒๐ ยาแก้เด็กน้อยใช้ชักทกทั้น ให้เอา
ฮากอีเล็ค
หัวสี้โค
ใบผีเสื้อ
หัวผักบัว
เอากลางคี่ไฟ ตำประสมกันแช่น้ำทาใจดีบ ดี

๒๑ ยาแก้ฝีหัวคว่ำ
ฮาก้างปลา
ฮากส้มพ้อ
ฮากขี้กาแดง เอามาต้มกินดี

อีกขนานหนึ่ง ฮากหมอน้อย
ฮากยานาง
ฮากกันไชสี ผนใส่น้ำเหล้ากิน

๒๒ ยาแก้หมากโหมกแตก

สากหมาก

สากมูกน้อย

ต้มกินดี

๒๓ ยาแก้คันหนอง

เอาหัวปลากด ๔ หัว คั่วให้ไหม้แล้วบดแช่น้ำมันงาให้กิน แดกแด

๒๔ ยาแก้เอ็นหค

เครื่องวันหมู ๑ บาท

ข้าวหมื่นไข ๑ บาท

งาดำ ๑ บาท

ตำผสมกันแล้วเอาข้าวจ้าวมาบดผสมกินกับน้ำร้อนดี

๒๕ ยายแก้สะเออะ

เต่าไม้ขวง

เครื่องตาปลา

ฝนใส่น้ำเหล้ากินดี

๒๖ ยาแก้หมากไม้ ทั้งหลายในโลคนี่

หมอน้อย

ยานาง

เหมือดคน

พายสะเลียง

ไม้โมง

เข็มขาว

จันแดง

จันขาว

เขากวาง

นอแฮด

ขาช้าง

ดูกกา ฝนกินดีแล

๒๗ ยาแก้หามาไม้

หมอน้อย

ยานาง

ผักหวานบ้าน

ก้านตง

ถั่มพ้อ

หมากพริกกันชั้น

เปลือกแฟน

อ้อยดำ

ฝนไต้ น้ำข้าวจ้าว กินดี

๒๘ ยาแก้หัว

ไลปลาฝา

เปลือกกำม

ฝนไต้ น้ำพังคิ กินดี

๒๙ ยาแก้ริดสะดวง

หน่วยฝ้ายเอี้ย มาเผาไฟให้ไหม้แล้วเอาพริกน้อยชิง กระเทียม มาบด
ผสมน้ำเหล้ากินดี

๓๐ ยาแก้เยี่ยวเป็นเลือด

ไม้ไข่น้ำ

ไม้ฝายหาน้อย

หญ้าไค่ยงน้อย ต้มกินดี

อีกขนานหนึ่ง ไม้แก่นคูณต้มเคี่ยว ผสมกับน้ำผึ้ง อย่างละถ่อกัน กินดี

๓๑ ยาแก้เลือดปากออก

เปลือกค้อ

เปลือกหมากค่า

เอาถ่อนต้มกินดี

๓๒ ยาเลือดออกทวารหนัก

ให้กินใจเต็ดเอายอดหมากพริกน้อย เจ็ดยอด ชิง เจ็ดฝาน

พริกไทย เจ็ดเม็ด

ตำผสมกันแช่น้ำกินดี

๓๓ ยาแก้เลือดออกทั่วถึง

ให้เอาไม้บก ไม้หูขวาง อย่างละ ๑ บาท ต้มกินดีแล

๓๔ ยาแก้เลือดออกคั่ง

ให้เอา หญ้าโค่ยงน้อย มาต้มเถี่ยว ตบหัวและกินน้ำ ดี

๓๕ ยาแก้ผู้หญิงมีลูกแล้วเลือดออก

ให้เอาหญ้าเก็ดหอย ตำแล้วปั้นเอาน้ำให้กินดี

๓๖ ยาแก้ลงเลือด

ฝางเลือด ๒ บาท

ยาห้ว ๒ บาท

หญ้าคา ๒ บาท

หญ้าข่มอญ ๒ บาท

ไม้ทัน ๒ บาท

ไม้สัก ๒ บาท

สาบชะยา ๒ บาท

ต้มกิน ดีแล

๓๗ ยาแก้ขับออก เยี่ยวบ่ออก

ให้เอา โลปลาฝา ฝนใส่น้ำเหล้าให้กินดี

๓๘ ยาแก้ปวด

ให้เอา ฮากดองทั้ง
เครื่องมือวนหนู
ฮากฝ้ายเฮีย ต้มกินดี

๓๙ ยาแก้มาแม่ท้อง

ให้เอาหมากส้มขี้ม่อนมาต้ม แล้วเอาชิง กระเทียม
พริกไทยตำผสมกับน้ำกะทิ กินตายออกแล

๔๐ ยากินข้าวแซบ

หญ้าปากควาย
หญ้าหอมแกว
พริกไทย
ชิง
กระเทียม ตำให้เข้ากัน ผสมน้ำกินดีแล

๔๑ ยาแก้ไข้คันคาก เป็นตุ่มทั้งคิง ชื่อว่าออกเหือดตุ่มหลวงหูช้างสาร

ให้เอา ฮากเลี้ยวเข้มเหลือง
ฮากดอกซ้อนน้อย
ข้าวเจ้า
อ้อยดำ
ฝนกิน หรือแช่กินดี

๔๒ พิ่วไข้ ออกปาดำปาดแดงสับกัน

ให้เอาฮากกะยอม สายบือเด็กน้อย ฝนกินดี

พิ่วไข้ผุดอกผุดนัง

ให้เอา ฮากดอกคำหลวง
สายบือเด็กน้อย ฝนกินดี

๔๓ ยาแก้ใช้ตีนมือเย็น คิงฮ้อน หรือออกเหือดจม

ให้เอา ฮากหมากแข็ง ฮากดอกช้อนน้อย

๔๔ ยาแก้ใช้ตีนมือฮ้อน คิงเย็น หรือ ออกเหือดไฟ

ให้เอา ฮากหมากไฟแดง

ฮากดอกช้อนน้อย ฝนกินดีแล

๔๕ ใช้มันปากมึนคอ ตาปมึน เจ็บหัว

ให้เอาฮากไข่เน่า

ฮากหมากทัน ฝนใส่น้ำกินดี

๔๖ ยาแก้โรคกะเพาะ

เปลือกกล้วย

เปลือกแคน ต้มกินดี

อีกขนานหนึ่ง

กกกาเลา

เหือนกว้าง

หมากมา

แคร์ว

อ้อยสามสวน ต้มกินดีแล

อีกขนานหนึ่ง

ฮากเชียงโตน

ฮากหญ้าไค่ยงใหญ่

ยาหัว

อ้อยดำ ต้มกินดี

๔๗ ยาแก้ผู้หญิงลงขาว

ฮากส้มจี่ม่อน ยาหั่ว อ้อยดำ ต้มกินดี

๔๘ ยาแก้โรคสะดวงใน (หนองใน) เยี่ยวชุ่มคือน้ำมาก

ให้เอาหญ้าขัดมอญน้อย

หญ้าขัดม่อนใหญ่

ผักกาดน้อย

ผักกาดใหญ่

ยาหั่ว

อ้อยดำ ต้มกินดีแล

๔๙ ยาปว้าหมู

เชือกผูกคอคนตาย ต้มกิน ถ้าปว้าให้เอาฮากหมากเชือกปว้าต้มกินดี
ฮ่มอาย

๕๐ ย้าแก้เจ็บหน้าอก ซอดสันหลัง

ฮากแข็งฟ้า

ฮากผีผ่วน

ฮากเข็มแดง ฮากปอดมปม

ข้าวขวางชี

ชีเหล็ก ผ่นหรือต้มกินดี

๕๑ ยาแก้ฮ้อนใน

ให้เอา ไม้ม่วงกะสอ

ปลวกขึ้นไม้

ขี้หมูเถื่อน

คองเตาเพ็ค

ไม้สั้มมอ แซ่กินดีแล

๕๒ ยาอาบหมากสุกหมากโต

ให้เอา ส้มกบ

ชุมแสง

ทุลิ่ง

แดงแซง

ต้นจ๊ว

ต้นทอง

กาบเปลือย

ห้วคา

ห้วกล้วยดิบ แซ่อาบคี่

๕๓ ยาแก้กินผิด

ฮากยานาง

เปลือกแค

อ้อยคำ

ข้าวข้าว ฝนกินคี่

๕๔ ยาแก้หมากไม้

หญ้าแฝก

ย่านาง

ฝั่วน อ้อยคำ แซ่กินคี่

อีกขนานหนึ่ง

หญ้าขัด

หญ้าคา

หญ้าหัดมือ

หญ้าปากควาย แซ่กินคี่

๕๕ ยาแก้โรคเหน็บชา

หน่อไม้ตายพาย

ยาหัว
บงนัง
คาไ้
ตากวาง
ดักเต่า
เสียน้ำ
หมากพร้าวหลอด
อ้อยดำ

ต้มกินดีแล

๕๖ ยาแก้ปะดงขึ้นหัว

ให้เอา ปะดงแดง
ปะดงขาว
ส้มขึ้น
หมากผู้
หัวกล้วยดิบ
หมากพร้าวไฟ
ใบส้มฟ่อ
ใบคูณ
ใบส้มลม ญองเข้ากันหรือต้มกิน

๕๗ ยาแก้เอี้ยวหวาน

เครือเขาสอ
เครือแสด
ชมพูขาว
แห่นั่น
แห่นเครือ
อิงกา
ก้านเหลือง

ต้มกิน

ฝนกิน

๕๘ ยาแก้เลือดลมลง ผอมแห้งแสงน้อย

เกลือพันเชียง

เกลือสะกาน

ปิดปีแดง

ปิดปีขาว

ขี้มันจั้น

ขิง

กระเทียม

พริกไทย

หัวหญ้าเหี่ยวหมู

ตำผสมกัน แล้วเอาน้ำอ้อยใส หรือน้ำเพ็ง ปั้นเป็นลูกกลอนกิน

กับน้ำร้อนกินดีแล

๕๙ ยาแก้ชัก เหวือบ่ออก

สากฝ้ายเฮี้ย

สากรมอญเฮี้ย

สากผักไถ่น้ำ

สากคอกซ้อน

สากทัน

แก่นมีหนัง

สากหญ้าขัด

ฝนกิน ต้มกินดี

๖๐ ยาแก้มะเร็งคูก

เกลือม้วนหมู

สารเครือ ขี้เหล็กสาร

ใบตำนิ
เครือข้าวปุ่น
หญ้าขัด
ตัมกินดี

๖๑ ยาแก้ปวด

ฮากสอนแสน ตัมกิน

๖๒ ยาแก้กระเพาะ

ไม้กมทา
เครือหญ้ากระต่าย
เครือพญาง
เครือหมอน้อย ตัมกินดี

๖๓ ยาแก้ท้องขึ้นท้องฮาก

เครือคู
เครือหวายตัน
เครือข้าวแกลบ
ตัมกินดีแล

๖๔ ยาแก้เจ็บเนื้อเจ็บคิง เจ็บคุดอกคุดหลัง

เครือหมากบ้า
เปลือกขาม
เปลือกค้อส้ม
เปลือกเก็ง ตัมกินดี

ผูกที่ ๒ ยาแก้ฮาก

ฮากสะคาม

ฮากมอนเฮีย

ฮากถั่วพู

ฮากถั่วแฮ

ฮากผักอีสุม

หัวหมากนัค ฝนใส่น้ำไว้

แล้วให้ใช้ดินไค้ตักไค้

ดินขยาคาตก ให้เอาไม้แพกสอกผู้ป่วย ขุดลงเอา

ให้ไค้ดินไค้ตีไฟแชะ จึงเอามาแชใส่น้ำให้มันใสจึงเอามาสมกิน ให้ใช้
น้ำส้มป่อย

3 ปีบ น้ำหมอนิน 6 ปีบ เหล้าคัคแชให้กินคิแล

ยาแก้ไข้สร้าง

ให้ไค้ตาอ้อยคำ 7 ตา

ตาอ้อยเลา 7 ตา ตำใส่น้ำ เอาฮากส้มมอ น้ำเหล้าคัค ให้กินคิแล

ยาออกเหล้า

ให้ไค้ฮากกางของ

ฮากกะจาย

ฮากหญ้าโคยงู แช่กินคิแล

ยาแก้พาก ๑

ให้เอาแก่นส้มโอง

แก่นขาม

คอปี้ แช่กินคิแล

ยาแก้พาก ๒

ให้เอาแก่นค้อ

แก่นทอง

ซากตาล

ซากหญ้าปากควาย

ซากหญ้าโคยง

ข้าวเจ้า แซ่ให้กินดีแล

ยาออกเหือดจกม

ให้เอาแก่นตาไก่

แก่นเสี้ยนกวาง

หญ้าผักควาย

ซากหญ้าโคยง

ข้าวเจ้า แซ่ให้กินดีแล

ยาอาบหมากไม้

ให้เอาซากหมากแตก

ซากพุดาว

ซากก้างปลา

ซากแกงแซง

ดูกลวาค่อน เอาหมอน้อยเป่าก่อนจึงอาบยา

ผิวออกแดงหวางยา ให้เอาแก่นขาม จันแดง ฝนกินดีแล

ผิวออกป่านดำป่านแดงก็ดี เอา คำน้อย, ขามน้อย ดูกลิงลม ฝนกินดีแล

๓ คำรับยาที่ถอดความและเรียบเรียงจากบันทึกของหมอยา

เป็นการถอดความและเรียบเรียงจากบันทึกของหมอยาพื้นบ้าน เข้าใจว่าเป็นการบันทึกแบบถอดความ คำต่อคำ จากหนังสือผูก ใบลาน อีกต่อหนึ่ง เนื่องจาก สำนวนภาษาที่ใช้ใกล้เคียงกันมากกับคำรับยาที่แปลถอดความมาจากหนังสือผูก ใบลาน โดยตรง ซึ่งเป็นสำนวนภาษาลาว การถอดความและเรียบเรียงในครั้งนี้ ทีมวิจัยพยายามรักษาคำสำนวนภาษาเดิมไว้ให้มากที่สุด จะเรียบเรียงเป็นสำนวนใหม่เฉพาะที่เป็นคำ สำนวนเก่ามากๆ เพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน โดยเฉพาะชื่อต้นไม้หรือตัวยา ซึ่งเป็นความจำเป็นอย่างมากสำหรับหมอยาและการรักษา

ยาแก้ฮาก(ฮาเจียน)

แก่นคูณ

แก่นแดง

ขมิ้นชัน

ทั้งหมดฝนกิน

ยาแก้สะเออะ(สะอึก) ๑

เปลือกพอก ฝนกิน

ยาแก้สะเออะ(สะอึก) ๒

จีเขม่าไฟ แชน้ำกิน

ยาแก้เยี่ยวขัด(ขัดเบา)

ลำหมากสาละ(ข้าวโพด)

หัวหญ้าแห้วหมู

ดินโพน

ทั้งหมดต้มกิน

ยาแก้สะดวงฟัน

เปลือกไข่นุ่น

อ้อยดำ

ต้มกิน

ยาแก้งูดอด(งูกัด) ๑

ไม้บกน้อย

ซากหมากลิ้นไม้(ลิ้นฟ้า/เพกา)

ซากหญ้าขัด

ฝนทา

(คาลาเปา

มะนิเจมจะละ ทายีชะ โสเหตุ ปัดชา ปัดซัง สหายะ ๓ จบ)

ยาแก้งูดอด(งูกัด) ๒

ซากดอกคุดน้อย ฝนกิน

ซากหญ้าโคยงู ฝนทา

ซากกระจ๊อนเนา ย้าเป่า(เคี้ยว)

ซากอิทุกใหญ่ น้ำวก คัมสม(รม)

ยาแก้โรคไฟลามโกง

เป็นตุ่มแดงตุ่มสุก จี้นตามตัวและขาอ่อน ให้เอารังแมงไย ฝนทา

ยาแก้ปะดงแดงออกตุ่ม

ซากไม้ลำควน

ซากดอกซ้อน

ซากหมากเจือคาย

ฝนกินฝนทา

(ถ้าออกตุ่มเต็มตัว ให้เอาไม้หมากเยา เผาไฟ ซากดอกซ้อน ซากส้มป่อยดำ ซาก

หว่านขาว

แก่นข้าวโพด เผาแช่น้ำกิน)

ยาแก้กินผิด

ไม้ม้วนค้อน

ไม้ม้วนแดง

แก่นพอก

แก่นผักนางหวาน

ฝนกิน

ยาแก้ไข้ไฟไหม้ได้

หญ้าแห้วหมู

ใบฝ้าย(เมล็ด)

ผักหนอก

พริกไทย

คั่วแล้วตำให้ละเอียด เอาปิ้งเกลือเป็นน้ำกระสายปั้นลูกกลอน แล้วเอา
ผ้าขาวห่อแช่น้ำกิน

ยาแก้เจ็บขัดหน้าขัดหลังหรือไข้นานๆ

สากเหมือดแอ่

สากแก่นคูณ

สากลุมพุก

สากหมากแข้ง

ต้มกิน

ยาแก้เหน็บชา

ต้นข่าคั้น

สากส่องฟ้า

สากหมากเขือคาบ

ฮากหมากเขือคื่น

ฮากผักชะยา

คั้นชาทั้งฮากทั้งลำคั้น

คัมกิน

ยาแก้ลมธาตุ ๔

ลมเกิดปวดหัว ลมเกิดที่ไคเสียเส้นที่นั่น เกิดที่ตัว ตัวสั่น อีกอย่างในหูไม่ได้ยินเสียง ลมใช้หนาวจริงเกิดเป็นร้อน ปวดคื่น มือ เกิดลมท้าวหน้า เกิดเป็นสะดวง เป็นตุ่มเป็นเปา

ยาแก้ขนานที่ ๑

เครือกระจ๊อนเน่า

เปลือกต้นผักอีสุม

เปลือกต้นทองหลาง

หว่านไฟ

ฮากหัสคิน

ฮากสั้มกบ

ชาหลอด

ฮากหมากคอด

ฮากคิ่นจำ

ฮากปัดปีแดง

ตากแดดให้แห้งแล้วบดเป็นผงคองสุรา

ยาแก้ขนานที่ ๒

หนามดอกทอง

เหมือดคน

ปะดงแดง

ตากแดดให้แห้ง บดเป็นผงคองสุรา

ยาแก้หวัด

เป็ลือกคู่แดง

เครือแสนพัน

เอาน้ำหนักเท่าๆกัน คัมภิน

ยาแก้เลือดกำเิบวม

ตุมบ้าน

ตุมตัง

ตุมกา

แก่นฝาง

คัมภิน

ถ้ายังไม่ร่วงริดู ให้เอาฮากแก

ฮากจีเหล็ก

จีเหล็กสานใหญ่

ฮากหมากเกลือ

คัมภิน

(ยาแก้ซางเด็กน้อยก็แก้ได้)

ยาแก้ชะยื้อ

หางนกยูงจำนวนเท่าอายุ

แก่นไม้ขุม

จีเกลบเผาผสมกันแช่น้ำกิน

ยาแก้ไอสมองแห้ง

1. ปูนแดงหนักห้าบาท

2. เถาวัลหนักห้าบาท

3. เครือเขาสอนหนักห้าบาท

4. เครือหางหนูหนักห้าบาท

5. ข้าวสารเจ้าหนึ่งกำมือแช่น้ำผสมกันกิน

ยาแก้กินผิด

1. ไม้มะยมผู้
2. สากมะเฟือง
3. สากข่านาง

ฝนกิน

ยาแก้ดินฮ้อนมือฮ้อน

- ปะดงเลือด
ปะดงแดง
ปะดงขาว
ปะดงไฟ
ปะดงเครือ
ไม้ตรานกกด

ฝนกิน

ยาแก้เหงื่อไม่ออก

- เหมือดใหญ่
เหมือดคอกขาว
สั้มพ้อคิน
ผักเลี่ยน
ไม้เขา

แช่กิน

ยาแก้ลมตุ้น

- หญ้าหวาย
หญ้าจีไพนกขุ่ม
หญ้าปากควาย
สากคอกฮ้อน
สากเปือก
สากมะพร้าว
สากตาล

สาหมาก

สากกัวตียบ

สาถั่วแ

สาหมากไฟผู้

ฝนหรือแซ่น้ำกิน

ยาคนน้ำคนไข้

ไม้ก้างปลา

ไม้เค็ดัน

ไม้เค็ดอง

คันทัวตียบ

สาหญ่าซัด

สาหญ่าคา

สาหญ่าลับมิน

แซ่อาบ

ยาไข้สัน

กลั่นใจเอาใบดาวหนึ่งกำมือมามัดสามเปาะคัมกินหม้อที่หนึ่งให้แก้ออก
หนึ่งเปาะไปจนหมดแล้วคว่ำหม้อ(ถ้าหญ่าซัดให้ชายเอา ถ้าชายไข้ให้หญ่าคา)

ยาอายุวัฒนะ

ข่า หนึ่งซัง

ขมิ้นชัน หนึ่งซัง

หมากส้มมอ หนึ่งซัง

ขามป้อม หนึ่งซัง

พริก หนึ่งซัง

เกลือ หนึ่งซัง

จันทน์แดง หนึ่งซัง

แก่นคูนกา หนึ่งซัง

คุมตั้ง หนึ่งซ่ง
คุมบ้าน หนึ่งซ่ง
มะกรูด หนึ่งซ่ง
เครือเขาสอ หนึ่งซ่ง

ให้เอายาเหล่านี้ลงหม้อแล้วต้มให้เดือด แล้วยกลงสกัดิบนาทีก่อนเอาฝาปิดไว้สาม
คืนจึงกิน

ยาถ่ายอุจระและถ่ายลมในตัว

ให้เอาเครือตากวาง
เครือเขามวก
กกตาไถ่
ฮังฮ้อน มาต้มกิน

ยาแก้ถูกตายในท้อง

ขอดคัคเค้าเจ็ดขอด
ขอดไม้ผีเสื้อเจ็ดขอด
ขอดบูรพาเจ็ดขอด
ลอกคราบงู
แล้วเอาน้ำจากสามเดือนแม่หม้ายแช่ยาทั้งหมดให้กิน คบหัว ดูปหน้า
ดูบหลัง ดูบอก

ยาแก้ปากเข้าเส้น

ฮากเสียวน้อย
ฮากง่า
ยาหัว หนักอย่างละฮ้อย
ลูกปลาขาว หนึ่งบาท

ดุกแฉัง หนึ่งบาท
ดุกกา หนึ่งบาท ดัมกิน

ยาแก้กลาง

ฮากจี้จ้อ
ฮากพิลา ผ่นไส่น้ำสุราอม

ยาแก้ฝืนท้อง

ฮากเอียนค่อน
ฮากพริก
ฮากมะเหิน
ฮากตุ้มตัง
ฮากแฝกกอเดียวอยู่บนโพน ผ่นไส่น้ำสุรากินเข้าเย็น ถ้ามั่นเจ็บ เอาฮาก
กะจายผ่นกิน

(ยาล้าง)

แก่นกะเบา
แก่นพุ่มพาย ผ่นกิน

ยาแก้ปาก

ฮากปอลมปม
ฮากคานา
ฮากปอข้าวจี
ฮากหูเสือ ผ่นไส่น้ำข้าวเจ้าทั้งกินทั้งทา

ยากำลัง(ยาอายุวัฒนะ)

มะขามป้อมตากแดดให้แห้งปดผสมนมวัวกิน

ยาทาฝีทางนอก

หัวพันมหา

หัวหนดแมว

หัวบัวบก

สาکنางแซง ผ่นไล่่น้ำสุราทา

ยาแก้แม่อยู่กำกนผด

เอาซากผักอีสุ่ม ซากคอกคุดส้อยผ่นกิน

ยาอายุวัฒนะ

เครือเขาสอ

ผักหนอก

ขมื่นขึ้น

ยาหัว บดเป็นผงเอาน้ำผึ้งเป็นกะสาขปั่นลูกกลอนเมื่อจะปั่นให้สวดว่า

“ไชยันโต โตยันไช ไชยันติ ปรียันไช”

ยาครอง

เครือเขาสอ

ขมื่น

จิงทราย

เกลือ

ข่า

พริก

หัวอิเท็ง

หวานไฟ

มะกรูด

น้ำปูนใส อย่างละเท่า ๆ กันคองกิน

ยาสาระบาด

เป้าน้อย

เป้าใหญ่

นัยมะนาว

นัยมะเว่อ

นัยมะหูด

นัยหมากเกี้ยว

ขนาดเล็ก ขนาดใหญ่

ใบหวานชน

เปลือกแดง เปลือกปะดง

หญ้าแพรก หญ้าหอมแก้ว

เปลือกอีสุบ ข้าวเจ้า

อังคณาแดงขาว มาผสมกันต้้งเอ็นคอหรือปูนอน และต้มสมเสือก่อน

ยาชุบตาให้เห็นสว่าง

บี กบ ผสมกับน้ำจากลำเอื้องขาว ใช้สำลีชุบหยอด

ยาแก้ป่านดำปานแดง

ให้อาฮากปาน

หัวพันมหา

สาธจำปาแดง ฝนใส่น้ำหมอนึ่งทาดี

ยาปะดงใหญ่ เข้าดิน เข้ามือ มีนเขีย

สาธส้มพ้อหลวง

ส้มเชือก

สาหร่าย

หัวขี้เหล็ก

สาหร่าย

สาหร่าย

ขี้เหล็ก

สาหร่าย

หมายเหตุ : ถ้าอาบน้ำให้เอาผักไม้ทั้งผืนอาบ

ยาอายุวัฒนะ

สาหร่าย

ขี้เหล็ก

ขี้เหล็ก

มะตูมอ่อน บดยาให้ละเอียดผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนกิน

ยาแก้ปวดท้องน้ำเหลืองไหล

ผักคำเม็ก ผง

ยาแก้คันคอหลอดลมอักเสบ

ข้าวเหนียว มาขี้ไส้สำมะพร้าวไฟ

ยาแก้ร้อนปวณทางใน

ใบหม่อน

ย่านาง
เจืองคำข้อมแก
เปือกยางบวง ขี้ไต้่น้ำมะพร้าวไฟ

ยาแก้แมลงคาเข้าหู
บีนกยูง
เปือกไม้พันชาติ ฝนไต้่น้ำสุราหยอด

ยาแก้คัน
เครือพู ต้มกิน

ยาแก้เจ็บท้องแฉะ
หมากกาเลาต้มกิน

ยาแก้เลือดฟั่นออก
ฮากหมากสูงผู้
ฮากดانا ต้มกินคี่แล
ยาแก้ไข้คันฮ้อน มือฮ้อน ไข้ฮ้อน ไข้พวน
ฮากผักหวานบ้าน
ฮากก้านตง
หญ้าหอมแกว
หญ้าปากควาย
หมากฟัก
เงินคำ
ข้าวข้าว
น้ำไต้เดือน แข่งกิน

ยาชุมใหญ่แก้ไข้

ลูกแอ้ง

ลูกกา

ลูกหมาดำ

ลูกสิงลม

ลูกควายค้อน

เคื่อไก่ป่า

ซากตัว

ซากก้ามปู ผ่นกิน

ยาแก้ซางเด็กน้อย

เขาเยื่อง

ไลปลาฝา

ซากคัคเค้า

ลูกสิงลม ผ่นไต้่น้ำสุรากลั่นกิน

ยาแก้ฝีในท้อง 1

ซากตุ้มกา

ซากคางเลื้อย

ซากขามเครือ

ซากหมอกหลวง ผ่นไต้สุราหรือน้ำท่าก็ได้

ยาแก้ฝีในท้อง 2

เลื่อมดับหลาย

ซากตุ้มกา

ซากคางเลื้อย

ซากตุ้มกา

ซากไข่น้ำ

ซากนมวัว

น้ำเต้าน้อย

ซากลุมพุก

สั้มพ้อหลวง

นางแซง

ดักเต่าใหญ่

หางนกกี

หางกวางตัวแม่

ซากขุนทา

ฝนใส่น้ำหรือสุราก็ได้

ถ้าผีในท้องแตก

ซากปอลมปม

ซากปอคาเสือ

ซากปอข้าวจี ฝนกิน

ซากขุนทา

ซากคองท่ง

ซากไม้ชี้เห็น

ซากหญ้าคมป่าว

ผากม่วงกะสอ

ซากสั้มกบ

ซากคือเดียว

อ้อยคำดัมกิน หรือ

ซากนางแซง

สั้มพ้อ ดัมกิน

ยากำลังรูแสง

เปลือกกะเดา

เครือเขาสอ ดำเป็นผงน้ำผึ้งเป็นกระสายกิน

ยาแก้ปัสสาวะไม่ออก

ในฝ้าย(เมล็ดฝ้าย)

จีเกลบเผา

ผ้าขาวห่อแช่น้ำกิน

ยาแก้สะเออ

ขิงเจ็ดฝาน

กระเทียมเจ็ดกลีบ ตำผสมปอเต่าให้เอาสั้มใส่กินดี

ยาแก้แสบหมากโหมก

สากหญ้าหับมีน

ใบเหมือดแอ่

ขิง

พริกไทย

ต้มกิน

ยาปลูกใจ

ผักหมหิน

พริกไทย

คิปลิ

ตำเป็นผง เอาน้ำผึ้งเป็นกระสาย ปั้นเป็นลูกกลอนกิน

ยาแก้สาระบาดกุมพัน

พริกไทย

คิปลิ

ขิง

กระเทียม

หว่านหอม

ปีคี่แดง

เกลือ

หินส้ม

จีเจีย

คำผสมกันปั้นเป็นลูกกลอน

ยาแก้โรคบรูษ

ซากท่อน

ลูกปลาฝา

ยาหัว ต้มกิน

ยาล้างผล

เครือหันแดง ต้มเซอะล้าง

ยาแก้เห็บขา

ใบหมากกา กำมือหนึ่ง

เครือตาปลา

ซากเล็บบแมว

แก่นจีเหล็ก

จันแดง

จันขาว

หัวม่อนกระแต

หว่านไฟ

คิปลิเกลือ ต้มกิน

ยาแก้ปวดหัว เรียกว่า สันนิบาตวิน

หญ้าหอมแก้ว

ซากกล้วยดิบ

อ้อยคำ

จึง

กระเทียม ตำผสมกันแช่น้ำกิน ดบหัว

ยาแก้ปวดหัวปวดตา

หญ้าปากควาย

หญ้าหับมื่น

หญ้าขัด

หญ้าคา ต้มกินดี

ยาแก้นอนหลับพลิกไปพลิกมา เรียกว่า สันนิบาตกวนใจ

สากหญ้านาง

ไม้เท้าสาร

หมากเบี้ยวตัวผู้

นอแรด

งาช้าง

เขาเยื้อง

เขากวางชี

รากมะกอก ฝนกิน

ยาแก้ขี้เจ็บกัศ

ขางคอรัก

ยาแก้ลิ้นเป็นกลาง

สากฮวดข้า ต้มกิน

ยาแก้ไข้อ่อนผวน

เปลือกขาม

เปลือกมี แช่กินดี

ยาแก้เบื่อเห็ด

สากไม้แดง ฝนกินดี

ยาแก้หมากัด

หญ้าคา

ขี้มื่น ตำทาแผล

ยาแก้ยาเย็นเมื่ออยู่กรรม

สาکنมวัว

สาکن่าคั้น

สาکنไส้ตัน

สาکنกระโดน

สาکنวงษ์

สาکنกงสะเค้น

สาکنนอกน้อยนอกใหญ่

สาکنขี้กา ผ่นกิน

ยาแก้เจ็บเอว

สาکنย่านาง

สาکنปอดมปม

ซาหัว

อ้อยคำ คัมกิน

กะล่ำ ปลูก หอย

ยาแก้ไส้ขี้กลาก

ใบส้มอ

ใบขี้เหล็กใหญ่

ใบหมากเชือบ้า

หัวข่าโคก

ในหมากกระคั่นงา ตำผสมกันให้แหลก เอาแพรขาวกรองเอาไว้ถ้าทา

ก่อนทาซาเอา

หมากเชือบ้าทำก่อนให้คั้นแล้วขูด

ยาแก้หิดแก้เหื่อน

แต่งใส่น้ำมันปลาโพง

หมากกระเบา

เม็คมะเขือบ้า

เม็คหมากนมจั่ว

ในหมากแก

ในมันเภา

ตำให้ละเอียดใส่น้ำมันปลาโพง

ยาตัดฮาก

ชาบ้าน

ใบไม้ไผ่บ้าน กำมือหนึ่ง

ยาหัว

อ้อยดำ ต้มกิน

ยาแก้มีน

ขนานที่ ๑

ฮากหมากชุมกา

ฮากหมากโกทา ฝนกินดีแล

ขนานที่ ๒

แก่นขามเครือ

ฮากเกี๋ยงป็น

ยาหัว

อ้อยดำ ต้มกิน

ยากำลัง

ฮากเลียบแมว

สากปึกไก่ดำ

สากหมากมา

สากไม้เส้ดักวาย หรือคูกอ้ง

๔ ตำรับยาที่ได้จากการสำรวจชุมชนและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนกับชาวบ้าน

ยาแก้ท้องอืดเฟ้อ อาหารไม่ย่อย เป็นยาระบายลม

ใบมะม่วงแก้ว ๗ ใบ

ใบสิดา (ฝรั่ง) ๗ ใบ

ตะไคร้ ๓ ต้น

หว้านไฟ ๓ แ่ง ต้มกิน

ยาแก้เบื่อหอย

สากไม้ท่มเตี้ย ฝนกินดี

ยาแก้หนาว

หัวผักกาด

น้ำผึ้ง ฝานเก้านแผ่นแผ่นละครึ่งชิ้นนำไปปิ้งไฟให้สุก แล้วคองน้ำผึ้ง

แช่เย็นกินเช้า

แช่เช้ากินเย็น

ยาแก้เจ็บเสียดแน่นท้อง ท้องอืด

กอกางเลื้อย

คันทากเขียบป่า ต้มกินดีแล

อีกขนานหนึ่ง

กฤษณา

คันทาง

สิงโคตัน คัมภีร์

ยาแก้หูดขาว

ต้นหมากเขียบป่า คัมภีร์

ยาแก้เจ็บแฉ่งเจ็บขา

กระเดียน้ำ

ม่านพระอินทร์ คัมภีร์

แก้เจ็บแก้ปวดตามตัว และเป็นยาอายุวัฒนะ

บินอากเศ (น้ำผึ้ง)

บาดห้งไม้ (เครือเขาฮอ)

ไฉ้ธรณี (หญ้าเหี่ยวหมู)

ลีบเสร์ (สาหมากสูงผู้)

เผ่าบ่เป็น (สาขานาง) คัมภีร์

ยาแก้หัวโต, ไข้ป่า

ต้นไมยราพ คัมภีร์

๕ ความรู้เกี่ยวกับพิษสมุนไพร การเก็บตัวยา การนำไปใช้ในการรักษาโรค
การเก็บรักษา

การจำแนกสมุนไพร สามารถจำแนกได้หลายหลากวิธี เช่น

1. การจำแนกชนิดของสมุนไพร เช่น
 - 1.1 สมุนไพรที่เป็นพืช
 - 1.2 สมุนไพรที่ได้จากสัตว์
 - 1.3 สมุนไพรที่ได้จากแร่ธาตุ
2. การจำแนกสมุนไพรตามผลหรือสรรพคุณ เช่น
 - 2.1 ยาที่ทำให้ร้อน
 - 2.2 ยาที่ทำให้เย็น

การเก็บตัวยา

คนโบราณมีภูมิปัญญาในการเก็บตัวยาที่มีมานานแล้ว สมุนไพรบางประเภทบางชนิด การเก็บตัวยามีความสำคัญมาก หากเก็บตัวยาไม่ถูกวิธี การรักษาก็จะไม่ได้ผลดีเท่าที่ควรเช่น พืชสมุนไพรบางชนิดจะเก็บได้เป็นบางช่วงบางฤดู หรือบางเวลาเท่านั้น พืชสมุนไพรบางชนิดแต่ละส่วนของต้นพืชมีสรรพคุณต่างกัน บางชนิดสามารถใช้ได้ทั้งต้น จึงจำเป็นต้องศึกษาให้ละเอียดเพื่อให้ได้สรรพคุณหรือผลที่ได้รับอย่างเต็มที่

หมอชาสมัยก่อนของชุมชนตำบลนาคุณใหญ่ มีเคล็ดในการเก็บตัวยาอย่างหนึ่งคือ เวลาไปเก็บยา อย่าให้เงาตัวเองทาบทับต้นยาเด็ดขาด และก่อนเก็บตัวยาต้องมีดอกไม้และเทียน 1 คู่ ไปขอมจากนางธรณี จึงถือว่าได้ตัวยาที่ดี ส่วนยาที่ได้จากกระดูก เขา หรือส่วนต่างๆของสัตว์ ต้องนำไปตากแดดให้แห้งดีก่อน เพื่อการเก็บไว้ได้นานและไม่ให้มูกิ่นเหม็นคาว

การนำไปใช้ในการรักษา

ตัวยาที่ใช้กันสดๆ มีตัวยาบางชนิดต้องใช้กันสดๆ หากปล่อยให้แห้งจะมีสรรพคุณลดลง หรือไม่สะดวกในการใช้ ยาบางชนิดต้องใช้สิ่งที่เปื้อนเมือก เป็นยาง หรือน้ำในลำต้นของไม้สมุนไพรนั้นๆ สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือความสะอาด โดยก่อนใช้ยาต้องมีการล้างให้สะอาดก่อน

ยาที่ต้องใช้ต้ม ส่วนใหญ่ก่อนการต้มมีวิธีการที่นิยมอยู่คือ การเผาก่อนต้ม โดยตัดไม้สมุนไพรเป็นท่อนๆ เผาไฟให้หอมก่อนต้ม อีกวิธีคือการฝานตัวยาแล้วตากแดดให้แห้งก่อนแล้วจึงต้ม ทั้งสองวิธีมีผลทางเภสัชเช่นเดียวกัน สิ่งที่ยังระมัดระวังคือ ยาบาง

ชนิดกำหนดให้ดื่มกินได้เพียง หนึ่งหม้อ หรือสองหม้อ หรือสามหม้อเท่านั้น เมื่อกินยา
หมดแล้วให้คว่ำหม้อทันที ซึ่งเป็นเคล็ดของแต่ละหมอยา ต้องทำความเข้าใจอย่างลึกก่อน

ยาที่ใช้ฝนกิน มีทั้งฝนใส่น้ำเปล่าธรรมดาๆ ยาบางชนิดต้องฝนในน้ำสุรา ใน
น้ำฝน บางชนิดจำกัดครั้งในการฝน บางชนิดไม่จำกัดครั้งในการฝน บางชนิดเวลาฝน
ยากำหนดให้ฝนลงหรือฝนขึ้นอย่างเดียว บางชนิดเวลาฝนยาให้น้ำหินฝนยาจุ่มในน้ำ
บางชนิดให้น้ำรากยาจุ่มในน้ำได้ หมอยาหรือผู้ใช้ต้องคำนึงถึงและควรระมัดระวัง
เพื่อให้ได้ผลทางการรักษามากที่สุด ทั้งนี้เพราะต้องจำกัดปริมาณตัวยาและสารทำลาย

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ : นายวรรณดี โทสวนจิต อายุ : 43 ปี
วัน/เดือน/ปีเกิด : วันที่ 15 มีนาคม 2506 สัญชาติ : ไทย ศาสนา : พุทธ
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ : 89 หมู่ที่ 4 ต.นาคุณใหญ่ อ.นาหว้า จ.นครพนม 48180
โทร. 07 8573285 // tosuanchit@yahoo.com
อาชีพ : ข้าราชการครู นักวิจัยอิสระ
การศึกษา :ปริญญาตรี บริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ปริญญาโท การบริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง
สถานที่ทำงาน : โรงเรียนบ้านเชียงเซา ต.บ้านเอื้อง อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม 48150
ประสบการณ์/การทำงาน :

จากปี - ปี	ตำแหน่ง/ บทบาท	สังกัด/ ผลงาน
ปี 2525 - 2532	- ครูสายปฏิบัติการสอน	- สປປ.ນຸກຣພນມ
ปี 2533 - 2537	- ผู้ช่วยผู้บริหารสถานศึกษา	- สປປ.ນຸກຣພນມ
ปี 2538 - 2544	- อาจารย์ใหญ่	- สປປ.ນຸກຣພນມ
ปี 2545- ปัจจุบัน	- ผู้อำนวยการโรงเรียน	- สປທ.ນພ.2

ความสนใจ ความรู้ความชำนาญ

การจัดการศึกษา

การสาธารณสุขชุมชน

ปรัชญา ศาสนา ศิลปะ และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น